MILAN KUNDERA

BİLMEMEK

ROMAN

Çeviri: AYSEL BORA

CAN

11. BASKI

MILAN KUNDERA

BİLMEMEK

L'Ignorance, Milan Kundera
© 2000, Milan Kundera
© 2001, Can Sanat Yayınları Ltd. Şti.
Bu eserin Türkçe yayın hakları The Wylie Agency (UK) aracılığıyla alınmıştır. Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: 2001
11. basım: Eylül 2013, İstanbul
Bu kitabın 11. baskısı 1000 adet yapılmıştır.

Kapak tasarımı: Ayşe Çelem Design
Kapak resmi: © iStockphoto.com / Johannes Norpoth

Kapak baskı: Azra Matbaası
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi D Blok 3. Kat No: 3-2
Topkapı-Zeytinburnu, İstanbul
Sertifika No: 27857

İç baskı ve cilt: Ekosan Matbaası
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sit. 2 NF 4-8, Topkapı, İstanbul
Sertifika No: 19039

ISBN 978-975-07-0122-1

CAN SANAT YAYINLARI
YAPIM, DAĞITIM, TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.
Hayriye Caddesi No: 2, 34430 Galatasaray, İstanbul
Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33
www.canyayinlari.com
yayinevi@canyayinlari.com
Sertifika No: 10758

MILAN KUNDERA

BİLMEMEK

ROMAN

Fransızca aslından çeviren

Aysel Bora

Milan Kundera'nın Can Yayınları'ndaki diğer kitapları:

Ayrılık Valsi, 1988
Gülüşün ve Unutuşun Kitabı, 1988
Şaka, 1990
Saptırılmış Vasiyetler, 1994
Jacques ile Efendisi, 1994
Yavaşlık, 1995
Kimlik, 1998
Gülünesi Aşklar, 2002
Ölümsüzlük, 2002
Roman Sanatı, 2002
Perde, 2006
Bir Buluşma, 2010

MILAN KUNDERA, 1929 yılında Prag'da doğdu. 1967'de yayımlanan ilk romanı *Şaka*, 12 dile çevrildi ve 1968'de Çekoslovak Yazarlar Birliği Ödülü'nü aldı. 1968'deki Rus istilasından sonra işini kaybeden Kundera, politik baskılara dayanamayarak 1975'te Fransa'ya göç etti ve Fransız vatandaşlığına geçti. *Yaşam Başka Yerde* adlı eseri basıldığı yıl Médicis Ödülü'nü kazandı. 1979'da *Gülüşün ve Unutuşun Kitabı* yayımlandığında Çekoslovak Hükümeti kendisine vatandaşlık hakkını geri verdi. Bundan sonra *Gülünesi Aşklar* yayımlandı. *Jacques ile Efendisi* adlı kitabı İtalya'da Mondello Ödülü'nü kazandı. En çok satan kitabı *Varolmanın Dayanılmaz Hafifliği* sinemaya da uyarlandı. Çağımızın en başarılı düşünsel roman yazarı ve varoluşçuların sonuncusu olarak nitelendirilen Kundera, halen karısıyla birlikte Paris'te yaşıyor.

AYSEL BORA, 1943'te İstanbul'da doğdu. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdikten sonra *Meydan Larousse* ansiklopedisinin çevirmen kadrosunda görev aldı. Bugüne değin, aralarında Jean-Paul Sartre'ın *Aydınlar Üzerine*, Georges Simenon'un *Hallanda'da Bir Ev*, Amin Maalouf'un *Ölümcül Kimlikler*, Nathalie Sarraute'un *Şimdi* ve *Açınız* adlı yapıtlarının da bulunduğu pek çok kitabı dilimize kazandırdı.

1

"Burada ne işin var?" Sesi ters değildi, ama nazik de sayılmazdı, Sylvie kızmıştı.

"Ya nerede olacaktım?" diye sordu Irena.

"Evinde!"

"Yani, burası artık benim evim değil, onu mu demek istiyorsun?"

Elbette Sylvie onu Fransa'dan kovmak, ona istenmeyen bir yabancı olduğunu düşündürmek istemiyordu: "Ne demek istediğimi biliyorsun!"

"Evet, biliyorum, ama acaba burada bir işim, evim, çocuklarım olduğunu unuttun mu?"

"Dinle, Gustaf'ı tanırım. Ülkene dönmen için her şeyi yapacaktır. Kızlarına gelince; bana maval okuma! Onlar ne zamandır kendi hayatlarını yaşıyorlar zaten! Tanrım, Irena, ülkende olanlar son derece büyüleyici. Böyle durumlarda, işler her zaman yoluna girer."

"Ama Sylvie! Söz konusu olan sadece iş gibi, ev gibi pratik şeyler değil ki. Ben yirmi yıldan beri burada yaşıyorum. Benim hayatım burada!"

"Ülkende devrim var!" Bunu tartışma kabul etmeyen bir tonda söylüyor. Sonra susuyor. Bu sessizliğiyle Irena'ya, büyük olaylar yaşanırken kaçmak olmaz demek istiyordu.

"Ama ülkeme dönersem, bir daha hiç görüşemeyeceğiz," dedi Irena, arkadaşını köşeye sıkıştırmak için.

Bu duygusal laflama uzadı gitti. Sylvie'nin sesi sevecenleşti: "Tatlım, seni görmeye gelirim! Söz, söz!"

Karşılıklı oturmuşlardı; epey önce içtikleri kahvenin boş fincanları hâlâ duruyordu. Irena üzerine eğilip elini sıkan Sylvie'nin gözlerindeki duygulu yaşları gördü: "Bu senin büyük dönüşün olacak." Ve bir kez daha: "Büyük dönüşün..."

Sözcükler tekrarlandıkça öylesine bir güç kazandılar ki, Irena içinin derinliklerinde onları büyük baş harflerle yazılmış olarak gördü: Büyük Dönüş.

Artık itiraz etmedi; birdenbire eski okumalardan, filmlerden, kendi belleğinden ve belki de atalarınınkinden su yüzüne çıkan resimlerle büyülendi: yaşlı annesine kavuşan kayıp oğul; bir zamanlar zalim bir kaderin kendisinden koparıp aldığı sevdiği kadına geri dönen adam; herkesin içinde taşıdığı baba evi; çocukluğun kaybolan adımlarının izlerinin kaldığı yeniden keşfedilen patika; yıllarca dolaştıktan sonra adasını tekrar gören Odysseus; geri dönüş, geri dönüş, geri dönüşün o büyük sihri.

2

Dönüş, Yunancada *nostos* demek. *Algos*, keder anlamına geliyor. Yani nostalji, doyurulamamış dönüş arzusundan kaynaklanan bir keder. Avrupalıların çoğu bu temel kavram için Yunanca kökenli bir sözcük (*nostalgie, nostalgia)*, sonra kökü kendi ulusal dillerinden gelen başka sözcükler kullanabiliyorlar: İspanyollar *añoranza* diyor; Portekizliler *saudade* diyor. Bu sözcükler her dilde

farklı anlamsal nüansa sahip. Çoğunlukla sadece ülkeye dönüşün olanaksızlığının neden olduğu hüznü belirtiyorlar; sıla hasreti, gurbet acısı. İngilizcedeki *homesickness* ya da Almancadaki *Heimweh*, Hollandacadaki *heimwee*. Ama bu, bu büyük kavramın daraltılması anlamına geliyor. En eski Avrupa dillerinden biri olan İzlandacada iki ayrı terim kullanılıyor: *söknudur*, genel anlamıyla nostalji ve *heimfra*, sıla hasreti. Çekler, Yunancadan alınan *nostalji* sözcüğünün yanı sıra bu kavram için *stesk* diye kendi isimlerini ve kendi fiillerini de kullanıyorlar; Çekçede en dokunaklı aşk cümlesi: *Styska se mi po tobe:* Sana hasretim; yokluğunun acısına dayanamıyorum. İspanyolcadaki *añoranza*, *añorar* (nostalji duymak, özlemek) fiilinden gelir, o da Latince *ignorare* (bilmemek) sözcüğünden türeyen Katalanca *enyorar*'dan. Bu etimolojik aydınlatmanın ışığında, nostalji, bilmemenin acısı olarak ortaya çıkıyor. Uzaktasın ve ben sana ne olduğunu bilmiyorum. Ülkem uzakta ve ben orada neler olduğunu bilmiyorum. Bazı dillerin nostaljiyi kullanmakta sıkıntıları var: Fransızlar nostaljiyi ancak Yunanca kökenli *nostalgie* ismiyle ifade edebilirler ve fiilleri yoktur. Şöyle diyebilirler: *Je m'ennuie de toi* ("Seni özlüyorum") ama *s'ennuyer* (özlemek) sözcüğü zayıftır, soğuktur, her halükârda böylesine ciddi bir duygu için fazla hafif kalır. Almanlar nostaljiyi Yunanca biçimiyle pek nadir kullanırlar ve *Sehnsucht* demeyi tercih ederler: orada bulunmayana duyulan istek; ama *Sehnsucht* asla gerçekleşmemiş olana (yeni bir mâceraya) karşı da duyulabilir ve dolayısıyla içinde ille de bir *nostos* düşüncesini barındırmaz; *Sehnsucht*'un içine dönüş saplantısını katabilmek için, yanına bir tümleç eklemek gerekir: *Sehnsucht nach der Vergangenheit, nach der verlorenen Kindheit, nach der ersten Liebe* (geçmişe, kaybolan çocukluğa, ilk aşka özlem).

Nostaljinin kurucu destanı *Odysseia*, Eski Yunan

kültürünün başlarında doğdu. Vurgulayalım: Bütün zamanların en büyük serüvencisi Odysseus, aynı zamanda en büyük gurbetçidir de. Troya savaşına gitti (pek istekli değildi) ve orada on yıl kaldı. Sonra bir an önce doğduğu İthaka'ya dönmek istedi, ama tanrıların entrikaları yüzünden yolu, önce en olağanüstü olaylarla dolup taşan üç yıl, sonra esir düştüğü ve kendisine âşık olup onun adasından gitmesine izin vermeyen Tanrıça Kalypso'nun yanında geçirdiği yedi yıl daha uzadı.

Odysseia'nın beşinci şarkısında Odysseus ona şöyle der: "Ne kadar akıllı da olsa, bilirim senin yanında, haşmetten uzak kalırdı Penelope ve de güzellikten... Ama gene de her gün ettiğim tek dua oraya dönmek, gündoğumunu evimde görmek!" Ve Homeros devam eder: "Odysseus konuşurken güneş battı, alacakaranlık çöktü, birbirlerinin kollarında sevişmek için mağaranın derinliklerindeki kemerin altına döndüler."

Bunun Irena'nın uzun süre yaşadığı, yoksul göçmen hayatıyla kıyaslanabilecek hiçbir yanı yok. Odysseus, Kalypso'nun yanında gerçek bir *dolce vita*, rahat bir hayat, bir zevk hayatı yaşadı. Buna rağmen, yabancı bir diyarda *dolce vita* ile tehlikelerle dolu bir eve dönüş arasında, dönüşü seçti. Bilinmeyenin tutkularla dolu keşfine, bilineni yüceltmeyi tercih edecektir (dönüş). Sonsuzluğa (çünkü macera asla bitmeme iddiasını taşır), sonu tercih edecektir (çünkü dönüş hayatın sınırlılığıyla barışmaktır).

Phaiakialı-denizciler-çarşaflara-sardıkları Odysseus'u uyandırmadan İthaka kıyısında bir zeytin ağacının dibine bırakıp gittiler. Yolculuk böyle bitti. Odysseus bitkindi, uyuyordu. Uyandığında, nerede olduğunu bilmiyordu. Sonra Athena onun gözlerindeki sisi dağıttı ve sevinç sarhoşluğu başladı: Büyük Dönüş'ün sarhoşluğu; bilinenin karşısında kendinden geçiş: yerle gök arasındaki havayı titreten müzik: Çocukluğundan beri tanıdığı koyu, koya

dimdik inen iki tepeyi gördü ve yirmi yıl önceki gibi kaldığından emin olmak için yaşlı zeytin ağacını okşadı.

1950'de, Arnold Schönberg on dört yıldan beri Birleşik Devletler'deyken, Amerikalı bir gazeteci ona sinsice saf birkaç soru sordu: Acaba göçmenlik sanatçıların yaratıcı güçlerinin kaybolmasına neden oluyor mu? Anayurdun kökleriyle beslenmesi durduğu an, sanatçının esin kaynakları da kuruyor mu?

Düşünün! Soykırımdan beş yıl sonra! Ve Amerikalı bir gazeteci Schönberg'in gözlerinin önünde en büyük dehşetin yaşandığı o toprak parçasına bağlı kalmayışını bağışlamıyor! Ama yapacak bir şey yok. Homeros nostaljiyi defne dallarından bir taçla onurlandırdı ve böylece duygular arasında manevi bir hiyerarşi koşulunu ortaya koydu. Penelope bunun doruğunu işgal ediyor; Kalypso'nun çok üstünde. Kalypso, ah Kalypso! Sık sık onu düşünürüm. O Odysseus'u sevdi. Yedi yıl boyunca birlikte yaşadılar. Odysseus'un Penelope'nin yatağını ne kadar paylaştığı bilinmiyor ama herhalde o kadar uzun zaman değil. Buna rağmen Penelope'nin acısı yüceltilirken, Kalypso'nun gözyaşlarıyla alay ediliyor.

3

Avrupa yirminci yüzyılına, tıpkı balta darbeleri gibi derin izler bırakan önemli tarihler damgasını vurmuştur. 1914 Birinci Dünya Savaşı, ikincisi, sonra üçüncüsü; en uzunu, 1989'da komünizmin ortadan kalkmasıyla birlikte sona eren Soğuk Savaş. Bütün Avrupa'yı ilgilendiren bu önemli tarihlerin dışında, tek tek ulusların kaderini belirleyen ikinci derecede önemli tarihler de var: 1936

yılı, İspanya'da iç savaş; 1956 yılı, Macaristan'da Rus işgali; 1948 yılı, Yugoslavların Stalin'e karşı ayaklanmaları ve 1991 yılında, hep birden birbirlerini öldürmeye koyulmaları; İskandinavlar, Hollandalılar, İngilizler 1945'ten sonra hiçbir önemli tarih yaşamamanın ayrıcalığından yararlanıyorlar, bu da onların hoş bir şekilde yarım yüzyılı boş geçirmelerini sağladı.

Bu yüzyılda Çeklerin tarihi yirmi sayısının üç defa tekrarından doğan ilginç bir matematiksel güzellikle donanmıştı. Yüzyıllar sonra 1918'de bağımsız bir devlet oldular ve 1938'de onu kaybettiler.

1948'de Moskova'dan ithal komünist devrim, ikinci yirmi yılı terörle başlattı ve bu dönem, 1968'de ülkenin küstahça özgürleşmesi karşısında gazaba gelen Rusların beş yüz bin askerle ülkeyi işgal etmesiyle son buldu.

1969 sonbaharında, işgal güçleri bütün ağırlığıyla ülkeye yerleşti ve 1989 sonbaharında, hiç beklenmedik bir biçimde, o sırada Avrupa'daki bütün komünist rejimlerin yaptığı gibi tatlılıkla, kibarca gitti üçüncü yirmi yıl.

Belli tarihlerin herkesin hayatına bu kadar gözü doymazca saldırması ancak bizim yüzyılımızda yaşandı. Irena'nın Fransa'daki yaşamını anlamak, önce tarihleri analiz etmeden olanaksız. Ellili ve altmışlı yıllarda, komünist ülkelerden gelen göçmenler Fransa'da pek sevilmezdi. Fransızlar o dönemde tek felaket olarak faşizmi görüyorlardı: Hitler, Mussolini, Franco İspanyası, Latin Amerikalı diktatörler... Ancak altmışlı yılların sonunda ve yetmişli yıllar boyunca adım adım komünizmi de bir felaket olarak kavramaya karar verdiler, her ne kadar daha alt dereceden bir felaket, şöyle diyelim, iki numaralı felaket olarak olsa da. Irena ile kocası o dönemde, 1969'da Fransa'ya iltica ettiler. Ülkelerinin başına gelen felaketin, bir numaralı kötülükle kıyaslandığında yeni

dostlarını etkileyecek kadar kanlı olmadığını çok çabuk anladılar. Dertlerini anlatmak için aşağı yukarı şöyle konuşmayı âdet edindiler:

"Ne kadar korkunç olursa olsun, faşist bir diktatörlük, diktatörüyle birlikte ortadan kalkacaktır, bu yüzden insanlar umutlarını koruyabilirler. Buna karşılık, uçsuz bucaksız Rus uygarlığına yaslanan komünizm, bir Polonya için, bir Macaristan için (Estonya'dan hiç söz etmiyoruz bile!) çıkışı olmayan bir tünel. Diktatörler yıkılabilir. Rusya ebedidir. Geldiğimiz ülkelerin felaketi hiçbir umutlarının olmayışında."

Düşündüklerini aynen böyle ifade ediyorlardı ve Irena süslemek için o dönemin Çek şairi Jan Skácel'den bir dörtlük de ekliyordu: Şair kendisini kuşatan kederden söz ediyor; bu kederi kaldırıp uzaklara taşımak, kederle bir ev kurmak istiyor, üç yüz yıllığına oraya kapanmak ve üç yüz yıl boyunca kapıyı açmamak, kapıyı kimseye açmamak istiyor!

Üç yüz yıl mı? Skácel bu dizeleri yetmişli yıllarda yazdı ve 1989'da ekim ayında öldü, yani önünde gördüğü üç yüz yıllık kederin birkaç gün içinde dağılmasından sadece bir ay önce: İnsanlar Prag sokaklarını doldurdular ve havaya kaldırdıkları ellerindeki anahtar tomarları yeni zamanların gelişini ilan ediyordu.

Skácel üç yüzyıldan söz ederken yanılmış mıydı? Tabii ki evet. Bütün öngörüler yanılır; bu, insana bahşedilmiş çok nadir kesin bilgilerden biridir. Ama öngörüler gelecek hakkında yanılsa da, kendilerini dile getirenler hakkında doğruyu söyler, onların şimdiki zamanlarını nasıl yaşadıklarını anlamak için en iyi anahtardır. İlk yirmi yıllık süreleri (1918-1938 arası) dediğim dönem boyunca Çekler, cumhuriyetlerinin önünde bir sonsuzluğun uzandığını düşündüler. Yanılıyorlardı, ama tam da yanıldıkları için, o yılları sanatlarına o günlere kadar hiç

yaşanmamış bir parlaklık katan bir sevinç içinde yaşadılar.

Rus işgalinden sonra, komünizmin yaklaşan sonu hakkında en küçük bir fikirleri dahi olmadığından, yeniden bir sonsuzluğun içinde yaşadıklarını hayal ettiler ve onların gücünü emen, cesaretlerini boğan ve bu üçüncü yirmi yılı bu kadar korkak, bu kadar sefil duruma getiren gerçek hayatlarındaki acılar değil, geleceğin boşluğuydu.

On iki notalık estetiğiyle müzik tarihine geniş ufuklar açtığına inanan Arnold Schönberg, 1921'de onun sayesinde Alman müziğinin (bir Viyanalı olan o "Avusturya" müziği demiyor, "Alman" diyor) egemenliğinin ("zafer"i demiyor, *Vorherrschaft*, "egemenlik" diyor) gelecek yüzyıl için güven altına alındığını açıklıyordu. (Kelimesine dokunmadan aktardım: "Yüzyıl"dan söz ediyordu.) Bu peygamberce sözlerden on beş yıl sonra 1936'da Yahudi olduğu için Almanya'dan sürüldü (*Vorherrschaft*'ını sağlamak istediği o Almanya'dan) ve onunla birlikte on iki nota estetiğine dayalı (anlaşılmaz, seçkinci, kozmopolit ve Alman ruhuna düşman bulunduğu için mahkûm edilen) her tür müzik de.

Ne kadar yanıltıcı da olsa, Schönberg'in bu öngörüsü, yıkıcı, kapalı, kozmopolit, bireyci, zor, soyut olmadığına ama "Alman toprağının" (evet, "Alman toprağı" diyordu) derinliklerine kök saldığına inandığı eserlerinin anlamını kavramak isteyen herkes için vazgeçilmezliğini korumuştur. Schönberg, Avrupa'nın büyük müzik tarihine büyüleyici bir son değil, (ben onun eserini böyle anlamaya eğilimliyim) ama göz alabildiğine uzanan parlak bir geleceğe giriş yazdığına inanıyordu.

4

Sığınmacılığın ilk haftalarında Irena garip düşler görüyordu: Yönünü değiştirip meçhul bir havaalanına inen bir uçaktaymış, iniş merdiveninin altında silahlı, üniformalı adamlar onu bekliyorlar. Alnında soğuk terler, Çek polisini tanıyor. Bir başka sefer, küçük bir Fransız kasabasında dolaşırken, ellerinde bira kupalarıyla ona doğru koşan bir grup tuhaf kadın görüyor. Çekçe küfredip hain ce bir laubalilikle gülüyorlar ve dehşete kapılan Irena, Prag'da olduğunu fark ediyor, bağırıyor, uyanıyor.

Kocası Martin de aynı düşleri görüyordu. Her sabah birbirlerine ülkelerine dönmenin dehşetini anlatıyorlardı. Sonra, kendisi gibi iltica etmiş Polonyalı bir kız arkadaşla konuşurken Irena bütün sığınmacıların, istisnasız hepsinin aynı düşleri gördüğünü anladı. Önce, birbirini tanımayan insanların bu gece kardeşliği karşısında duygulandı, daha sonra ise biraz sinirlendi: Nasıl olur da bir düşteki mahrem deneyim kolektif olarak yaşanabilirdi? Öyleyse, ruhun tekliği neredeydi? Ama cevabı olmayan sorular neye yarar. Bir şey kesindi: Binlerce sığınmacı aynı gece boyunca, sayılmayacak kadar çok çeşitlemeleriyle hep birden aynı düşü görüyordu. Sığınmacılık rüyası: 20. yüzyılın ikinci yarısının en tuhaf olgularından biri.

Gemlenemez bir sıla hasretiyle acı çekmesi ve tamamen zıt, bambaşka deneyimler yaşaması, bu düş ve kâbusların gizemini iyice artırıyordu onun için. Güpegündüz, ülkesinden manzaralar görünüyordu gözüne. Hayır, bu uzun ve bilinçli, istenen bir rüyalar silsilesi değildi, bambaşka bir şeydi. Manzara görüntüleri kafasının içinde apansız, aniden, süratle parlıyor ve hemen sönüyordu. Şefiyle konuşuyor ve birdenbire, bir şimşek gibi kırlar arasından geçen bir yol görüyordu. Bir metro

vagonunda itilip kakılırken birden saniyenin bir parçası boyunca Prag'ın yeşil bir semtindeki küçük ağaçlıklı yol karşısında beliriyordu. Bütün gün bu uçucu görüntüler onu ziyarete geliyor, kaybolan Bohemyası'nın eksikliğini gideriyorlardı.

Gündüzleri ona ülke manzaralarından mutluluk resimleri gibi parçalar gönderen bilinçaltının sinemacısı, geceleri aynı ülkeye tüyler ürpertici dönüşler organize ediyordu. Gündüz, terk edilen ülkenin güzelliğiyle aydınlanıyordu, geceyse oraya dönüşün dehşetiyle. Gündüz ona kaybettiği cenneti gösteriyordu, geceyse kaçtığı cehennemi.

5

Fransız Devrimi geleneğine bağlı kalan komünist devletler, ihanetlerin en iğrenci olarak kabul edilen ilticayı aforoz ettiler. Yabancı ülkelerde kalan herkes ülkelerinde gıyaben mahkûm ediliyor ve yurttaşları onlarla ilişki kurmaya cesaret edemiyordu. Bununla birlikte, zaman geçtikçe aforozun katılığı yumuşamış ve 1989'dan birkaç yıl önce Irena'nın yeni dul kalmış, zararsız bir emekli olan annesi devlete ait seyahat acentesi aracılığıyla, İtalya'da bir hafta geçirmek üzere vize alabilmişti; bir sonraki yıl, gizlice kızını görebilmek için beş gün Paris'te kalmaya karar verdi. Heyecanlanan, yaşlandığını hayal ettiği bir anne için içi merhametle dolan Irena, ona otelde bir oda ayırttı ve sürekli onunla olabilmek için tatilinin bir bölümünü feda etti.

Görüştüklerinde, annesi, "Hiç de fena görünmüyorsun," dedi. Sonra gülerek ekledi: "Bu arada ben de. Sınır-

daki polis pasaportuma bakıp şöyle dedi: Bu pasaport sahte bayan! Bu sizin doğum tarihiniz değil!" Irena bir anda hep o bildiği annesini karşısında buldu ve neredeyse yirmi yıldan sonra hiçbir şeyin değişmediği izlenimine kapıldı. Yaşlanmış bir anneye duyduğu merhamet uçup gitti. Ana kız, zamanın dışında iki varlık gibi, zamanın hiç etkilemediği iki öz gibi karşı karşıya geldiler.

Ama, on yedi yıl sonra kendisini görmeye gelen annesinin varlığıyla sevinemeyen kızın adına çok kötü bir şey değil midir bu? Irena sevgi dolu bir kız evlat gibi davranmak için bütün aklını, bütün manevi duygularını seferber etti. Onu Eiffel Kulesi'nin birinci katındaki restorana akşam yemeğine götürdü; Seine Nehri'nden Paris'i göstermek için bir gezi teknesine bindirdi ve sergileri gezmek istediği için Picasso Müzesi'ne götürdü. Annesi ikinci salonda durdu: "Ressam bir arkadaşım var. Bana iki tablosunu armağan etti. Ne kadar güzel olduklarını hayal edemezsin!" Üçüncü salonda izlenimcileri görmek istedi: "Jeu de Paume'de sürekli bir sergi var."

"Artık yok," dedi Irena. "İzlenimciler artık Jeu de Paume'de değil."

"Hayır, hayır," dedi annesi, "Jeu de Paume'deler. Bunu biliyorum ve Van Gogh'u görmeden Paris'ten adım atmam!"

Van Gogh'un yokluğunu telafi etmek için Irena ona Rodin Müzesi'ni sundu. Anne, heykellerden birinin karşısında hayallere dalıp iç geçirdi:

"Floransa'da Michelangelo'nun *Davud*'unu gördüm! Nutkum tutuldu!"

"Baksana!" diye patladı Irena, "Sen Paris'te benimlesin ve ben sana Rodin'i gösteriyorum. Rodin'i! Anladın mı, Rodin'i! Onu hiç görmedin, o halde neden Rodin'in karşısında Michelangelo'yu düşünüyorsun?"

Soru isabetliydi: Yıllar sonra kızına kavuşan anne

neden onun kendisine gösterdiği ve söylediği şeylere ilgi duymaz? Bir grup Çek turistiyle gördüğü Michelangelo onu neden Rodin'den daha çok tutsak eder? Ve bu beş gün boyunca neden ona hiçbir soru sormaz? Hayatı hakkında da, Fransa, Fransız mutfağı, edebiyatı, peynirleri, şarapları, politikası, tiyatroları, filmleri, otomobilleri, piyanistleri, viyolonselistleri, futbolcuları hakkında da hiçbir soru sormaz?

Bunun yerine, hiç durmadan Prag'da olanlardan, Irena'nın üvey erkek kardeşinden (kısa süre önce ölen ikinci kocasından olan), Irena'nın hatırladığı başka kişilerden ve adlarını bile duymadığı daha başkalarından söz eder. Irena iki üç defa Fransa'daki hayatıyla ilgili bir şeyler söylemeye çalışmış, ama bu sözcükler annesinin söylevinin gediksiz bariyerini aşamamıştı.

Bu çocukluğundan beri böyle: Annesi oğluyla küçük bir kızmış gibi meşgul olurken, kızına karşı erkekçe bir sertlik içindeydi. Onu sevmiyordu mu, demek istiyorum? Belki de Irena'nın babası, nefret ettiği ilk kocası yüzünden? Bu ucuz psikolojiden uzak duralım. Davranışı iyi niyet doluydu: Kendisinin gücü ve sağlığı yerindeydi, kızının hayatiyetten yoksun oluşundan endişe duyuyordu; aşağı yukarı, yüzmeyi öğretmenin en iyi şeklini bulduğunu sanarak korkudan ödü kopan çocuğunu havuza atan sportif bir baba gibi onu aşırı duyarlılığından kurtarmak istiyordu.

Bununla birlikte, sadece varlığının bile kızını ezdiğini biliyordu ve kendi fiziksel üstünlüğü nedeniyle gizli bir zevk duyduğunu da inkâr etmek istemiyorum. O halde? Irena ne yapmalıydı? Anne sevgisi adına buharlaşıp yok mu olmalıydı? Yaşı örülenemez biçimde ilerliyordu ve Irena'ya tepkisinde yansıttığı biçimiyle gücünün bilincinde olmak onu gençleştiriyordu. Onu böyle yanında ürkek ve küçülmüş gördükçe, yıkıcı üstünlük

anlarını mümkün olduğu kadar uzatıyordu. Minicik bir sadizm kırıntısıyla Irena'nın kırılganlığını ilgisizlik, tembellik, duygusuzluk olarak görüyormuş gibi yapıyor ve onu azarlıyordu.

Irena onun yanında kendini oldum olası daha az güzel ve daha az zeki hissederdi. Çirkin olmadığından, salak gibi görünmediğinden emin olmak için kaç defa aynaya koşmuştu... Ah, bütün bunlar ne kadar uzaktı, neredeyse unutulmuştu. Ama annesinin Paris'te geçirdiği beş gün boyunca, bu aşağılık, güçsüzlük, bağımlılık duyguları yeniden omuzlarına çökmüştü.

6

Hareketinden bir gün önce Irena, onu İsveçli erkek arkadaşı Gustaf'la tanıştırdı. Üçü bir restoranda yemek yediler ve tek kelime Fransızca bilmeyen annesi yiğitçe İngilizce konuştu. Gustaf buna sevindi. Sevgilisiyle yalnızca Fransızca konuşuyordu ve kendini iddialı ve pratiklikten uzak bulduğu bu dilden yorulmuş hissediyordu. O akşam Irena fazla konuşmadı: Şaşkınlıkla, başkasına ilgi göstermek gibi hiç umulmadık bir yetenek sergileyen annesini izledi; kötü telaffuz ettiği otuz kelimelik İngilizcesiyle Gustaf'ı hayatı, işi, fikirleri konusunda soru yağmuruna tuttu ve onu etkiledi.

Ertesi gün anne gitti. Havaalanından dönüşte, Irena en üst kattaki dairesinde, kavuştuğu sakinlik içinde yalnızlığının sağladığı özgürlüğün tadını çıkarmak için pencereye gitti. Çatılara, birbirinden acayip biçimlerdeki bacaların çeşitliliğine, uzun zamandan beri onun gözünde Çek bahçelerindeki yeşilliğin yerini alan o Paris yeşil-

liklerine uzun uzun baktı ve bu kentte ne kadar mutlu olduğunu fark etti. İltica etmesinin bir mutsuzluk olduğunu her zaman için kesin bir gerçek gibi kabul etmişti. Ama o anda, bunun daha çok bir mutsuzluk yanılsaması, insanların bir sığınmacıya bakış tarzının doğurduğu bir yanılsama olup olmadığını soruyor kendine. Kendi hayatını, başkalarının eline tutuşturduğu bir kullanma kılavuzuna göre okumamış mıydı? Ve kendi kendine, dışarıdan dayatılmış olsa da, kendi iradesine karşı olsa da, hiç haberi olmadığı halde sığınmacılığının belki de hayatının en güzel çıkışı olduğunu söylüyor. Özgürlüğüne kast eden tarihin acımasız güçleri onu özgür kılmışlardı.

Bu yüzden birkaç hafta sonra Gustaf ona gururla iyi bir haber vermeye geldiğinde biraz keyfi kaçtı: Şirketine Prag'da bir büro açmayı önermişti. Komünist ülke ticari bakımdan pek çekici olmadığından, mütevazı bir büroları olacaktı, ama zaman zaman orada kalma fırsatını da bulacaktı.

"Senin kentinle iletişim kurmaktan çok mutluyum," dedi.

Irena sevinecek yerde, belli belirsiz bir tehdit hissederi gibi oldu.

"Benim kentim mi? Prag artık benim kentim değil ki," diye cevap verdi.

"Nasıl?" diye bozuldu Gustaf.

Irena düşündüklerini ondan hiçbir zaman saklamazdı, o halde onu iyi tanımış olmalıydı; buna rağmen onu aynen başkalarının gördüğü gibi görüyordu: *ülkesinden sürülmüş, acı çeken bir genç kadın.* Kendisi yürekten nefret ettiği ve bir daha ayak basmak istemediği bir İsveç kentinden geliyor. Ama onun durumunda bu normal. Çünkü bütün dünya onu *doğduğu yeri çoktan unutan, çok kozmopolit, sempatik bir İskandinav* olarak alkışlıyor. İkisi de tasnif edildi, etiketlendi ve onlar etiketlerine sadık

kalmalarına göre değerlendirilecekler hiç kuşkusuz, bu böyle (ve abartarak söylendiği gibi kendi kendine sadık kalmaktan başka bir şey değil).

"Ne diyorsun?" diye itiraz etti Gustaf. "O zaman senin kentin neresi?"

"Paris! Ben sana burada rastladım ve burada seninle beraber yaşıyorum."

Sanki duymamış gibi, Irena'nın elini okşadı:

"Bunu bir armağan olarak kabul et. Sen oraya gidemiyorsun. Ben seninle kayıp ülken arasında köprü olacağım. Bundan mutluluk duyacağım!"

Irena onun iyiliğinden kuşku duymuyordu, ona teşekkür etti; gene de ciddi bir tonda ekledi: "Ama senden herhangi bir şeyle aramda köprü görevini üstlenmene gerek olmadığını anlamanı rica ediyorum. Ben seninle mutluyum, böyle herkesten ve her şeyden kopuk."

O da ciddileşti: "Seni anlıyorum. Hem sakın korkma, geçmişteki hayatınla ilgilenmek istemiyorum. Tanıdığın insanlar arasında göreceğim tek kişi annen olacak."

Ne diyebilirdi ona? Görüşmesini istemediği kişinin tam da annesi olduğunu mu? Ölmüş annesini ne büyük bir sevgiyle anan ona bunu nasıl söylemeli?

"Annene hayranım. Canlılığına."

Irena'nın bundan şüphesi yok. Herkes annesine canlılığı nedeniyle hayrandır. Annesinin gücünün sihirli çemberi içinde, Irena'nın kendi hayatına hükmetmeyi asla başaramadığını Gustaf'a nasıl açıklamalı? Annesinin sürekli yakınında oluşunun onu geriye, zayıflıklarına, gelişmemişliğine sürükleyeceğini ona nasıl açıklamalı? Ah, Gustaf'ın Prag'a bağlanmak istemesi ne delice bir fikir!

Ancak evde, yalnız kalınca kendini rahatlatarak sakinleşti: "Komünist ülkelerle Batı arasındaki polis bariyeri, Tanrı'ya şükür, oldukça sıkı. Gustaf'ın Prag'la ilişkisinin beni tehdit etmesinden korkmama gerek yok."

Ne? Ne dedi kendi kendine? "Polis bariyeri Tanrı'ya şükür oldukça sıkı" mı? Gerçekten, "Tanrı'ya şükür" dedi mi? Herkesin yurdunu yitirdiği için acıdığı bir sığınmacı, kendi kendine, "Tanrı'ya şükür" mü dedi?

7

Gustaf, Martin'i bir iş görüşmesinde tesadüfen tanımıştı. Irena'ya ise çok daha sonra, genç yaşta dul kaldığında rastladı. Birbirlerinden hoşlandılar, ama çekingendiler. O zaman, ölmüş koca kendini kolay bir sohbet konusu olarak sunarak öteki dünyadan imdatlarına yetişti. Gustaf, Irena'dan Martin'le aynı yıl doğduğunu öğrenince kendisini bu çok genç kadından ayıran duvarın çöktüğünü duydu ve yaşı sayesinde onu güzel eşine kur yapması için cesaretlendiren ölüye karşı minnet dolu bir sempati hissetti.

Vefat eden annesine büyük saygı duyuyor, çoktan yetişkin yaşa gelmiş iki kızına tahammül ediyor (isteksizce), karısından kaçıyordu. Dostça olabilse, boşanmayı çok istiyordu. Bu olanaksız olduğundan İsveç'ten uzak kalmak için elinden geleni yapıyordu. Irena'nın da onun gibi, aynı şekilde hayatlarını bağımsız yaşamanın eşiğinde iki kızı vardı. Gustaf büyük kız için tek odalı bir ev satın aldı, küçük için de İngiltere'de yatılı bir okul ayarladı, öyle ki, Irena artık yalnız kaldığına göre onu evine kabul edebilirdi.

Gustaf'ın herkese karakterinin en çarpıcı, neredeyse kuşkulu, belli başlı özelliği gibi görünen iyiliği karşısında gözleri kamaşmıştı. Kadınları bununla cezbediyor, ama onlar bu iyiliğin bir baştan çıkarma silahından çok bir

savunma silahı olduğunu çok geç anlıyorlardı. Annesinin sevgili oğlu, kadınların ilgisi olmadan, yalnız yaşayamıyordu. Ama onların isteklerine, tartışmalarına, ağlamalarına ve hatta fazla yakın, fazla ortada vücutlarına da katlanamıyordu. Onları elinde tutabilmek, aynı zamanda da onlardan kaçabilmek için onları iyilik bombardımanına tutuyordu. Patlamanın tozu dumanı arkasına saklanıp geri çekiliyordu. Irena onun iyiliği karşısında başlangıçta huzursuz oldu: Neden bu kadar nazik, bu kadar cömert, karşılık beklemekten bu kadar uzaktı? Irena yaptıklarının karşılığını ona nasıl ödeyebilirdi? Onun karşısında arzusunu ortaya koymaktan başka bir ödül bulamadı. Uçsuz bucaksız ve sarhoş edici, ama adı olmayan bir şey talep eden gözlerini kocaman kocaman açıp ona dikiyordu.

Arzusu; arzusunun hüzünlü hikâyesi. Martin'le tanışmadan önce aşkın hazzını hiç yaşamamıştı. Sonra doğum yapmış, karnında ikinci bir kız çocuğuyla Prag'dan Paris'e geçmişti, hemen sonra da Martin ölmüştü. Daha sonra çok zor yıllar yaşamış, temizlikçilik, zengin bir felçliye bakıcılık, ne iş olursa kabul etmek zorunda kalmış, Rusçadan Fransızcaya çeviri yapma olanağını bulduğunda bunu büyük başarı kabul etmişti (Prag'da düzenli olarak dil derslerine devam ettiği için mutluydu). Yıllar geçiyor, afişlerde, reklam panolarında, sokak bayilerinde sergilenen magazin dergilerinde kadınlar soyunuyor, çiftler öpüşüyor, erkekler slipler içinde kendilerini teşhir ederken, bedeni bu her yeri sarmış sefahat âleminin ortasında terk edilmiş, görünmez olmuş bir halde oradan oraya sürükleniyordu.

Bu yüzden, Gustaf'la tanışması bir şenlik olmuştu. Bunca zamandan sonra vücudu, yüzü nihayet görülüyor, beğeniliyordu ve onların çekicilikleri sayesinde, bir adam onu hayatı birlikte yaşamaya davet ediyordu.

Annesi onu Paris'te işte bu sihrin ortasında yakalamıştı. Ama belki, aynı dönemde ya da çok kısa bir süre sonra, vücudunun açıkça sonsuza kadar yazgısı olan kaderden tamamen kurtulamadığından belli belirsiz kuşkulanmaya başlamıştı. Gustaf'ın, karısından, kadınlarından kaçan Gustaf'ın kendi yanında bir macera, yeni bir gençlik, duyularda özgürlük değil, ama bir huzur aradığından kuşkulanmaya başlamıştı. Fazla abartmayalım, vücuduna dokunulmadı değil, ama hak ettiğinden daha az dokunulduğuna dair bir kuşku Irena'nın içinde büyüyordu.

8

Fransız Devrimi'nin ateşlenmesinden tam iki yüzyıl sonra Avrupa'da komünizm söndü. Irena'nın Parisli kız arkadaşı Sylvie'ye göre bu çok anlamlı bir rastlantıydı. Ama aslında nasıl bir anlam? Bu iki muhteşem tarihi birleştiren zafer takına ne isim vermeli? *Avrupa'nın en büyük iki devriminin takı* mı, yoksa *En Büyük Devrim'i Son Restorasyon*'a[1] bağlayan tak mı? İdeolojik tartışmalardan kaçınmak için daha basit bir yorum öneriyorum: Birinci tarih büyük bir Avrupalı kişiliğinin doğmasına yol açtı: Sığınmacı (Büyük Hain ya da Büyük Çilekeş, artık ne derseniz); ikincisi ise Sığınmacı'yı Avrupalıların tarih sahnesinden çıkarttı, kolektif bilinçaltının büyük sinemacısı da aynı anda en özgün yapımlarından biri olan göçmenlik düşlerine bir son verdi. Irena'nın birkaç günlüğüne Prag'a dönüşü o sıralarda gerçekleşti.

1. Yapılan hatanın düzeltilmesi anlamında ve Fransız Devrimi'nin izlerinin silinmeye çalışıldığı Restorasyon Dönemi'ne ironik bir gönderme. (Ç.N.)

Yola çıkarken hava çok soğuktu, ama sonra üç gün içinde, hiç beklenmedik bir anda, erkenden, apansız yaz geldi. Çok kalın gelen tayyörünü giyemez oldu. Daha sıcak havalar için yanında hiçbir şey getirmediğinden bir mağazadan yazlık elbise satın almak istedi. Ülke henüz Batılı ürünlerle dolup taşmıyordu ve komünist dönemden bildiği kumaşları, renkleri, kesimleri tekrar karşısında buldu. İki üç elbise denedi ve bunaldı. Nedenini söylemek zor. Elbiseler çirkin değildi, kesimleri fena değildi, ama ona kendi uzak geçmişini, gençliğinin o asık yüzlü kıyafetlerini hatırlatıyordu. Elbiseler ona çocuksu, taşra havalı, şıklıktan uzak, bir köy öğretmenine yaraşır özellikte görünmüştü. Ama acelesi vardı. Sonuçta birkaç günlüğüne köy öğretmenine benzese ne olurdu? Gülünç bir fiyata elbiseyi satın aldı, üzerinde bıraktı ve kışlık tayyörü çantasında, sıcaktan kavrulan caddeye çıktı.

Sonra büyük bir mağazadan geçerken farkında olmadan kendini son derece geniş bir aynayla kaplı bir bölmenin önünde buldu ve afalladı: Gördüğü kadın kendisi değildi, bir başkasıydı ya da yeni elbisesi içinde kendine daha uzun bakınca, oydu ama başka bir hayatı, ülkesinde kalsaydı yaşayacağı hayatı yaşayan oydu. Bu kadın antipatik değildi, hatta dokunaklıydı, ama biraz fazla dokunaklıydı, insanı ağlatacak kadar dokunaklı, acınacak halde, zavallı, güçsüz, uysaldı.

Bir zamanlar göçmenlik düşlerindeki gibi paniğe kapıldı: Bir elbisenin büyülü gücüyle, kendini istemediği ve artık çıkmayı başaramayacağı bir hayata hapsedilmiş gibi görüyordu. Tıpkı eskiden, yetişkinliğe adım atarken, önünde birçok hayat mümkünken, sonunda onu Fransa'ya getireni seçmesi gibi. Ve sanki reddedilen ve terk edilen bu öteki hayatlar onu daima hazır bekliyormuş, sığındıkları köşeden kıskançlıkla onu gözlüyorlarmış gibi.

Şimdi içlerinden biri Irena'yı eline geçirmiş ve yeni elbisesinin içinde bir deli gömleği gibi onu sımsıkı sarıyordu.

Dehşet içinde, Gustaf'a koştu (şirketi Prag'ın merkezinde bir ev satın almıştı ve onun da geldiği zaman kalacak bir yeri olmuştu) ve elbisesini değişti. Üzerinde tekrar kışlık tayyörüyle, pencereden baktı. Hava kapalıydı ve ağaçlar rüzgârla sarsılıyordu. Sadece birkaç saat için sıcak yapmıştı. Onu bir karabasana sürüklemek, ona dönüşün dehşetinden söz etmek için birkaç saatlik sıcaklık.

(Bu bir düş müydü? Son göçmenlik düşü mü? Ama hayır, bütün hepsi gerçekti. Bununla birlikte, bu eski zaman düşlerinde gördüğü tuzakların kaybolmadığı, her zaman orada, her zaman hazır, onun geçişini kolladıkları izlenimine kapıldı.)

9

Yirmi yıl süren yokluğu sırasında İthakalılar Odysseus'tan pek çok anı saklıyorlar, ama ona karşı hiçbir özlem duymuyorlardı. Oysa Odysseus sıla özlemiyle acı çekiyor ve neredeyse hiçbir şey hatırlamıyordu.

Belleğin, iyi çalışması için hiç durmadan alıştırma yapmaya ihtiyacının olduğu hesaba katılırsa, bu ilginç çelişki anlaşılabilir: Eğer anılar dostlar arasında defalarca ve tekrar tekrar anılmazsa, uçup gider. Aynı ülkeden gelenlerin toplandığı kolonilerdeki sığınmacılar insanın midesini bulandıracak kadar sık olarak, ama böylece unutulmaz hale getirerek aynı hikâyeleri anlatır da anlatırlar. Ama Irena ya da Odysseus gibi memleketleriyle

görüşmeyenler, kaçınılmaz olarak bellek yitimine uğrarlar. Sıla hasreti şiddetlendikçe anılardan da o derece boşalır. Odysseus sıla hasretiyle yandıkça, daha çok unutuyordu. Çünkü sıla hasreti belleğin etkinliğini hızlandırıp yoğunlaştırmaz, anıları canlandırmaz, sadece kendi acısına o derece gömülmüştür ki, kendi kendiyle, kendi heyecanıyla yetinir.

Odysseus, Penelope'yle evlenmek ve İthaka'da hüküm sürmek isteyen gözü pekleri öldürdükten sonra haklarında hiçbir şey bilmediği insanlarla yaşamak zorunda kaldı. Onlarsa hoş görünmek için, savaşa gitmesinden öncesine dair onun hakkında hatırlayabildikleri ne varsa geveleyip duruyorlardı. Onun İthakası'ndan başka hiçbir şeyle ilgilenmeyeceğini sanarak (Oraya dönmek için denizlerin sonsuzluğunu aştığına göre, nasıl böyle düşünmezlerdi ki?), yokluğunda olanları temcit pilavı gibi tekrarlıyor, bütün sorularına cevap vermek için açgözlülükle bekliyorlardı, Odysseus'u hiçbir şey bu kadar sıkmıyordu. O sadece tek bir şey bekliyordu, nihayet ona şöyle demelerini: Anlat! Ve onlar bu tek kelimeyi ona asla söylemediler.

Yirmi yıl boyunca hep dönüşünü düşünmüştü. Ama bir kere döndükten sonra, hayatının, hayatının özünün, merkezinin, hazinesinin İthaka dışında, yirmi yıllık yolculuğunda bulunduğunu şaşırarak anlamıştır. Ve bu hazineyi kaybetmiştir ve ancak anlatarak kavuşacaktır ona.

Kalypso'yu terk ettikten sonra, dönüş yolculuğu sırasında Phaiakia'da deniz kazasına uğrar ve kral onu sarayında konuk eder. Orada bir yabancıdır, gizemli, meçhul biridir. Bir yabancıya sorulur: "Kimsin? Nereden geliyorsun? Anlat!" Ve o da anlatmıştı. *Odysseia*'nın dört uzun şarkısı boyunca aptallaşmış Phaiaklara serüvenlerini ayrıntılarıyla aktarmıştı. Ama İthaka'da bir yabancı değildi, onlardan biriydi ve bu yüzden kimsenin aklına ona şöyle demek gelmiyordu: "Anlat!"

10

Irena eski adres defterlerini karıştırırken, neredeyse unuttuğu isimler üzerinde uzun uzun durdu; sonra bir restoranda salon ayırttı. Duvara dayalı uzun bir masada kurabiye tabaklarının yanında on iki şişe dizilmiş beklemekte. Bohemya'da iyi şarap içilmez ve belli yıllara ait eski şarapları saklama âdeti yoktur. Irena bu yüzden o eski Bordeaux şarabını, büyük bir zevkle satın aldı; davetlilerine sürpriz yapmak için, onlara bir şenlik sunmak için, dostluklarını yeniden kazanmak için.

Neredeyse her şeyi berbat ediyordu. Ne yapacaklarını bilemeyen arkadaşları şişelere bakarken, içlerinden biri güven dolu ve sadeliğiyle gurur duyar havalarda birayı tercih ettiğini açıklar. Bu dobralık karşısında keyifleri yerine gelen diğerleri de onu onaylar ve bira tutkunu garsonu çağırır.

Irena bir kasa Bordeaux'suyla görgüsüzlük ettiği için kendini suçlar; onları ayıran her şeyi aptalca ortaya koyduğu için: ülkeden uzun zamandır ayrı oluşunu, yabancı alışkanlıklarını, varlıklı oluşunu. Bu buluşmayı çok önemsediğinden olanlardan pişmanlık duyar: Orada yaşayıp yaşayamayacağını, kendini evinde hissedip edemeyeceğini, orada dostlara sahip olup olamayacağını anlamak istemektedir. Bu nedenle, bu küçük kabalık yüzünden öfkeye kapılmak istemez, hatta bunda sempatik bir dobralık görmeye bile hazırdır; hem zaten, davetlilerin bağlılıklarını açıkça gösterdikleri bira, samimiyetin kutsal içkisi değil midir? Her türlü ikiyüzlülüğü, bütün o görgü kuralları komedisini süzen filtre? Sevenlerini, yalnızca olanca masumiyetleriyle işemeye, olanca safiyetleriyle şişmanlamaya iten? Gerçekten de, etrafındaki kadınlar sıcacık ve tombul, bir an susmuyorlar, güzel

öğütlerle dolup taşıyorlar ve bütün hayatını bildikleri Gustaf'a methiyeler düzüyorlar.

Bu arada garson, her elinde beş tane olmak üzere, yarım litrelik on kupayla kapıda beliriyor; alkışlar ve gülüş'erle karşılanan büyük atletik başarı. Kupalarını kaldırıp tokuşturuyorlar: "Irena'nın sağlığına! Kavuştuğumuz kızın sağlığına!"

Irena biradan küçük bir yudum alıp şöyle diyor içinden: Ya şarabı onlara ikram eden Gustaf olsaydı? Reddederler miydi? Tabii ki hayır. Şarabı reddederlerken, reddettikleri oydu. Onca yıl sonra geri döndüğü haliyle o.

Ve kararı tam da bunda: onu geri döndüğü haliyle kabul etmelerinde. O buradan saf bir genç kadın olarak ayrılmıştı ve şimdi arkasında bir hayata, gurur duyduğu zorlu bir hayata sahip olarak olgunlaşmış olarak dönüyor. Onu son yirmi yılının deneyimleriyle, inançlarıyla, fikirleriyle kabul etmeleri için her şeyi yapmak istiyor. Ya hep ya hiç: Ya şimdiki haliyle onların arasına girmeyi başaracak ya da burada kalmayacak. Bu buluşmayı saldırısının hareket noktası olarak ayarlamıştı. İlle de istiyorlarsa bira içmeleri onu rahatsız etmiyor, önemli olan sohbetin konusunu kendisinin seçmesi ve kendisini dinlettirmesi.

Ama zaman geçiyor, kadınlar hep bir ağızdan konuştuklarından bir sohbete girmek, hele hele sohbetin konusunu dayatmak neredeyse imkânsız. Nazikçe, onların açtığı konuları alıp kendi söylemek istediklerine doğru yönlendirmeyi deniyor, ama başaramıyor: Söyledikleri onları meşgul eden şeylerden uzaklaşır uzaklaşmaz, kimse onu dinlemez oluyor.

Garson ikinci bira turunu yaptı bile; ilk kupası masanın üstünde sönen köpüğüyle yeni kupanın bol köpüğünün yanında onuru çiğnenmiş gibi duruyor. Irena bira zevkini kaybettiği için suçluyor kendini; Fransa'da

içkisini küçük yudumlarla içip tadını çıkarmayı öğrendi ve bira aşkının gerektirdiği şekilde bir yığın sıvıyı bir dikişte bitirme âdetini unuttu. Kupayı ağzına doğru kaldırıyor, bir dikişte iki üç yudumda içmeye çalışıyor. O anda aralarında en yaşlıları olan, altmışlarında bir kadın, elini şefkatle Irena'nın dudaklarına götürüp orada kalan köpüğü siliyor.

"Kendini zorlama," diyor. "Birlikte bir şarap içsek? Bu kadar iyi bir şarabı kaçırmak aptallık olur," ve upuzun masanın üzerinde el sürülmeden kalan şişelerden birini açması için garsona sesleniyor.

11

Milada, Martin'in işten arkadaşıydı ve onunla aynı enstitüde çalışıyordu. Salonun kapısında belirir belirmez Irena onu tanımıştı, ama onunla ancak şimdi, ellerinde birer şarap kadehi varken konuşabiliyor, ona bakıyor: Yüzü hâlâ eski biçimini (yuvarlak) koruyor, aynı siyah saçlar, aynı saç modeli (o da yuvarlak, kulaklarını örtüyor ve çene altına kadar iniyor), sanki hiç değişmemiş izlenimini veriyor; sadece, konuşmaya başladığında yüzü aniden değişiyor: Teni kırışıyor ve tekrar açılıyor, üst dudağı dikine ince çizgilerle kaplıyken, çenesinin üzerindeki ve yanaklarındaki kırışıklıklar her mimikte hızla değişiyor. Irena içinden, Milada'nın herhalde bunun farkında olmadığını geçiriyor. Hiç kimse bir aynanın karşısında kendi kendine konuşmaz; yani kendi yüzünü de neredeyse pürüzsüz bir ciltle değişmez olarak tanıyor; dünyanın bütün aynaları onu daima güzel olduğuna inandırıyorlar.

Milada şarabını keyifle yudumlarken şöyle diyor (güzel yüzünde birden kırışıklıklar belirip oynamaya başlıyor): "Geri dönmek kolay değil, değil mi?"

"Bunlar en küçük bir geri dönüş umudu beslemeden gittiğimizi anlayamazlar. Bulunduğumuz yerlerde kök salmaya çabaladık biz. Skácel'i tanıyor musun?"

"Şairi mi?"

"Bir dörtlükte hüzünden bahseder, bu hüzünle bir ev yapmak ve üç yüz yıl oraya kapanmak istediğini söyler. Üç yüz yıl. Hepimiz önümüzde üç yüz yıl uzunluğunda bir tünel görmüştük."

"Evet, ama biz de, burada."

"O halde, neden artık bunu bilmek istemiyorlar?"

"Çünkü duygular yanıldığında duyguları düzeltirler. Tarih o duyguları kabul etmediğinde..."

"Bir de şu var: Herkes bizim rahat bir hayat yaşamak için gittiğimizi düşünüyor. Yabancı bir dünyada kendine küçücük bir yer edinmenin ne kadar zor olduğunu bilmiyorlar. Düşünsene, kucağında bir bebek ve karnında bir başka bebek yolda, ülkeyi terk etmek. Kocanı kaybetmek. Yokluk içinde iki kız evlat yetiştirmek..."

Sustu ve Milada şöyle dedi: "Bütün bunları onlara anlatmanın hiçbir anlamı yok. Daha geçenlerde, hep birlikte tartışılıyordu, herkesin derdi eski rejimde kendisinin herkesten fazla acı çektiğini ispatlamak. Herkes kurban sayılmak istiyordu. Ama bu çile yarışı artık bitti. Bugün başarıyla övünülüyor, çekilen çileyle değil. Eğer bugün sana saygı göstermeye kalkarlarsa, bu senin zorlu hayatın nedeniyle değil, seni yanında zengin bir adamla gördükleri için!"

Salonun bir köşesinde uzun süredir konuşmaya dalmışken, diğerleri yanlarına gelip etraflarını sarıyorlar. Sanki davet sahibesiyle yeterince ilgilenemedikleri için üzüldüklerinden çok gevezeler (biranın sarhoşluğu şara-

bınkinden daha gürültücü ve bönce) ve sevecenler. Toplantının başından beri bira diye tutturan kadın bağırıyor: "Gene de senin şu şaraptan tatmak lazım!" ve garsonu çağırıyor. Garson öteki şişeleri de açıp bardakları dolduruyor.

Irena ani bir hayalin etkisi altında: Bir grup kadın, ellerde bira kupaları, yüksek sesle gülerek ona doğru koşuyor ve onun kulağına Çekçe sözcükler geliyor ve dehşetle Fransa'da olmadığını, Prag'da olduğunu ve mahvolduğunu anlıyor. Ah evet, o eski göçmenlik düşlerinden biri, bu anıyı derhal kovuyor. Etrafındaki bu kadınlar artık bira içmiyorlar ki, şarap kadehlerini kaldırıp kavuştukları kızın şerefine tokuşturuyorlar; sonra içlerinden biri sevinçle şöyle diyor: "Hatırlıyor musun? Sana tam zamanı, dönmenin tam zamanı diye yazmıştım!"

Kim bu kadın? Akşam boyunca her türlü marazi ayrıntı üzerinde heyecanla uzun uzun durarak kocasının hastalığını anlata anlata bitirememişti. Irena sonunda onun kim olduğunu çıkarıyor. Daha komünizmin çöktüğü hafta ona şöyle yazan lise arkadaşı: "Oh, tatlım, şimdiden yaşlandık bile! Dönmenin tam zamanı!" Bu cümleyi bir kez daha tekrar ediyor ve sarkmış yüzünde kocaman bir gülümseme takma dişini ortaya çıkarıyor.

Öteki kadınlar onu soru yağmuruna tutuyorlar: "Irena, hatırlıyor musun, hani..." Ve "O zaman şeyle olanları biliyor musun?..", "Ama hayır, nasıl olur. Onu hatırlaman lazım!", "O koca kulaklı herif, sen hep onunla alay ederdin!", "Aaa, unutmuş olamazsın! Ağzından senden başka laf çıkmıyor adamın!"

O ana kadar, onlara anlatmaya çalıştıklarıyla ilgilenmemişlerdi. Bu ani hücum ne anlama geliyor? Hiçbir şey dinlemek istemeyen bu kadınlar ne öğrenmek istiyorlar? Sorularının özel olduğunu çabuk anlıyor; onların tanıdıklarını onun da tanıyıp tanımadığını, onların ha-

tırladıklarını onun da hatırlayıp hatırlamadığını kontrol etmeye yönelik sorular. Bu onda, üzerinden hiç atamayacağı tuhaf bir izlenim bırakıyor.

Önce, gurbette yaşadıklarına karşı tam bir ilgisizlikle ondan yirmi yıllık hayatını koparıp attılar. Şimdi de bu sorgulamayla eski geçmişiyle yeni hayatını dikip birleştirmeye çalışıyorlar. Sanki kolunun ele kadar dirsekten aşağısını kesip elini doğrudan dirseğe bağlar gibiler; sanki baldırlarını kesip ayaklarını dizleriyle birleştirir gibi.

Bu görüntüyle donup kaldığından onların sorularına cevap veremiyor, zaten kadınlar bunu beklemiyorlar bile ve gitgide daha sarhoş bir halde, Irena'yı dışına attıkları gevezeliklerine geri dönüyorlar. Irena onların hep birden açılan ağızlarına bakıyor, kımıldayan, sözcükler çıkaran ve hiç durmadan kahkahalarla gülen ağızlar. (Sır: Birbirini dinlemeyen kadınlar nasıl oluyor da birbirlerinin söylediklerine gülebiliyorlar?) Artık hiçbiri Irena'ya dönüp konuşmuyor, ama hepsi de keyiften neşe saçıyor, en başta bira söyleyen kadın şarkı söylemeye başlıyor, ötekiler de ona katılıyor ve toplantı bittikten sonra bile sokaklarda şarkılarını kesmiyorlar.

Irena yatakta akşamın muhasebesini yapıyor; o eski göçmenlik düşü bir kere daha gözünün önüne geliyor ve bira kupalarını kaldıran içten ve gürültücü kadınların etrafını sardığını görüyor. Düşünde bu kadınlar gizli servisin emrindeydiler, onu yakalamak için emir almışlardı. Ama bugünkü kadınlar kimin emrindeydi? "Dönmenin tam zamanı," demişti iskelet gibi takma dişli eski okul arkadaşı. Bir mezarlık görevlisi gibi (ülkedeki mezarlıkların) onu düzene davet etmekle görevliydi; zamanın sıkıştığını ve hayatının, başladığı yerde bitmesi gerektiğini haber vermekle.

Sonra nasıl da bir anne gibi dostça davranan Milada'yı düşünüyor; artık hiç kimsenin onun hayat yolculuğuyla

ilgilenmediğini anlamasını sağladı ve Irena kendi kendine Milada'nın da bununla hiç ilgilenmediğini söylüyor. Ama onu nasıl suçlar? Neden kendi hayatıyla hiçbir ilgisi olmayan şeylerle ilgilenmesi gerekiyordu ki? Bu bir nezaket komedisinden başka bir şey olmazdı ve Irena, Milada hiçbir komedi oynamaksızın bu kadar sevimli olduğu için mutlu.

Uykuya dalmadan önceki son düşüncesi Sylvie oldu. Onu görmeyeli uzun zaman olmuştu! Onu özlüyor! Irena onu bistroya davet edip Bohemya'ya yaptığı son yolculukları anlatmak isterdi. Dönüşün zorluğunu anlamasını sağlamak. "Zaten ilk sen," demeyi aklından geçiriyor, "bu sözleri telaffuz eden sen olmuştun: Büyük Dönüş. Ve biliyor musun, Sylvie, bugün anladım. Yeniden onlarla birlikte yaşayabilirim, ama seninle, sizinle, Fransızlarla bütün yaşadıklarımı törenle vatan sunağının üzerine yığıp ateşe vermem koşuluyla. Yurtdışında geçirdiğim yirmi yıllık hayatım, kutsal bir törenle dumana dönüşecek. Ve kadınlar, havaya kaldırdıkları bira kupalarıyla ateşin etrafında benimle birlikte dans edip şarkılar söyleyecekler. Bağışlanmamızın bedeli bu. Kabul görmemin. Onlardan biri olmamın."

12

Bir gün Paris havaalanında polis kontrolünden geçti ve bekleme salonuna gidip oturdu. Karşı sırada bir adam gördü ve iki dakikalık bir tereddüt ve şaşkınlıktan sonra onu tanıdı. Heyecanlanarak, bakışlarının karşılaşmasını bekledi ve gülümsedi. Adam da gülümsedi ve hafifçe başını eğdi. Irena kalktı, aynı anda kalkan adama doğru gitti.

"Prag'da tanışmıştık, öyle değil mi?" dedi Çekçe. "Beni hâlâ hatırlıyor musun?"

"Elbette."

"Seni hemen tanıdım. Değişmemişsin."

"Abartıyorsun."

"Hayır, hayır. Nasılsan, öyle kalmışsın. Tanrım, bütün bunlar ne kadar uzakta kaldı." Sonra gülerek: "Beni tanıdığın için sana minnettarım!" Ve sonra: "Bütün bu zaman boyunca ülkede mi kaldın?"

"Hayır."

"İltica mı ettin?"

"Evet."

"Nerede yaşadın? Fransa'da mı?"

"Hayır."

Irena içini çekti. "Ah, Fransa'da yaşasaydın ve ancak bugün karşılaşsaydık..."

"Paris'ten geçmem tamamen bir tesadüf. Danimarka'da yaşıyorum. Ya sen?"

"Burada. Paris'te. Tanrım! Gözlerime inanamıyorum. Bütün bu zaman içinde nasıl yaşadın? Kendi işini yapabildin mi?"

"Evet. Ya sen?"

"Neredeyse yedi meslek değiştirmek zorunda kaldım."

"Kaç erkek geçti hayatından diye sormuyorum."

"Hayır, sorma. Ama bu çeşit sorular sormayacağıma dair ben de sana söz veriyorum."

"Peki şimdi? Geri döndün mü?"

"Tam olarak değil. Paris'teki dairem hâlâ duruyor, ya sen?"

"Ben de dönmedim."

"Ama sık sık gidiyorsundur."

"Hayır, bu ilk oluyor."

"Ah, çok geç! Pek acelen yokmuş!"

"Hayır."

"Bohemya'ya seni bağlayan şeyler yok mu?"

"Ben kesinlikle özgür bir adamım."

Bunu ciddi bir havayla ve belli belirsiz bir hüzünle söylemişti, Irena bunu fark etti.

Uçakta yeri önde, koridor yanındaydı ve defalarca dönüp ona baktı. Uzaklarda kalmış karşılaşmalarını asla unutmamıştı. Prag'daydı, Irena bir arkadaş grubuyla bir bardaydı, o arkadaşlarının arkadaşıydı, gözü Irena'dan başkasını görmüyordu. Aşk hikâyeleri daha başlamadan bitmişti. Irena bunun sızısını içinde hep sakladı, asla kapanmayan bir yara. Adam iki defa konuşmak için gelip Irena'nın koltuğuna yaslandı. Irena, onun Bohemya'da üç dört gün kalacağını, daha sonra ailesini görmek için taşrada bir kente geçeceğini öğrendi. Buna üzüldü. Bir günlüğüne Prag'a gelemez miydi? Gene de evet, Danimarka'ya dönmeden önce, belki bir iki gün için. Onu görebilecek miydi Irena? Tekrar görüşmek çok hoş olurdu! Irena'ya, taşrada kalacağı otelin telefon numarasını verdi.

13

O da bu karşılaşmadan umutluydu; Irena dost canlısı, koket ve şirindi, kırklarında güzel bir kadındı ve o Irena'nın kim olduğunu hiç bilmiyordu. Birine onu hatırlamadığını söylemek, hoş bir şey değil, ama bu kez, iki misli hoş değil. Çünkü, belki onu unutmamıştı, ama sadece kim olduğunu çıkaramıyordu. Zaten, meçhul kadının onu hatırlayıp hatırlamadığını kontrol etmeyeceğini, onunla sohbet etmenin ne kadar rahat ve kolay

olduğunu çok çabuk anlamıştı. Ama birbirlerine tekrar görüşme sözü verip Irena ona telefon numarasını vermek isteyince, kendini rahatsız hissetmişti. Adını bilmediği birini nasıl arayacaktı? Hiçbir açıklama yapmadan, onun aramasını tercih ettiğini söyledi ve taşradaki otelinin telefon numarasını not etmesini istedi.

Prag havaalanında ayrıldılar. Adam bir araba kiraladı, otobana girdi, sonra da bir bölge karayoluna. Kente gelince mezarlığı aradı. Boşuna. Kendini bir örnek yüksek binalarıyla onu irkilten yeni bir semtte buldu. On yaşlarında bir çocuk gördü, arabayı durdurdu, mezarlığa nasıl gidileceğini sordu. Oğlan cevap vermeden ona baktı. Çocuğun anlamadığını düşünen Josef, sorusunu, söylediğini iyi telaffuz etmeye çalışan bir yabancı gibi yüksek sesle tane tane tekrarladı. Sonunda çocuk "bilmiyorum" diye karşılık verdi. Ama, lanet olsun, nasıl olur da kentin biricik mezarlığının yeri bilinmezdi? Yoluna devam etti, yoldan geçenlere de sordu, ama açıklamaları ona akıl almaz gibi göründü. Sonunda mezarlığı buldu: Yeni inşa edilen bir viyadüğün arkasına sıkıştırılmıştı, gösterişsiz ve eskisinden çok daha küçük görünüyordu.

Arabayı park etti ve ıhlamurlarla çevrili bir yoldan mezara doğru yöneldi. Annesinin cansız vücudunu taşıyan tabut otuz yıl kadar önce burada mezara indirilmişti. Bir ay önce, bu Bohemya yolculuğuna hazırlanırken, önce buradan başlayacağını biliyordu. Mezar taşına baktı; mermerin üstü birçok adla kaplanmıştı. Görünen o ki, mezar aradan geçen zaman içinde büyük bir yatakhaneye dönmüştü. Yolla mezar taşı arasında bakımlı bir çiçek tarhıyla çimenden başka bir şey yoktu; alttaki tabutları hayal etmeye çalıştı: Üçlü sıralar halinde kat kat üst üste konmuş olmalıydılar. Annesi en alttaydı. Babası neredeydi? On beş yıl sonra ölmüş, annesinden en az bir tabut katı ayrı düşmüştü.

Tekrar annesinin cenazesi geldi gözlerinin önüne. O sırada altta sadece iki ölü vardı: babasının ailesi. O zaman, annesinin kayınpeder ve kayınvalidesinin yanına gömülmesi ona tamamen doğal gelmişti ve onun kendi anne babasının yanına gömülmeyi daha çok isteyip istemeyeceğini düşünmemişti bile. Bunu çok geç anladı. Aile mezarlıklarındaki gruplaşmalar çok önceden bir güç ilişkisine göre kararlaştırılıyordu; babasının ailesi annesininkinden daha nüfuzluydu.

Mezar taşının üzerindeki isimlerin çokluğu onu hüzünlendirdi. Ülkeden ayrılmasından birkaç yıl sonra amcasının, sonra halasının ve nihayet babasının ölüm haberini almıştı. Dikkatle isimleri okumaya koyuldu; bazıları, onun o güne kadar hayatta sandığı insanlara aitti; sersemler gibi oldu. Şaşırıp altüst olmasının nedeni onların ölümü değildi (bir daha dönmemek üzere ülkesinden ayrılmaya karar veren, ailesini bir daha hiç görmemeye de razı olmak zorundadır), bu konuda kendisine hiç haber verilmemiş olmasıydı. Komünist polis teşkilatı ülkeden kaçanlara gönderilen mektupları kontrol ediyordu, ona yazmaktan korkmuş olabilir miydi? Tarihlere baktı, son iki cenaze 1989'dan sonraydı. O halde ona yazmamalarının nedeni çekinmeleri değildi. Gerçek daha kötüydü: O, artık onlar için yoktu.

14

Otel komünizmin son yıllarından kalmaydı: Dünyanın her yerinde yapılanlardan farksız, ama ana meydanda, çok yüksek, bir sürü katıyla kentin damlarına tepeden bakan dümdüz modern bir binaydı. Altıncı kattaki

odasına yerleşti, sonra pencereye gitti. Saat akşamın yedisiydi, alacakaranlık çöküyor, sokak lambaları yanmaya başlıyordu ve meydan gerçek olamayacak kadar sakindi.

Dönmeden önce kendini bildik yerlerle, geçmiş hayatıyla yüz yüze tahayyül etmiş ve sormuştu: Duygulanacak mıydı? Soğuk mu, sevinçli mi, üzgün mü olacaktı? Hiçbiri değil. Yokluğu sırasında, görünmez bir süpürge gençliğinin manzaralarının üzerinden geçmiş ve ona tanıdık gelen her şeyi silip yok etmişti; beklediği yüzleşme gerçekleşmedi.

Irena uzun zaman önce epeydir hasta olan kocasının biraz dinlenebilmesini umarak bir Fransız taşra kentine gitmişti. Günlerden pazardı, kent sakindi; bir köprünün üzerinde durmuşlar ve yeşillikli kıyılar arasından sakin sakin akan suya bakmışlardı. Irmağın dirsek yaptığı bir yerde bahçe içindeki eski bir villa onlara huzurlu bir yuvanın, geçmişte kalmış bir mutluluğun hayali gibi görünmüştü. Bu güzelliğe kendilerini kaptırıp sallanıp duran bir merdivenden ırmak kenarına inmişlerdi. Birkaç adım sonra, pazar gününün sakinliğinin onları kandırdığını anladılar; yol kapalıydı; terk edilmiş bir şantiyeyle karşılaştılar. Makineler, traktörler, moloz ve kum yığınları; ırmağın karşı kıyısında kesilmiş ağaçlar; yukardan gördüklerinde güzelliğiyle onları kendine çeken villa ise kırık camları ve kapı yerinde koca bir boşlukla karşılarındaydı; arkasında en az on katlı yüksek bir yapı dikiliyordu; onları büyülemiş olan kent manzarasının güzelliği gene de hiç de optik bir yanılsama değildi; çiğnenen, aşağılanan, alay edilen bu güzellik, kendi yıkıntıları arasından ortaya çıkıyordu. Irena'nın bakışı yeniden öteki kıyıya kaydı ve kesilmiş koca ağaçların çiçek içinde olduğunu fark etti! Kesilip devrilmişlerdi, canlıydılar! O anda, birdenbire bir hoparlörden *fortissimo* bir müzik patladı. Bu topuz darbesiyle Irena elleriyle kulaklarına bastırdı ve hıçkırarak

ağlamaya başladı. Gözlerinin önünde yok olup giden bir dünya için gözyaşları. Birkaç ay sonra ölecek olan kocası onu elinden tutup götürdü.

Manzaraları değiştiren, tanınmaz hale getiren, silen o görünmez dev süpürge binlerce yıldır işbaşında, ama bir zamanlar ağır olan, güçlükle algılanabilen hareketleri o kadar hızlandı ki kendime soruyorum: Bugün *Odysseia* hayal edilebilir miydi? Dönüş destanı hâlâ bizim çağımıza mı ait? Odysseus, sabah İthaka kıyısında uyandığında, yaşlı zeytin ağacı kesilmiş olsaydı ve etrafındaki hiçbir şeyi tanımasaydı Büyük Dönüş'ün müziğini kendinden geçerek dinleyebilir miydi?

Otelin yanında, yüksek bir binanın çıplak cephesi görünüyordu, dev boyutlarda bir resimle süslü kör bir duvar. Alacakaranlık yüzünden yazı okunmuyordu ve Josef ancak boşlukta sıkışan iki el seçebildi, kocaman eller. Bunlar hep orada mıydı? Hatırlamıyordu.

Akşam yemeğini otelin restoranında tek başına yedi ve etrafındaki konuşmaların gürültüsünü dinledi. Bu, bilinmeyen bir dilin müziğiydi. O zavallı iki on yılda Çekçeye neler olmuştu? Aksan mı değişmişti? Eskiden ilk hecenin üzerinde olan sert vurgu şimdi zayıflamıştı, bu yüzden tonlama omurgasızlaşmış gibi olmuştu. Melodisi eskisinden daha monoton görünüyordu, cansızdı. Ya tını! Genizden gelmeye başlamıştı, bu da söze hiç de hoş olmayan bezgin, baygın bir hava veriyordu. Olasılıkla, yüzyıllar boyunca bütün dillerin müziği hissedilmeyecek bir yavaşlıkla değişir, ama uzun bir yokluktan sonra geri dönen biri için bu çok afallatıcı: Josef tabağına eğilmiş, her kelimesini anladığı meçhul bir dili dinliyordu.

Sonra odasında telefonu açıp ağabeyinin numarasını çevirdi. Onu derhal davet eden neşeli bir ses duydu:

"Sadece geldiğimi sana haber vermek istiyordum," dedi Josef. "Bugün için beni affet. Bunca yıl sonra beni

bu halde görmenizi istemem. Perişanım. Yarın serbest misin?"

Ağabeyinin hâlâ hastanede çalıştığından bile emin değildi.

Cevap, "Serbest kalırım," oldu.

15

Kapıyı çalıyor ve kendinden beş yaş büyük ağabeyi kapıyı açıyor. El sıkışıp birbirlerine bakıyorlar. Bunlar son derece yoğun bakışlar ve meselenin ne olduğunu ikisi de çok iyi biliyorlar: Kardeş kardeşe süratle, belli etmeden birbirlerinin saçlarını, kırışıklıklarını, dişlerini kayda geçiriyorlar; ikisi de karşısındakinin yüzünde ne aradığını biliyor ve ikisi de ötekinin aynı şeyi kendisinde aradığını biliyor. Bundan utanıyorlar, çünkü aradıkları şey, ötekini ölümden ayıran olası mesafe ya da daha hoyratça söylersek, ötekinde beliren ölümü arıyorlar. Bu ölümcül süzüşü çabucak bitirmek istiyor ve onlara bu uğursuz birkaç saniyeyi unutturacak bir cümle bulmak için telaşlanıyorlar, bir hitap, bir soru ya da mümkünse (bu Tanrı'nın bir armağanı olurdu) bir şaka (ama onları kurtaracak hiçbir şey gelmiyor).

"Gelsene," diyor sonunda ağabeyi ve Josef'i omuzlarından tutarak salona götürüyor.

16

"Çöküş'ten beri bekliyoruz seni," dedi ağabeyi, oturduklarında. "Gidenlerin hepsi çoktan döndü ya da en azından kendilerini gösterdiler. Hayır, hayır, sitem değil bunlar. Ne yapacağını sen kendin bilirsin."

"Yanılıyorsun," diye güldü Josef, "bilmiyorum."

"Yalnız mı geldin?" diye sordu ağabeyi.

"Evet."

"Kalıcı olarak yerleşmek istiyor musun?"

"Bilmiyorum."

"Elbette, karının fikrini de almak zorundasın. Bildiğim kadarıyla orada evlenmiştin."

"Evet."

"Danimarkalı bir kadınla," dedi ağabeyi, emin değildi.

"Evet," dedi Josef ve sustu.

Bu sessizlik ağabeyini sıkıntıya soktu ve Josef, bir şey söylemiş olmak için, sordu: "Şimdi ev senin mi artık?"

Eskiden daire, babalarına ait olan üç katlı bir evin içinde yer alıyordu; aile (anne, baba, iki oğul) ikinci katta oturuyordu, öteki katlar kiraya verilmişti. 1948 Komünist Devrimi'nden sonra ev ellerinden alınmıştı ve aile orada kiracı olarak kalmıştı.

"Evet," diye cevap verdi ağabeyi, gözle görülür biçimde huzursuz olmuştu, "sana ulaşmaya çalıştık, ama boşuna."

"Nasıl? Oysa benim adresimi biliyordun!"

1989'dan sonra, daha önce devrim tarafından devletleştirilmiş olan bütün gayrimenkuller (fabrikalar, oteller, kiralık evler, tarlalar, ormanlar) eski sahiplerine (ya da daha doğrusu, onların çocuklarına ya da torunlarına) geri verilmişti; bu uygulama usulüne *sahiplerine iade* adı

verildi: Bir kişinin savcılığa gidip mülk sahibi olduğunu beyan etmesi yeterliydi ve bir yıl içinde itiraz olmazsa, sürenin bitiminde iade geri dönüşsüz olarak kesinlik kazanıyordu. Hukuk işlemlerindeki bu kolaylık pek çok yolsuzluğa meydan verdi, ama miras davalarını, temyiz başvurularını, itirazları önlemiş ve bu yolla şaşırtıcı biçimde kısa bir zamanda girişimci, ülke ekonomisine işlerlik kazandırabilecek çapta zengin bir burjuvaziyle, sınıflı bir toplum yaratılmıştı.

"Bununla bir avukat ilgilendi," diye cevap verdi ağabeyi, hâlâ sıkıntılıydı. "Şimdi artık çok geç. İşlemler kapandı. Ama, korkma, kendi aramızda ve avukatlar olmadan hallederiz."

O anda, yengesi içeri girdi. Bu kez bakışlar çarpışmadı bile. O kadar yaşlanmıştı ki, o daha kapıda göründüğünde her şey açığa çıkmıştı. Josef'in içinden ona daha sonra gizlice, onu korkutmadan bakmak için başını eğmek geldi. İçi acımayla doldu, kalktı, yanına gidip ona sarıldı.

Tekrar oturdular. Heyecanını üzerinden atamayan Josef, yengesine baktı, ona sokakta rastlasa tanıyamayacaktı. İçinden, bunlar bana en yakın insanlar, dedi, ailem, sahip olduğum tek aile, ağabeyim, tek kardeşim. Sanki dağılıp gitmesinden önce heyecanını uzatmak istercesine, bu sözleri içinden tekrarlıyor, tekrarlıyordu.

Yüreğinin bu belli belirsiz sızlayışı ona şunları söyletti: "Ev meselesini tamamen unut. Dinle, sahiden, gerçekçi olalım, benim sorunum burada bir şeylere sahip olmak değil. Benim sorunlarım burada değil."

Rahatlayan ağabeyi tekrarladı: "Yoo, yoo. Ben her şeyde adaleti severim. Zaten, karının da bu konuda söyleyecekleri vardır."

"Başka şeyden konuşalım," dedi Josef, ağabeyinin elini eline alıp sıkarken.

17

O gittikten sonra yapılan değişiklikleri göstermek için ona daireyi gezdirdiler. Odalardan birinde kendisine ait olan bir tablo gördü. Ülkeden ayrılmaya karar verdikten sonra, çok çabuk hareket etmesi gerekmişti. O sırada, taşrada başka bir kentte oturuyordu ve iltica etme niyetini gizli tutmak zorunda olduğundan eşyalarını dostlarına dağıtarak kendini ele veremezdi. Hareketinden bir gün önce anahtarlarını bir zarfa koyup ağabeyine göndermişti. Sonra yurtdışından ona telefon açmış ve devlet gelip el koymadan önce dairesinde ona uygun gelen ne varsa almasını rica etmişti. Daha sonra, Danimarka'ya yerleşmiş, yeni bir hayata başlamanın mutluluğuyla, ağabeyinin neleri kurtarabildiğini ve bunları ne yaptığını öğrenmeye çalışmak için en küçük bir istek duymamıştı.

Uzun uzun tabloya baktı: yüzyıl başındaki fovist ressamları, mesela Derain'i hatırlatan cüretkâr bir renk fantezisiyle ele alınmış yoksul bir işçi mahallesi. Buna rağmen, resim bir taklit olmanın çok ötesinde; eğer, 1905'te Paris'te Sonbahar Salonu'nda fovistlerin öteki resimleriyle birlikte sergilenseydi, herkes tuhaflığı karşısında şaşırır, uzaklardan gelen bu ziyaretçinin esrarengiz parfümüyle kafası karışırdı. Aslında tablo, 1955 yılına aitti, sosyalist sanat öğretisinin ödün vermez biçimde gerçekçilik istediği bir dönem. Ateşli bir modern sanat düşkünü olan ressam o yıllarda dünyada nasıl resim yapılıyorsa, öyle resim yapmayı tercih ederdi, yani soyut tarzda ama aynı zamanda sergi açmak da istiyordu. Bunun üzerine, ideologların buyruklarıyla sanatçının arzularının kesiştiği o mucizevi noktayı buldu: İşçilerin hayatını yansıtan derme çatma evler ideologlara verilen bir

haraçtı, şiddetle gerçekdışı renklerse, sanatçının kendine armağanı.

Josef, altmışlı yıllarda, resmî öğretinin zayıfladığı ve ressamın istediğini yapmakta az çok özgür olmaya başladığı sıralarda, atölyesine gitmişti.

Josef, saf ve içten bulduğu bu eski tabloyu yenilerine tercih etmişti ve işçi öncülüğünü savunan fovizmine karşı küçümsemeyle karışık bir sempati duyan ressam, tabloyu ona hiç pişmanlık duymadan armağan etmişti; hatta fırçayı almış ve imzasının yanı sıra Josef'in ismiyle bir ithaf yazısı da yazmıştı.

"Sen bu ressamı iyi tanırdın," dedi ağabeyi.

"Evet. Onun kanişini kurtardım."

"Onu görmeye gidecek misin?"

"Hayır."

18

1989'dan hemen sonra Danimarka'daki Josef'e, ressamın bu kez tamamen özgür olarak yarattığı, yeni tablolarının fotoğraflarının bulunduğu bir paket gelmişti. O sıralarda gezegen üzerinde yapılan milyonlarca tablodan hiçbir farkları yoktu; ressam çifte zaferiyle övünebilirdi: Tamamen özgürdü ve tamamen herkes gibiydi.

"Bu tabloyu hâlâ seviyor musun?" diye sordu ağabeyi.

"Evet, hâlâ çok güzel."

Ağabeyi bir baş işaretiyle karısını gösterdi: "Katy onu çok sever. Her gün karşısına dikilir." Sonra ekledi: "Gittiğinin ertesi günü, bana onu babama vermemi söylemiştin. Babam onu hastanedeki bürosunda masasının

üstüne asmıştı. Katy'nin onu ne kadar çok sevdiğini biliyordu ve ölmeden önce ona miras bıraktı." Küçük bir sessizlikten sonra: "Hayal bile edemezsin. Felaket yıllar yaşadık."

Josef, yengesine bakarken onu hiçbir zaman sevmediğini hatırladı. Ona karşı duyduğu o eski antipati (o da pek güzel iade etmişti Josef'e bunu) şimdi ona aptalca ve üzücü geliyordu. Ayaktaydı, tabloya dikmişti gözünü, yüzünde hüzün verici bir güçsüzlük ifadesi vardı ve Josef acıyarak ağabeyine, "Biliyorum," dedi.

Ağabeyi ona aile hikâyelerini, babanın uzun süren hastalığını, Katy'nin hastalığını, kızlarının bozulan evliliğini, sonra Josef'in iltica etmesi yüzünden konumunun bir hayli sarsıldığı hastanede kendisine karşı oynanan oyunları anlatmaya koyuldu.

Son ayrıntı, bir sitem tonunda söylenmemişti, ama Josef, onların açıkça sorumsuzluk olarak gördüğü ilticasını haklı gösterebilecek pek az neden ileri sürebilmesine kızan ağabeyiyle yengesinin o sıralarda kendisi hakkında düşmanca konuştuklarından hiç kuşku duymuyordu. Rejim, iltica edenlerin ailelerinin hayatını hiç de kolaylaştırmıyordu.

Yemek odasında masa öğlen yemeği için hazırdı. Sohbet canlandı, ağabeyle yenge o uzaktayken olan biten her şeyden onu haberdar etmek istiyorlardı. Onyıllar tabakların üzerinde süzülüp uçuyordu ve birden yengesi ona karşı saldırıya geçti: "Senin de fanatik yılların oldu. Kiliseden nasıl bahsettin! Hepimiz senden korktuk."

Bu sözler onu şaşırttı. "Benden korktunuz mu?" Yengesi ısrar etti. Josef ona baktı. Daha birkaç saniye önce ona tanınmaz halde gelen yüzünde eskinin çizgileri ortaya çıkıyordu. Ondan korktuklarını söylemeleri, gerçekten de saçma bir şeydi, yengesinin hatırladığı şey on altı on yedi yaşına, ancak lise yıllarına ait olabilirdi çünkü. O

dönemde inananlarla alay etmiş olması tamamen mümkündü, ama bu sözlerin rejimin militan ateizmiyle hiçbir ilgisi olamazdı ve olsa olsa, pazar ayinini asla kaçırmayan ve bu yüzden Josef'i provokatörcülük oynamaya iten ailesini hedef alıyordu. Olgunluk sınavını 1951'de, devrimden üç yıl sonra vermişti ve veteriner hekimlik okumaya karar verdiğinde, aynı kışkırtma zevkinden esinlenmişti: Hastaları iyileştirmek, insanlığa hizmet etmek, ailesinin en büyük gururuydu (büyükbabası bile doktordu) ve içinden hepsine, inekleri insanlara tercih ettiğini söylemek geliyordu. Ama isyanını kimse hayranlıkla karşılamadı, kınayıp ayıplayan da olmadı; veteriner hekimlik sosyal açıdan daha az prestijli sayıldığından, yaptığı seçim bir hırs eksikliği, ailede ağabeyinden sonra ikinci sırayı işgal etmeye razı olma olarak yorumlandı.

Biraz bozularak yeniyetmelik psikolojisini açıklamaya (onlara ve kendine) çalıştı, ama yengesinin üzerine dikilen o donuk tebessümü, ne söylerse söylesin, hiç değişmeyecek bir olumsuzluk ifade ettiğinden kelimeler ağzından zorlukla çıkıyordu. Bu konuda hiçbir şey yapamayacağını anladı, bunun neredeyse bir yasa olduğunu. Hayatları felakete dönenler, suçlu avına çıkarlar. Josef suçluydu, hem de iki defa: Tanrı hakkında kötü konuşan yeniyetme olarak ve iltica eden yetişkin olarak. Ne olursa olsun, açıklamada bulunma arzusunu kaybetti ve ağabeyi, kurnazca bir diplomat manevrasıyla konuşmayı başka bir konuya kaydırdı.

Tıp fakültesinin ikinci sınıfında öğrenci olan ağabeyi, 1948'de burjuva kökeni yüzünden üniversiteden atılmıştı, ilerde eğitimine devam etme ve babası gibi cerrah olma umudunu kaybetmemek uğruna komünizme bağlılığını göstermek için her şeyi yapmış ve sonunda bir gün, içi kan ağlayarak, 1989'a kadar kalacağı partiye girmişti. İki kardeşin yolları ayrılmıştı: Önce eğitimi en-

gellenen, daha sonra inançlarını inkâra zorlanan ağabey kendini bir kurban gibi hissetmişti (bu duygu onda hep kalacaktı); daha az aranan, daha az kontrol edilen veterinerlik okulunda, küçük kardeşin rejime herhangi bir bağlılık gösterisinde bulunmasına gerek yoktu: Ağabeyinin gözünde o her şeyden yırtmasını bilen şanslı küçük kardeşti (ve hâlâ da öyle görünmekte), bir kaçak.

Ağustos 1968'de Rus ordusu ülkeyi istila etmişti, bir hafta boyunca bütün kentlerde sokaklar öfkeli haykırışlarla çınladı. Ülke asla bu derece vatan, Çekler asla bu derece Çek olmamıştı. Öfkeden deliye dönen Josef kendini tankların önüne atmaya hazırdı. Sonra ülkenin devlet adamları tutuklanmış, muhafızlar eşliğinde Moskova'ya nakledilmiş, uydurma bir anlaşma imzalamaya zorlanmış ve Çekler, hâlâ öfke içinde evlerine dönmüşlerdi. On dört ay kadar sonra, ülkeye bayram günü olarak dayatılan Rus Ekim Devrimi'nin elli ikinci yıl dönümünde, Josef, muayenehanesinin bulunduğu kasabadan, ülkenin öbür ucundaki ailesini görmeye gitmek için arabasına binmişti. Kente varınca yavaşlamıştı: O bozgun yılında, kaç pencerenin, boyun eğmenin bir işaretinden başka bir şey olmayan kızıl bayraklarla süslü olduğunu merak ediyordu. Hiç beklemediği kadar çoktu bayraklar. Belki bunları asanlar inandıkları şeylerin tersine, ne olur ne olmaz diye, belli belirsiz bir korku yüzünden böyle davranıyorlardı, gene de gönüllü davranıyorlardı, çünkü kimse onları zorlamıyordu, kimse onları tehdit etmiyordu. Doğduğu evin önünde durmuştu. Ağabeyinin oturduğu ikinci katta iğrenç kızıllıkta kocaman bir bayrak parıldıyordu. Arabadan çıkmadan, bir dakika boyunca bunu seyretmiş, sonra gaza basıp gitmişti. Dönüş yolunda, ülkeden ayrılmaya karar vermişti. Orada yaşayamayacağından değil. Orada inekleri huzur içinde tedavi edebilirdi. Ama yalnızdı, boşanmıştı, çocuksuzdu,

özgürdü. Kendi kendine, sadece bir tek hayatı olduğunu ve onu başka bir yerde yaşamak istediğini söylemişti.

19

Öğlen yemeğinin sonunda, kahve fincanının karşısında, Josef tablosunu düşünüyordu. Kendi kendine onu nasıl götürebileceğini ve götürebilirse, uçakta çok fazla yer işgal edip etmeyeceğini soruyordu.

Tuvali çerçevesinden çıkarıp rulo yapmak daha pratik olmaz mıydı? Tam bundan söz etmek üzereyken, yengesi konuştu: "Herhalde N.'yi görmeye gidersin."

"Henüz bilmiyorum."

"O senin en iyi dostundu."

"O benim hâlâ dostum."

"48'de herkes karşısında titrerdi. Kızıl komiser! Ama senin için çok şey yaptı, öyle değil mi? Sen ona borçlusun!"

Ağabeyi aceleyle karısının sözünü kesti ve Josef'e küçük bir paket uzattı: "Babam senden hatıra diye saklamış. Öldükten sonra bulduk."

Görünüşe bakılırsa, ağabeyi az sonra hastaneye gitmek zorundaydı, buluşmaları sona eriyordu ve Josef tablosundan hiç söz edilmediğini fark etti. Nasıl olur! Yengesi dostu N.'yi hatırlıyor ama onun tablosunu unutuyor mu? Oysa her türlü mirastan, evdeki hissesinden vazgeçmeye hazır olsa da, tablo onundu, sadece onundu, ressamın adının yanına yazılmış adıyla ona aitti! O ve ağabeyi, tablo sanki ona ait değilmiş gibi nasıl böyle davranabilirlerdi?

Birden hava ağırlaştı ve ağabeyi komik bir şey anlat-

maya koyuldu. Josef dinlemiyordu. Tablosunu talep etmeye kararlıydı ve ne diyeceği üzerine yoğunlaştığından, dalgın bakışları ağabeyinin bileğine ve saatine kaydı. Saati tanıdı: kocaman, siyah, biraz demode. Saat dairesinde kalmıştı ve ağabeyi onu kendine mal etmişti. Hayır, Josef'in buna bozulmak için hiçbir nedeni yoktu. Her şey onun talimatlarına göre olmuştu; gene de, saatini bir başkasının bileğinde görmek ona tuhaf bir rahatsızlık verdi. Dünyayı, tıpkı yirmi yıl sonra mezarından çıkan bir ölü nasıl bulursa, öyle bulduğu izlenimine kapıldı: Ölü, yürümeyi unutan çekingen ayağıyla toprağa dokunur: Yaşadığı dünyayı çok zor tanır, ama durmadan hayatının kalıntılarına takılıp tökezler: Pantolonunu, kravatını, onları çok doğal olarak paylaşan canlıların bedenleri üzerinde görür; her şeyi görür ve hiçbir şey talep etmez: ölüler utangaçtır. Ölülerin utangaçlığına kapılan Josef, tablosu konusunda tek söz söyleyecek gücü bulamadı kendinde. Kalktı.

"Bu akşam gene gel. Birlikte yemek yeriz," dedi ağabeyi.

Josef birden kendi karısının yüzünü görür gibi oldu; ona hitap etmek, onunla konuşmak için yakıcı bir ihtiyaç hissetti. Ama yapamazdı, ağabeyi cevap bekleyerek ona bakıyordu.

"Kusura bakmayın, zamanım çok az. Bir dahaki sefere," ve her ikisinin elini yürekten sıktı.

Otele giderken, karısının yüzü yeniden karşısında belirdi ve köpürdü: "Bu senin hatan. Oraya gitmemi bana sen söyledin. Ben istemiyordum. Dönmeyi hiç istemiyordum. Ama sen aynı fikirde değildin. Oraya gitmemek, sana göre anormaldi, doğru değildi, hatta çirkindi. Hâlâ haklı olduğunu mu düşünüyorsun?"

20

Odasına girince, ağabeyinin ona verdiği paketi açtı: Çocukluğundan kalma bir fotoğraf albümü, annesi, babası, ağabeyi ve defalarca küçük Josef; albümü saklamak üzere bir yana ayırıyor. Çocuklar için resimli iki kitap; onları çöp sepetine atıyor. "Sevgili annemin doğum günü için" yazılı, acemice imzasını attığı, boya kalemleriyle çizilmiş bir çocuk resmi, onu da atıyor. Sonra bir defter. Açıyor: lisedeki günlüğü. Bunu ailesinin evinde nasıl bırakabilmiş?

Notları, komünizmin ilk yıllarının tarihini taşıyordu, ama merakını pek gideremedi, orada sadece lisedeki genç kızlarla olan randevularını anlatıyordu. Erken uyanan bir çapkın mı? Yoo hayır, kadın yüzü görmemiş bir oğlan. Dalgın dalgın sayfaları çeviriyor, sonra bir genç kıza yönelttiği şu suçlamalarda duruyor: "Sen bana, aşkta aslolanın sadece ten olduğunu söyledin. Küçüğüm, eğer bir erkek sana senin sadece tenini istediğini itiraf edecek olsa, koşa koşa kaçardın. Ve yalnızlık denen o korkunç duyguyu anlardın."

Yalnızlık. Bu sözcük sık sık tekrarlanmış. Korkutucu bir yalnızlık manzarası çizerek kızları korkutmaya çalışıyormuş. Onu sevmeleri için, onlara bir papaz gibi vaazlar çekiyormuş: Duygulardan uzak cinsellik, insanın kederden öldüğü bir çöl gibi uzar.

Okuyor ve hiçbir şey hatırlamıyor. Tanımadığı bu insan ne demeye geldi buraya? Bir zamanlar burada, onun isminin altında yaşadığını hatırlatmaya mı? Josef kalkıp pencereye doğru gidiyor. Meydan, öğle sonu güneşiyle aydınlanmış ve büyük duvarın üzerindeki iki el resmi bu defa iyice belirgin: Biri beyaz, öteki siyah. Üstte üç harflik bir kısaltmayla "güvenlik" ve "dayanışma" vaat

ediliyor. Hiç kuşkusuz, bu resim 1989'dan sonra, ülkenin yeni zamanların sloganlarını kabul etmesiyle yapılmış: bütün ırkların kardeşliği, bütün kültürlerin kaynaşması; her şeyin birliği, herkesin birliği. Afişler üzerinde tokalaşan eller, Josef bunlardan daha önce de çok görmüştü! Rus askerinin elini sıkan Çek işçisi! Ne kadar nefret edilse de, bu propaganda resmi, Rusların ya da Almanların elini sıkmak ya da itmek için binlerce nedeni olan Çeklerin tarihinin tartışılmaz bir parçasını oluşturuyordu! Ama siyah bir el? Bu ülkedeki insanlar siyahların varlığından bile pek haberdar değildir. Annesi hayatında tek bir siyah bile görmemiştir.

Havada asılı, dev boyutlarda, kilisenin çan kulesinden bile büyük o ellere bakıyor, bu mekânı şiddetle başka bir dekora taşıyan eller. Bir delikanlıyken okulda arkadaşlarıyla dolaştığı kaldırımlarda bıraktığı izleri ararcasına, ayaklarının altındaki meydana uzun uzun bakıyor.

"Okul arkadaşları"; ilkgençliğinin kokusunu (zayıf, çok zor hissedebiliyor) içine çekmek için bu kelimeyi yavaş yavaş, alçak sesle telaffuz ediyor, o yaşanıp bitmiş, yolunu kaybetmiş zamanı, terk edilmiş, bir yetimhane gibi hüzünlü zamanı; ama Fransız taşra kentindeki Irena'nın tersine, cılız bir şekilde beliren bu geçmişe karşı hiçbir sevgi hissetmiyor, ona dönmek için hiç arzu duymuyor: Hafif bir çekingenlikten başka hiçbir şey duymuyor; kopukluk.

Doktor olsaydım, ona şu teşhisi koyardım: "Hasta nostalji yetersizliğinden rahatsız."

21

Ama Josef hasta olduğuna inanmıyor. Kendini aklı başında sanıyor. Nostalji yetersizliği ona göre geçmişteki hayatının değersizliğinin bir kanıtı. Ben teşhisimi düzeltiyorum: "Hasta belleğindeki mazoşist deformasyondan rahatsız." Gerçekten de, o sadece kendinden memnun olmadığı durumları hatırlıyor. Çocukluğunu sevmiyor. Ama çocukken her istediğine sahip değil miydi? Babası bütün hastalarından büyük saygı görmez miydi? Neden ağabeyi babasıyla gurur duyardı da, o duymazdı? Sık sık küçük arkadaşlarıyla dalaşır, yiğitçe kavga ederdi. Oysa o bütün zaferlerini unuttu, ama içlerinde en çelimsizleri olarak gördüğü bir arkadaşının bir gün onu yüksek sesle sayarak on saniyeliğine sırtüstü yere yapıştırmasını hep hatırlayacak. Bugün bile, yerin o alçaltıcı baskısını tenin-de hissediyor. Henüz Bohemya'da yaşarken, onu daha önceden tanıyan insanlarla karşılaştığında, onların kendisini cesur (o kendini ödlek olarak görüyordu), keskin zekâlı (o kendini sıkıcı sanıyordu) ve iyi kalpli (o sadece yaramazlıklarını hatırlıyordu) biri olarak kabul etmelerine hep şaşardı.

Belleğinin kendisinden nefret ettiğini, onu sadece kötülediğini çok iyi biliyordu; bu yüzden ona inanmamaya ve kendi hayatına karşı daha hoşgörülü olmaya zorlamıştı kendini. Boşuna çaba: Geriye bakmaktan hiç hazzetmiyordu ve bunu mümkün olduğu kadar az yapıyordu.

Başkalarını ve kendini inandırmak istediği şeye bakılırsa, o ülkesini boyun eğmiş ve alçalmış olarak görmeye katlanamadığı için terk etmişti. Dediği doğruydu, bununla birlikte Çeklerin çoğu da kendilerini resmen onun gibi köleleştirilmiş ve alçalmış hissediyordu, gene

de yabancı ülkelere koşmamışlardı, çünkü kendilerini seviyorlardı, hem de geçtiği yerden ayrı düşünülemeyecek hayatlarıyla birlikte seviyorlardı. Belleği kötü niyetli olduğundan ve Josef'e, ülkesindeki hayatını değerli kılacak hiçbir şey sunmadığından, hızlı adımlarla, pişmanlık duymadan sınırdan geçti.

Yurtdışında, belleği o zararlı etkisini mi kaybetti? Evet; çünkü Josef'in orada, artık yaşamadığı ülkeye bağlı anılarıyla uğraşmaya ne nedeni, ne de fırsatı var, işte mazoşist belleğin yasası böyledir; hayatından kesitler unutuluşun içinde yok olup giderken, insan sevmediği şeylerden kurtulur, kendini daha hafif, daha özgür hisseder. Ve hepsinden önemlisi, Josef yurtdışında âşık oldu ve aşk, şimdiki zamanın coşkuyla yüceltilmesidir. Şimdiki zamana bağlılığı anılarını kovdu, onu anıların müdahalelerine karşı korudu; belleği kötü niyetinden bir şey kaybetmedi, ama ihmal edip bir köşeye atılınca Josef'in üzerindeki gücünü kaybetti.

22

Ardımızda bıraktığımız zaman daha geniştir, bizi geri dönmeye çağıran ses daha karşı konulmazdır. Bu deyişte keskin bir hava var, ama yanlış. İnsan yaşlanır, sonu yaklaşır, her an gitgide kıymetlenir ve anılarla kaybedecek zaman yoktur. Nostaljinin matematik çelişkisini anlamak gerekir; ilkgençlikte, yaşanan hayatın hacmi tamamen anlamsızken nostalji en güçlü noktasındadır.

Josef'in lise öğrencisi olduğu zamanın sisleri arasından bir genç kızın çıktığını görüyorum; upuzun ve incecik, güzel, bakire ve hüzünlü, çünkü bir çocuktan ayrıl-

mış. Bu onun ilk aşk ayrılığı, bu yüzden acı çekiyor, ama acısı, zamanı keşfederken duyduğu şaşkınlıktan daha hafif; zamanı daha önce hiç görmediği gibi görüyor.

O ana kadar zaman ona ilerleyen ve geleceği yutan şimdiki zaman görüntüsü altında kendini göstermişti; hızlı geçmesinden (kötü bir şey beklediğinde) korkuyor ya da yavaş geçmesine (güzel bir şey beklediğinde) isyan ediyordu. Bu kez, zaman ona bambaşka görünüyor: Artık geleceğe el koyan muzaffer şimdiki zaman değil; yenilmiş, esir alınmış, geçmiş tarafından sürüklenmiş şimdiki zaman. Hayatından kopan ve asla ulaşılmamak üzere çekip giden bir genç adam görüyor. Hipnotize edilmişçesine, hayatının uzaklaşan bu parçasına bakmaktan başka bir şey gelmiyor elinden, sadece bakıyor ve acı çekiyor. Adına sıla hasreti denen tamamen yeni bir duygu hissediyor.

Bu duygu, bu alt edilmesi olanaksız geri dönme arzusu birdenbire geçmişin varlığını, geçmişin gücünü, kendi geçmişini gözlerinin önüne seriyor; hayatının evinde pencereler belirdi, pencereler geriye, yaşadıklarının üzerine açıldı, bundan böyle, hayatını artık bu pencereler olmadan düşünemeyecek.

Bir gün yeni sevgilisiyle (platonik sevgili, tabii ki) kentin yakınlarındaki ormanda bir yola giriyor; birkaç ay önce aynı yolda (ayrılmalarından sonra ona ilk kez özlem duymasına neden olan) önceki sevgilisiyle dolaşmıştır ve bu rastlantı onu duygulandırır. Bilerek, orman yollarının kesiştiği bir kavşaktaki yıkık dökük küçük şapele doğru ilerler, çünkü ilk sevgilisi onu orada öpmek istemiştir. Bastıramadığı bir kışkırtmayla geçip giden aşkın anlarını tekrar yaşamaya çağrılır. İki aşk hikâyesinin kesişmesini, birbirlerine yakınlaşmasını, iç içe geçmesini, birbirini taklit etmesini ve bu kaynaşmayla büyümesini ister.

O zamanki sevgilisi aynı yerde durup ona sarılmaya

çalıştığında, o mutlu ve allak bullak bir halde adımlarını hızlandırmış ve onun bunu yapmasını engellemişti. Bu defa ne olacak? Şimdiki sevgilisi de adımlarını yavaşlatıyor, o da ona sarılmaya hazırlanıyor! Bu tekrardan, bu tekrarın olağanüstülüğünden büyüleniyor, benzerliğin buyruğuna itaat ediyor ve sevgilisini elinden çekerek adımlarını sıklaştırıyor.

O zamandan beri, kendini bu benzerliklerin, geçmişle şimdiki zamanın bu bir anlık yakınlığının çekiciliğine bırakıyor, ona olmuş olanla olmakta olan arasındaki mesafeyi, hayatının zamansal boyutunu (ne kadar yeni, ne kadar şaşırtıcı) hissettiren bu yankılanmaları, bu çağrışımları, bu yankılaşımları arıyor, böylece, yeniyetmelikten çıktığı, olgunlaştığı, yetişkinliğe eriştiği izlenimine kapılıyor, bunun ona göre anlamı şu: zaman nedir bilen, arkasında bir hayat parçası bırakmış ve başını arkaya çevirip ona bakabilen biri olmak.

Bir gün yeni sevgilisini, üzerinde lacivert bir ceketle ona doğru koşarken görüyor ve eski sevgilisinin de lacivert ceketiyle hoşuna gittiğini hatırlıyor. Bir başka gün, sevgilisi gözlerinin içine bakarak çok tuhaf bir eğretilemeyle gözlerinin güzelliğine övgüler düzüyor. Bu onu büyülüyor, çünkü ilk sevgilisi de gözleri hakkında ona kelimesi kelimesine aynı tuhaf cümleyi söylemişti. Bu rastlantılar onu kendinden geçiriyor. Kendini hiçbir zaman, geçmişteki aşkına duyduğu özlemle yeni aşkının sürprizlerinin birbirine karıştığı zamanki kadar güzelliklerle dolu hissetmemiştir. Bir zamanlarki sevgilisinin yaşamakta olduğu hikâyeye sızması ona göre gizli bir sadakatsizlik değil, tersine, yanında yürüyene duyduğu sevgiyi daha da çoğaltıyor.

Daha yaşlandığında, bu benzerliklerde kişilerin üzücü biçimde tektip (öpüşmek için hepsi de aynı yerde durur, aynı giyim zevkine sahiptirler, bir kadına aynı eğ-

retilemeyle iltifat ederler) ve olayların bıktırıcı biçimde tekdüze (aynı şeyin sonsuza kadar tekrarından başka bir şey değildirler) olduğunu görecektir; ama ilkgençliğinde bu rastlantıları bir mucize gibi algılar, anlamlarını çözmek için çırpınırdı. Şimdiki sevgilisinin eski sevgilisine benziyor olması onu çok daha olağanüstü, çok daha özgün kılıyor ve o onun bir gizemin marifetiyle kaderine yazılmış olduğuna inanıyor.

23

Hayır, günlükte politikaya hiçbir ima yok. Dönemden hiçbir iz yok, belki sadece, geri plandaki duygusal aşk idealiyle, komünizmin ilk yıllarındaki Püritanizm dışında. Josef, bakir çocuğun bir itirafına takılıyor: Bir kızın göğsünü okşamaya kolayca cesaret edebilmektedir, ama kalçalarına dokunabilmesi için kendi utangaçlığını yenmesi gerekmektedir. Ayrıntıya önem veriyor: "Dünkü buluşmada D.'nin kalçasına ancak iki defa dokunmaya cesaret edebildim."

Kalçalar onu ürkütmektedir, ama duygulara da bir o kadar açtır: "Beni aşkına inandırdı, birleşme vaadi benim zaferim..." (açıkçası, birleşme aşka dair bir kanıt olarak onun için fiziksel eylemin kendinden çok daha fazla önem taşıyordu) "...ama hayal kırıklığına uğradım: Buluşmalarımızda hiçbir heyecan yok. Ortak hayatımızı hayal etmek beni dehşet içinde bırakıyor." Ve daha ileride, "Kaynağını gerçek bir tutkudan almayan sadakat ne kadar da bıktırıcı."

Heyecan, ortak yaşam, sadakat, gerçek tutku. Josef bu sözcükler üzerinde duruyor. Olgunlaşmamış biri için

bunların anlamı ne olabilirdi? Dalgalar kadar iriydiler ve güçlerinin asıl kaynağı belirsizliklerindeydi. Çocuk tanımadığı, anlamadığı duygulanımların arayışı içindeydi. Onları kız arkadaşında (yüzüne yansıyan en küçük duyguyu kollayarak), kendinde (bitmek tükenmek bilmeyen içebakış saatlerinde) arıyordu, ama onlardan hep yoksun kalıyordu. Şunları o zaman not etmişti (Josef bu görüşteki insanı şaşırtan kavrayış derinliğini kabul etmek zorunda kalıyor): "Ona acımak arzusuyla acı çektirmek arzusu tek ve aynı arzu." Ve gerçekten de sanki bu cümlenin kılavuzluğunda gibi davranmaktadır: Merhamet duymak için (merhametin heyecanına varmak için), kız arkadaşının acı çektiğini görmek için her şeyi yapıyordu; ona eziyet ediyordu: "Onda aşkıma karşı kuşkular uyandırdım. Kollarıma atıldı, onu teselli ettim, hüznünde yüzdüm ve bir an için, içimde küçük bir tahrik kıvılcımının fışkırdığını hissettim."

Josef bakir çocuğu anlamaya, kendini onun yerine koymaya çalışıyor, ama bunu yapamıyor. Sadizmle karışık bu duygusallık, bütün bunlar onun eğilimlerine ve doğasına tamamen aykırı. Günlükten boş bir sayfa kopartıyor, bir kurşunkalem alıyor ve cümleyi aktarıyor: "Hüznünde yüzdüm". Uzun uzun iki yazıya dalıyor: Eskisi biraz acemice, ama harfler şimdikiyle aynı biçimde. Bu benzerlikten hoşlanmıyor, bu onu öfkelendiriyor, sarsıyor. Birbirine bu kadar yabancı, bu kadar zıt iki insanın el yazıları nasıl olur da aynı olur? Onu ve kendini bir şey sanan bu veledi tek bir kişi yapan bu ortak özün temeli ne?

24

Ne bakir çocuğun ne de liseli kızın yalnız kalabilecekleri bir evleri vardı. Kızın ona vaat ettiği birleşme henüz uzak olan yaz tatiline ertelenmişti. Bunu beklerken, zamanlarını, kaldırımlarda ya da orman yollarında (o zamanın genç âşıkları yorulmak bilmez yürüyüşçülerdi), tekrar tekrar aynı konuşmalara ve hiçbir yere varmayan dokunmalara mahkûm, el ele yürüyerek geçiriyorlardı.

Bu heyecandan yoksun çölde, çocuk kıza ayrılmalarının kaçınılmaz olduğunu, çünkü yakında Prag'a taşınacağını haber verdi.

Josef, söylediği şeye şaştı; Prag'a taşınmak mı? Bu proje kesinlikle olanaksızdı, çünkü ailesi yaşadıkları kentten ayrılmayı hiçbir zaman istememişti. Ve bir anda, anı unutulmuşluğun arasından sıyrılıyor, hiç hoş olmayan bir şekilde hazır ve canlı: O bir orman yolunda, ayakta, o kızın karşısında ve ona Prag'dan söz ediyor! Taşınacaklarından söz ediyor ve yalan söylüyor! Bilinçli olarak yalan söylediğini çok iyi hatırlıyor, konuşup yalan söylediğini, liseli kızın ağladığını görmek için yalan söylediğini görür gibi oluyor!

Okuyor: "Hıçkırarak bana sarıldı. Acısının her belirtisine dikkat kesildim ve hıçkırıklarının sayısını artık hatırlayamadığım için üzülüyorum."

Bu olabilir mi?.."Acısının her belirtisine dikkat kesildim..." Hıçkırıklarını saymış! Şu işkenceci-muhasebeci! Bu onun hissetme, yaşama, tat alma, aşkı sonlandırma biçimiydi! Onu kollarında sıktı, kız hıçkırıyordu ve o sayıyordu!

Okumaya devam ediyor: "Sonra sakinleşti ve bana şöyle dedi: 'Ölünceye kadar sadık kalan o şairleri şimdi

anlıyorum.' Başını bana doğru kaldırdı, dudakları titriyordu." Günlükte "titriyordu" sözcüğünün altı çizilmiş.

Ne söylediği sözleri, ne de titreyen dudakları hatırlıyor. Tek canlı anı, Prag'a taşınma hakkındaki o yalanları attığı an. Belleğinde başka hiçbir şey kalmamış. Şarkıcıları değil, temsilcileri değil, şairleri örnek alan bu yabansı genç kızın hatlarını daha net olarak gözünün önüne getirmeye zorluyor kendini: "Ölünceye kadar sadık kalan" şairler! Dikkatle not edilmiş bu cümledeki tarihsel çarpıklığın lezzetine varıyor ve ne kadar da tatlı bir şekilde eski moda bu kıza karşı gitgide daha fazla sevgi duyuyor. Onu suçlu bulduğu tek konu, tutup ona işkence etmekten başka bir şey istemeyen, kendini bir şey sanan o iğrenç sümüklüye âşık olması.

Ah, şu sümüklü, onun gözlerini genç kızın dudaklarına, elinde olmadan, kontrolünü kaybederek, kontrol dışına çıkarak titreyen dudaklarına diktiğini görür gibi oluyor! Sanki bir orgazm (hakkında en küçük bir fikri bile olmadığı kadın orgazmı) seyrediyormuşçasına tahrik olmuş olmalı bu dudaklardan! Belki de kamışı kalkmıştır! Kesin!

Yeter! Josef sayfaları çeviriyor ve liseli kızın sınıfıyla birlikte kayak yapmak için bir haftalığına dağlara gitmeye hazırlandığını öğreniyor. Velet karşı çıktı, onu ayrılmakla tehdit etti. Kız ona bunun okulda katılması zorunlu şeylerden olduğunu açıkladı, o hiçbir şey dinlemek istemedi ve öfkeden köpürdü (Bir heyecan daha, bir öfke coşkusu!): "Eğer oraya gidersen, aramızda her şey biter. Sana yemin ediyorum, biter!"

Kız ona ne cevap verdi? Öfke patlamasını duyduğunda dudakları titredi mi? Herhalde titremedi, çünkü dudakların bu kontroldışı hareketi, bu bakire orgazmı onu o kadar tahrik ediyordu ki, bunu mutlaka belirtirdi. Görünüşe bakılırsa, bu defa gücünü fazla abartmıştı.

Çünkü artık liseli kızdan söz eden hiçbir not yok. Arkadan, başka bir kızla olan tatsız bir randevu hakkında birkaç ayrıntı geliyor (satırları atlayarak okuyor) ve günlük yedinci sınıfın (Çek liseleri sekiz yıldır) sonunda, tam olarak, kendinden yaşlı bir kadının (bu kadını çok iyi hatırlıyor) ona fiziksel aşkı keşfettirmesi ve hayatını başka ufuklara doğru yönlendirmesiyle son buluyor; daha fazla yazmamış; günlük, yazarının bekâretinden daha uzun ömürlü olmamış, hayatının çok kısa bir sayfası kapanmış ve hiçbir sonuca varmadan o karanlık unutulan eşyalar bölümüne atılmıştı.

Günlüğün sayfalarını küçük küçük parçalar halinde yırtmaya başlıyor. Kuşkusuz abartılı, yararsız bir hareket; ama tiksintisini boşaltmak ihtiyacını hissediyor; bir gün gelip (kötü bir düşte bile olsa) kendisiyle karıştırılmasın, onun yerine o yuhalanmasın, sözlerinden ve yaptıklarından o sorumlu tutulmasın diye o veledi yok etmeye ihtiyaç duyuyor!

25

O anda telefon çaldı. Havaalanında rastladığı kadını hatırladı ve telefonu açtı.

"Beni tanımayacaksınız," dedi ses.

"Hayır hayır, seni çok iyi tanıdım. Ama neden bana siz diyorsun?"

"İstiyorsan, sana sen derim! Ama kiminle konuştuğunu tahmin edemezsin."

Hayır, bu havaalanındaki kadın değildi. Bu tınısı nahoş bir şekilde genizden gelen o baygın seslerden biriydi. Josef bocaladı. Kadın kendini tanıttı: Otuz yıl önce

birkaç ay beraber yaşadıktan sonra boşandığı kadının ilk evliliğinden olan kızı.

"Gerçekten de kiminle konuştuğumu tahmin edemezdim," dedi, zoraki bir gülüşle.

Boşandıktan sonra, ne eski karısını ne de anılarında küçük bir kız olarak kalan üvey kızını görmüştü.

"Sizinle konuşmaya ihtiyacım var. Seninle konuşmaya..." diye düzeltti.

Josef ona sen diye hitap ettiğine pişman oldu, ama artık olan olmuştu: "Benim burada olduğumu nereden biliyorsun? Hiç kimse bilmiyor."

"Biliyorum işte."

"Nasıl?"

"Yengen."

"Senin onu tanıdığını bilmiyordum."

"Annem tanıyor."

Birden, iki kadın arasında kendiliğinden kuruluveren ittifakı anladı.

"O halde annen adına arıyorsun beni?"

Baygın ses ısrarcı bir tona büründü: "Seninle konuşmaya ihtiyacım var. Seninle konuşmalıyım."

"Sen mi, annen mi?"

"Ben."

"Önce bana neyle ilgili olduğunu söyle."

"Beni görmek istiyor musun, istemiyor musun?"

"Senden bana konunun ne olduğunu söylemeni rica ediyorum."

Baygın ses hırçınlaştı: "Beni görmek istemiyorsan, o zaman bunu açıkça söyle."

Israrcılığından nefret ediyordu, ama onu sepetleme cesaretini kendinde bulamıyordu. İstenen buluşmanın nedenini gizlemek, üvey kızı açısından işe yarar bir numara oldu. Josef kaygılandı.

"Ben sadece birkaç gün buradayım, vaktim yok. Çok

çok bir yarım saat ayırabilirim..." Ve ona hareket edeceği gün için Prag'da bir kafenin adını verdi.

"Gelmeyeceksin."

"Geleceğim."

Telefonu kapattıktan sonra, adeta midesi bulandı. Ondan ne isteyebilirdi? Bir tavsiye? Tavsiyeye ihtiyacı olan insan saldırgan olamaz. Onu rahatsız etmek miydi niyetleri? Yaşadıklarını ona kanıtlamak? Zamanını almak. Ama o halde neden ona randevu vermişti? Meraktan mı? Haydi canım sen de! Korkudan pes etmişti. Eski bir reflekse boyun eğmişti. Kendini savunmak için hep, her şey hakkında zamanında bilgilenmek isterdi. Ama kendini savunmak mı? Bugün mü? Neye karşı? Elbette, hiçbir tehlike olamazdı. Sadece üvey kızının sesi onu eski anılardan bir sisle sarmıştı: entrikalar, ailelerin her şeye karışmaları, düşük; gözyaşları, iftiralar, şantajlar, duygusal saldırganlık, öfke sahneleri, imzasız mektuplar, dedikoducuların komploları.

Geride bıraktığımız hayatın, karanlıktan çıkıp gelmek, bizden şikâyet etmek, bizi yargılamak gibi kötü huyu var. Josef, Bohemya'dan uzakta geçmişini dikkate almamayı öğrenmişti. Ama geçmişi oradaydı, onu bekliyordu, onu kolluyordu. Josef huzursuz oldu, başka bir şey düşünmeye çalıştı. Ama geçmişindeki ülkeyi görmeye gelen bir adam, geçmişinden başka ne düşünebilir? Ona kalan iki gün boyunca, ne yapacak? Veteriner muayenehanesinin bulunduğu kenti mi ziyaret etmeli? İçi sızlayarak, eskiden oturduğu evin karşısına mı dikilmeli? Hiç istemiyor. En azından eski tanıdıkları arasında samimi olarak karşılaşmaktan hoşlanacağı biri yok mu? N.'nin yüzü belirdi karşısında. Eskiden devrim işgüzârları gencecik Josef'i Tanrı bilir neyle (o yıllarda, herkes bugün olmazsa yarın, Tanrı bilir neden, suçlanırdı) suçlamışlardı, üniversitede nüfuzlu bir komünist olan N., görüşle-

rine ve ailesine aldırmaksızın onu savunmuştu. Böylece dost olmuşlardı ve Josef kendini bir şeyle suçlayacaksa, bu dışarıda yaşadığı sürece onu neredeyse unutmuş olmakla suçlamalıydı.

"Kızıl komiser! Herkes önünde titrerdi!" demişti yengesi, Josef'in çıkarı için rejimin bir adamıyla ilişki kurduğunu ima ederek. Önemli tarihlerle çalkalanan zavallı ülkeler! Savaş sona erince, herkes suçlu avlamak üzere geçmişe, cezalandırma seferlerine koşuyor. Ama sorumlular kimdi? 1948'de kazanan komünistler mi? Yoksa kaybeden beceriksiz hasımları mı? Herkes suçlu avındaydı ve herkes avlanıyordu. Josef'in ağabeyi, öğrenimine devam edebilmek için partiye girdiğinde, dostları onu ikbal peşinde olmakla yargılamışlardı. Korkaklığının sorumlusu olarak gördüğü komünizmden bu yüzden daha da çok nefret etmişti ve karısı kendi kinini, devrim öncesi inanmış bir Marksist olarak, en büyük felaket olarak kabul ettiği şeyin doğuşuna kendi özgür iradesiyle (o halde, bağışlanması asla söz konusu olamazdı) katılan N. gibi insanların üzerinde yoğunlaştırmıştı.

Telefon tekrar çaldı. Açtı ve bu kez onu tanıdığından emindi: "Nihayet!"

"Senin bu 'nihayet'in beni o kadar mutlu etti ki! Telefonumu bekledin mi?"

"Sabırsızlıkla."

"Sahiden mi?"

"Keyfim son derece kaçık bir haldeydim. Sesini duymak her şeyi bambaşka yapıyor!"

"Ah, beni çok mutlu ediyorsun! Burada, benimle, bulunduğum yerde olmanı o kadar çok isterdim ki."

"Bunun mümkün olmamasına nasıl üzülüyorum."

"Üzülüyor musun? Gerçekten mi?"

"Gerçekten."

"Hareketinden önce seni görebilecek miyim?"

"Evet, beni göreceksin."

"Kesin mi?"

"Kesin. Yarından sonra ikimiz birlikte yemek yiyeceğiz!"

"Çok mutlu olacağım."

Ona Prag'deki otelinin adresini verdi.

Telefonu kaparken, bakışı masanın üstünde küçük bir kâğıt yığınına dönmüş yırtık günlüğüne takıldı. Bütün bu kâğıt parçalarını topladı ve neşeyle sepetin içine attı.

26

1989'dan üç yıl önce Gustaf, firması için Prag'da bir büro açmıştı, ama oraya ancak yılda birkaç kez gidebiliyordu. Bu kenti sevmesi ve orayı yaşanacak ideal yer olarak görmesi için bu kadarı ona yetmişti; sadece Irena'ya olan aşkı yüzünden değil, aynı zamanda (belki de en çok bu yüzden) orada kendini Paris'te olduğundan da fazla İsveç'ten, ailesinden, geçmişteki hayatından kopuk hissediyordu. Komünizm hiç beklenmedik bir biçimde Avrupa'da ortadan kalkınca, işletmesine yeni pazarların ele geçirilmesi için stratejik nokta olarak Prag'ı kabul ettirmekte tereddüt etmedi. Büroları kurmak için barok tarzında güzel bir ev satın aldırdı, evin iki odasını da kendine ayırdı. Bu arada, banliyödeki bir villada tek başına oturan Irena'nın annesi de birinci katını tamamen Gustaf'ın kullanımına tahsis etmişti, böylece keyfinin çektiği yerde kalabiliyordu.

Komünizm döneminde uyuşuklaşan ve ihmal edilen Prag gözlerinin önünde uyandı, turistlerle doldu, mağazalarla ve yeni restoranlarla ışıl ışıl oldu, restore edilip

boyanan barok evlerle süslendi. "*Prag is my town!*" diye bağırıyordu heyecanla. Bu kente âşıktı: ülkenin her köşesinde köklerini, anılarını, ölmüşlerinin izlerini arayan bir yurtsever gibi değil, kendini şaşırıp hayranlığın kollarına bırakan bir turist gibi, bir lunaparkta gözleri parlayarak dolaşan ve oradan ayrılmayı hiç istemeyen bir çocuk gibi. Prag'ın tarihini öğrendikten sonra, önüne gelene kentin sokakları, sarayları, kiliseleri hakkında uzun uzun nutuk atıyor ve kentin yıldızları üstüne bitmek tükenmek bilmeyen açıklamalara girişiyordu: İmparator Rudolf üzerine (ressamların ve simyacıların koruyucusu), Mozart üzerine (söylenenlere bakılırsa burada bir metresi varmış), Franz Kafka üzerine (bu kentte hayatı boyunca mutsuz olan, ama seyahat acenteleri sayesinde kentin koruyucu azizi haline getirilen)...

Prag, kırk yıl boyunca, bütün halkının ilkokuldan başlayarak öğrenmek zorunda kaldığı Rus dilini hiç umulmadık bir hızla unuttu ve dünya sahnesinde alkışlanmak için sabırsızlanarak süslenip kendini gelene geçene İngilizce yazılarla teşhir etmeye başladı: *skateboarding, snowboarding, street wear, publishing house, National Gallery, cars for hire, pomonamarkets* ve dahası... Firmanın bürolarında personel, ticari ortaklar, zengin müşteriler, hepsi Gustaf'la İngilizce konuşuyordu, öyle ki Çekçe artık kişiliksiz bir mırıltıdan, insanca sözler olarak sadece Anglosakson fonemlerinin ayırt edilebildiği sesli bir dekordan başka bir şey değildi. Gene bir gün, Irena Prag'a geldiğinde, Gustaf onu her zamanki gibi Fransızca "*Salut*!" ile değil bir "*Hello*!"yla selamlamıştı.

Bir anda her şey değişti. Martin'in ölümünden sonra Irena'nın hayatını bir düşünelim: Kızları kesinlikle yararsız bir dille zaman kaybetmeyi reddettiklerinden, Çekçe konuşacağı kimsesi yoktu. Fransızca onun için her gün kullandığı dildi, tek diliydi; bu yüzden İsveçlisine

Fransızcayı dayatmasından daha doğal bir şey olamazdı. Bu dil seçimi rol dağılımına yön vermişti: Gustaf, Fransızcayı kötü konuştuğundan çiftin lafebesi Irena olmuştu. Irena'nın kendi konuşkanlığından başı dönüyordu: Tanrım, o kadar uzun zaman sonra artık nihayet konuşabilirdi, konuşabilir ve dinlenebilirdi! Sözel üstünlüğü güç ilişkilerini dengelemişti. Irena tamamen Gustaf'a bağımlıydı ama konuşmalarında ona hâkim oluyor ve onu kendi dünyasına sürüklüyordu.

Oysa Prag, çiftin dilini yeniden biçimlendiriyordu: Gustaf, İngilizce konuşuyordu, Irena gitgide daha çok bağlandığını hissettiği Fransızcasında direnmeye çabalıyordu, ama hiçbir dış desteği olmadığından (bir zamanlar Fransız dostu olan bu kentte Fransızcanın çekiciliği artık geride kalmıştı), sonunda teslim bayrağını çekti. İlişkileri tersyüz oldu. Paris'te Gustaf, kendi konuşmasına susamış Irena'yı dikkatle dinlemişti. Prag'daysa konuşan o oldu, büyük konuşmacı, uzun konuşmacı, Irena İngilizceyi pek bilmediğinden, onun söylediklerinin ancak yarısını anlıyor, bu konuda gayret göstermek de içinden gelmediğinden, onu pek az dinliyor, gitgide daha az konuşuyordu. Büyük Dönüş'ü çok ilginç oldu: Sokaklarda etrafı Çeklerle çevriliyken eskilerden gelen bir yakınlığın soluğuyla okşanıyor ve bir an mutlu oluyordu; sonra eve dönünce susan bir yabancı haline geliyordu.

Sürekli bir sohbet çiftleri oyalar, sohbetin melodili akışı bedenin gitgide azalan arzularının üzerine bir şal örter. Sohbet kesildiğinde, fiziksel aşkın eksikliği bir hortlak gibi ortaya çıkar. Gustaf, Irena'nın suskunluğu karşısında güvenini kaybetti. O andan itibaren onu ailesiyle, annesiyle, üvey erkek kardeşiyle, karısıyla birlikte görmeyi tercih etti; onlarla hep birlikte villada ya da bir restoranda akşam yemeklerine çıkıyor, arkadaşlıklarında bir sığınak, bir liman, huzur arıyordu. Aile asla konu sı-

kıntısı çekmiyordu, çünkü ancak pek az konuya girebiliyorlardı: Söz dağarcıkları sınırlıydı ve anlaşabilmek için hepsi de tane tane konuşmak, söylediklerini tekrarlamak zorunda kalıyorlardı. Gustaf dinginliğine kavuşmak üzereydi; bu ağır çekim gevezelikler ona uyuyordu, dinlendiriciydi, hoştu, hatta neşeliydi. (Bozulup komik biçimlere giren İngilizce sözcüklere defalarca gülmüşlerdi!)

Irena'nın gözleri uzun zamandır arzudan yoksundu, ama alışkanlık yüzünden onları hep kocaman kocaman açıp Gustaf'a dikiyor, onu rahatsız ediyordu. Gustaf ise esas konuyu saptırmak ve sevişmeden uzak duruşunu maskelemek için yüksek sesle ve gülerek, açık saçık sevimli hikâyeler anlatmaya, başka anlama çekilecek eğlenceli imalar sıralamaya bayılıyordu. Anne, o çocuksu İngilizcesiyle, abartılı, özentili bir edayla yumurtladığı edepsizce maskaralıklarıyla her an ona arka çıkmaya hazır, en büyük yardakçısıydı. Irena onları dinlerken, erotizmin sonsuza kadar çocukların maskarası durumuna düştüğü izlenimine kapılıyordu.

27

Paris'te Josef'e rastladığından beri, ondan başka bir şey düşünmez oldu. Hiç durmadan Prag'daki o kısacık eski maceralarını hatırlıyor. Arkadaşlarıyla oturduğu barda, Josef eğlenceliydi, çekiciydi ve ondan başka kimseyle ilgilenmiyordu. Hep birden sokağa çıktıklarında, ne yapıp edip yalnız kalmalarını sağlamıştı. Avucuna bardan onun için çaldığı küçük sigara tablasını tutuşturmuştu. Sonra, sadece birkaç saatten beri tanıdığı bu adam onu evine davet etmişti. Martin'le nişanlı olduğundan, cesa-

ret edememiş ve kabul etmemişti. Ama hemen ardından o kadar şiddetli ve o kadar içine işleyen bir pişmanlık duymuştu ki, onu asla unutmadı.

Bu yüzden, ülke dışına göçmeden önce, yanına alacaklarını ve bırakacaklarını seçerken, bardaki küçük sigara tablasını bir valizin içine koymuştu; gurbette onu çoğu zaman bir uğur gibi gizlice el çantasında taşırdı.

Havaalanının bekleme salonunda, onun ciddi ve garip bir tonda şöyle dediğini hatırlıyor: "Ben kesinlikle özgür bir adamım." Irena yirmi yıl önce başlayan aşk hikâyelerinin sadece her ikisinin de özgür kalacağı ana ertelendiği duygusuna kapıldı.

Ve onun bir başka cümlesini hatırlıyor: "Paris'ten geçişim tamamen tesadüf"; tesadüf, bu, kader demenin bir başka yolu; hikâyelerinin kesildiği yerden devam etmesi için onun Paris'ten geçmesi gerekmişti.

Elinde cep telefonu, bulunduğu her yerden ona ulaşmaya çalışıyor; kafelerden, bir kız arkadaşının evinden, sokaktan. Otelin numarası doğru, ama o asla odasında değil. Bütün gün onu ve karşıtlar birbirini çektiğinden, Gustaf'ı düşünüyor. Hediyelik eşya satan bir mağazanın önünden geçerken, vitrinde bir veremlinin kasvetli başıyla, İngilizce yazılı bir tişört görüyor: KAFKA IS BORN IN PRAG. Müthiş salakça bulduğu bu tişörte hayran kalıyor ve onu satın alıyor.

Akşama doğru, rahat rahat telefon etme düşüncesiyle eve geliyor. Çünkü cumaları Gustaf eve geç gelir; beklediğinin aksine annesiyle birlikte giriş katında ve oda onların, hiç kimsenin seyretmediği bir televizyonun sesinin de karıştığı Çekçe-İngilizce karışımı şamatalarıyla çınlamakta. Irena, Gustaf'a küçük bir paket uzatıyor: "Bu sana!"

Sonra onları armağanına bayılmaları için baş başa bırakarak birinci kata çıkıp tuvalete kapanıyor. Küve-

tin kenarına oturuyor, telefonu çantasından çıkartıyor. Onun "Nihayet!"ini duyuyor ve içi sevinçle dolarak şöyle diyor: "Burada, benimle, bulunduğum yerde olmanı o kadar çok isterdim ki." Ancak bu sözleri söyledikten sonra, oturduğu yerin farkına varıyor ve kızarıyor; söylediği şeyin ağızdan istemeden kaçan uygunsuzluğu onu afallatıyor ve aynı anda tahrik ediyor. O an, yıllardan sonra ilk defa İsveçlisini aldattığı izlenimine kapılıyor ve bundan ahlaksızca bir zevk duyuyor.

Tekrar salona indiğinde, Gustaf tişörtü giymiş ve kahkahalarla gülüyor. Bu manzarayı ezbere bilir: Mahsusçuktan baştan çıkarma numaraları, abartılı maskaralıklar; bitmiş erotizmin yaşlılıktaki yedeği. Annesi Gustaf'ın elini tutarak Irena'ya açıklıyor: "Senin onayın olmadan sevgilini giydirme iznini verdim kendime. Güzel değil mi?" Onunla birlikte salonun duvarında asılı büyük aynaya doğru gidiyor. Aynadaki hallerine bakıp sanki Olimpiyat Oyunları'nda bir yarışmayı kazanmış gibi Gustaf'ın kolunu havaya kaldırıyor ve o da, kuzu kuzu oyuna katılıyor, aynanın karşısında göğsünü şişirerek o boru gibi sesiyle bağırıyor: "*Kafka is born in Prag!*"

28

İlk sevgilisinden büyük bir acı çekmeden ayrılmıştı. İkincisiyle çok kötü oldu. Onun şöyle dediğini "Eğer oraya gidersen, aramızda her şey biter. Sana yemin ediyorum, biter!" duyduğu zaman, ağzından tek kelime çıkmamıştı. Onu seviyordu ve o, daha birkaç saniye önce ona akıl almaz gibi, ağza alınmaz gibi gelen şeyi, ayrılacaklarını suratına çarpmıştı.

"Aramızda her şey biter." Bitiş. Eğer o ona bir bitiş vaat ediyorsa, o ona ne vaat etmeliydi? Cümlesinde bir tehdit saklı, o halde onunkinde de bir tehdit olacak. "Tamam," diyor yavaşça ve ciddi bir tonla. "O halde bitecek. Ben de sana söz veriyorum ve bunu hatırlayacaksın." Sonra, arkasını dönüp onu sokakta öylece bırakıp gitmişti.

İncinmişti, ama ona kızgın mıydı? Belki kızgın bile değildi. Elbette, daha anlayışlı olabilirdi, çünkü bu zorunlu geziden kaytaramayacağı açıktı. Bir hastalık numarası uydurabilirdi, ama o beceriksiz dürüstlüğüyle bunu başaramazdı. Hiç kuşku yok ki, çocuk abartıyordu, haksızdı ama kendisini sevdiği için böyle davrandığını biliyordu. Kıskançlığını anlıyordu: Onu dağda başka oğlanlarla hayal edip bu yüzden acı çekiyordu.

Gerçekten kızmayı beceremediğinden, çok istese dahi onun dediğini yapmayacağını ve kıskanması için hiçbir neden olmadığını açıklamak için lisenin kapısında bekledi; anlamamasının imkânsız olduğundan emindi; kapıda onu gördü ve bir arkadaşının yanına gelmesini beklemek için durdu. Baş başa kalma olanağı kalmayınca sokakta çocuğun arkasından gitti ve o arkadaşından ayrılınca yanına koştu. Zavallı kız, her şeyin bittiğini, arkadaşının üzerinden atamadığı bir aşırılığın pençesi altında olduğunu anlamalıydı. Daha yeni konuşmaya başlamıştı ki çocuk lafını kesti: "Fikrini değiştirdin mi? Vazgeçecek misin?" Aynı şeyi onuncu kez ona açıklamaya başlarken, bu defa o kendisini sokak ortasında tek başına bırakarak arkasını dönüp gitti.

Yeniden büyük bir üzüntüye kapıldı, ama ona hâlâ kızgın değildi. Aşkın birbirine her şeyi vermek anlamına geldiğini biliyordu. Her şeyi: temel sözcük. Her şeyi, yani ona sadece fiziksel aşk değil, cesaret, büyük şeyler için aldığı kadar küçük şeyler için de cesaret, yani komik

bir okul talimatına karşı gelmek için gereken o minicik cesaret için de söz vermişti. Ve utanarak, bütün aşkına rağmen, bu cesareti bulamayacağını fark etti. Bu ne kadar da groteskti, insanı ağlatacak kadar grotesk: Ona her şeyini, elbette bekâretini ama isterse sağlığını da vermeye, onun aklına gelebilecek her türlü özveride bulunmaya hazırdı, ama aynı zamanda sefil bir lise müdürüne itaat etmemeyi beceremiyordu. Böyle bir küçüklüğün kendisini yenmesine izin mi vermeliydi? Kendine karşı duyduğu hoşnutsuzluk duygusu dayanılmazdı ve ne olursa olsun bundan sıyrılmak istedi; içinde küçüklüğünün yok olacağı bir büyüklüğe ulaşmak istedi; sonunda sevgilisinin de önünde eğilebileceği bir büyüklük; ölmek istedi.

29

Ölmek; ölmeye karar vermek, bu çok genç biri için, bir yetişkin için olduğundan çok daha kolay. Ne? Ölüm genci çok daha büyük bir gelecek parçasından yoksun bırakmıyor mu? Kuşkusuz, ama bir genç için gelecek, onun gerçekten inanmadığı, uzak, soyut, gerçekdışı bir şeydir.

Vurgun yemiş gibi, biten aşkına, hayatının yavaş yavaş ve bir daha dönmemecesine uzaklaşan en güzel parçasına bakıyordu. Onun için geçmişin dışında hiçbir şey yoktu; kendini göstermek istediği, konuşmak ve işaretler göndermek istediği oydu. Gelecek onu ilgilendirmiyordu; o sonsuzluğu istiyordu; sonsuzluk, duran, hareketsizleşen zaman; gelecek sonsuzluğu imkânsızlaştırıyor; o geleceği yok etmek istiyordu.

Ama insan küçük bir dağ otelinde, bir yığın öğrencinin arasında her an göz önündeyken nasıl ölür? Buldu: Otelden çıkar, uzağa gider, doğanın içinde çok uzaklara ve yollardan uzak bir yerde karın üstüne uzanıp uyur. Ölüm uykudayken gelecektir, donarak ölüm, tatlı, acısız ölüm. Sadece birazcık soğuğa katlanması gerekecek. Hem zaten birkaç uyku hapıyla süreyi kısaltabilir. Evde bulduğu bir tüpün içinden beş tane aldı, fazla değil, annesi bir şeyden şüphelenmesin diye.

Ölümünü bütün pratik zekâsını kullanarak planladı. Akşam çıkmak ve gece ölmek, ilk düşüncesi böyleydi, ama vazgeçti. Akşam yemeğinde salonda olmayışı derhal fark edilirdi, hele yatakhanede bu daha da kesindi; ölmeye zaman kalmazdı. Uyanıklık ederek, öğleden sonra, herkesin kayak yapmaya gitmeden önce siesta yaptığı zamanı seçti; yokluğunun kimseyi endişelendirmeyeceği bir dinlenme anı.

Nedeninin anlamsızlığıyla yaptığı iş arasında bas bas bağıran bir orantısızlık olduğunu görmüyor muydu? Tasarladığı şeyin aşırıya kaçtığını bilmiyor muydu? Evet, ama onu çeken de bu aşırılıktı zaten. Mantıklı olmak istemiyordu. Ölçülü davranmak istemiyordu. Ölçüp biçmek istemiyordu, mantık yürütmek istemiyordu. Tutkunun, tanım olarak aşırılık olduğunu bildiğinden tutkusuna hayrandı. Başı dönüyordu coşkudan, bu baş dönmesinden kurtulmak istemiyordu.

Sonra, seçtiği gün gelip çatıyor. Otelden çıkıyor. Kapının yanında bir termometre asılı: sıfırın altında on derece. Yola koyuluyor ve sarhoşluğunun yerini bir yürek darlığının aldığını fark ediyor, boşuna, o büyülenişini arıyor; boşuna ölüm düşüne eşlik eden düşüncelerine sesleniyor. Buna rağmen, sanki kendi kendine buyurduğu bir görevi yerine getiriyormuş gibi, sanki kendine emrettiği bir rolü oynuyormuş gibi, yoluna devam ediyor (o

sırada sınıf arkadaşları zorunlu öğle uykularını uyuyorlar). Ruhu bomboş, hiçbir şey duymuyor, tıpkı metnini ezbere okuyan ve artık ne söylediğini düşünmeyen bir aktörün ruhu gibi.

Karların parıldadığı bir yoldan yukarı çıkıyor ve çok geçmeden kendini tepenin sırtında buluyor. Yukarıda gökyüzü masmavi, güneşli, altın sarısı, mavi, güneşli, altın sarısı, şipşirin bir sürü bulut alçaklara inmiş, kocaman bir taç gibi etraftaki dağların oluşturduğu geniş çemberin üzerine konmuş. Çok güzel, muhteşem bir şey bu, böylece ona yürüyüşünün amacını unutturan kısa, çok kısa bir mutluluk duygusuna kapılıyor. Kısa, çok kısa, fazla kısa bir duygu. Hapları arka arkaya yutuyor ve planını izleyerek, sırttan ayrılıp bir ormana doğru iniyor. Bir keçi yoluna sapıyor, on dakika sonra uykusunun geldiğini hissediyor ve sonunun orada olduğunu biliyor. Güneş başının üstünde, ışıl ışıl, ışıl ışıl. Sanki birden perde kalkmış gibi, kalabalığın karşısına çıkacakmış gibi kalbi korkudan sıkışıyor. Kendini, bütün çıkışları kapalı, ışıl ışıl aydınlatılmış bir sahnede tuzağa düşürülmüş gibi hissediyor.

Bir çam ağacının altına oturuyor, çantasını açıyor ve içinden bir ayna çıkarıyor. Bu, küçük, yuvarlak bir ayna; aynayı yüzüne tutuyor ve kendine bakıyor. Güzel, o çok güzel ve bu güzelliği terk etmek istemiyor, onu kaybetmek istemiyor, onu da beraberinde götürmek istiyor; ah, daha şimdiden yorgun, o kadar yorgun ki, ama yorgunken bile güzelliğiyle kendinden geçiyor, çünkü o bu dünyada sahip olduğu en değerli şey.

Aynada kendine bakıyor, sonra dudaklarının titrediğini görüyor. Bu engelleyemediği bir hareket, bir tik. Bu tepkiyi kendinde daha önce de defalarca fark etmişti, yüzünde hissetmişti, ama onu ilk kez görüyor. Onu görünce, iki kat heyecanlanıyor, güzelliği yüzünden heyecanlı ve titreyen dudakları yüzünden heyecanlı; güzelliği

yüzünden duygulu ve bu güzelliği sarsan ve onu bozan heyecan yüzünden duygulu; vücudunun ağladığı güzelliği yüzünden duygulu. Az sonra var olmayacak güzelliği yüzünden içini uçsuz bucaksız bir merhamet bürüyor, aynı şekilde var olmayacak, şimdiden var olmayan, şimdiden erişilmez dünyaya karşı merhamet, çünkü uykusu geldi, onu kendisiyle birlikte sürükleyip götürüyor, onunla birlikte yükseklere, çok yükseklere, o kör edici sonsuz aydınlığa, mavi, pırıl pırıl mavi göğe doğru havalandırıyor.

30

Ağabeyi ona, "Bildiğim kadarıyla orada evlenmişsin," dediğinde, "evet" diye cevap verdi hiç başka bir şey eklemeden. Belki de ağabeyinin başka bir deyiş kullanması ve "evlenmişsin" yerine, "Evli misin?" diye sorması yeterdi. O zaman Josef ona şöyle cevap verirdi: "Hayır, dulum." Ağabeyini aldatmak gibi bir niyeti yoktu, ama onun sorusunun sorma biçimi kendisine yalan söylemeden karısının ölümüne değinmeme olanağını vermişti.

Daha sonraki konuşmalarında, ağabeyi ve yengesi karısıyla ilgili en küçük bir imada bulunmaktan kaçındılar. Elbette, ne yapacaklarını bilememenin sıkıntısındandı bu. Güvenlik sorunları nedeniyle (emniyete çağrılmaktan kurtulmak için), iltica eden akrabalarıyla en küçük bağlantıyı kendilerine yasaklamışlar ve bu zorunlu ihtiyatın çok geçmeden gerçek bir ilgisizliğe dönüştüğünün farkına bile varmamışlardı. Karısı hakkında hiçbir şey bilmiyorlardı, ne yaşı, ne küçük ismi, ne mesleği ve sessiz kalışlarıyla, kardeşleriyle olan ilişkilerinin

bütün zavallılığını ortaya döken bu cehaleti örtmek istiyorlardı.

Ama Josef buna alınmadı. Cehaleti işine geliyordu. Karısını toprağa verdiğinden beri, birisine onun ölümü hakkında bilgi vermek zorunda kaldığında kendini hep kötü hissediyordu. Ölümü hakkında susup konuşmayarak, onu koruduğunu hissediyordu.

Çünkü ölmüş bir kadın savunmasız bir kadındır; artık onun hiçbir etkisi yoktur; artık ne isteklerine saygı duyulur, ne zevklerine; ölmüş bir kadın hiçbir istekte bulunamaz, hiçbir saygı bekleyemez, hiçbir iftirayı çürütemez. Ona karşı hiçbir zaman öldüğü zamanki kadar acı veren, o kadar işkence eden bir merhamet hissetmemişti.

31

Jonas Hallgrimsson büyük bir romantik şair ve aynı zamanda İzlanda'nın bağımsızlığı yolunda büyük bir savaşçı. Avrupa'daki bütün küçük uluslar, 19. yüzyılda bu romantik ve yurtsever şairleri tanıyorlardı: Macaristan'da Petõfi, Polonya'da Mickiewicz, Slovenya'da Prešeren, Bohemya'da Mácha, Ukrayna'da Çevtçenko, Norveç'te Wergeland, Finlandiya'da Lönnrot... Kalanını saymıyorum. O zamanlar İzlanda, Danimarka'nın bir sömürgesiydi ve Hallgrimsson başkentte son yıllarını yaşıyordu. Bütün romantik şairler, büyük yurtseverler olmanın dışında, aynı zamanda sıkı içiciydiler. Bir gün, körkütük sarhoşken Hallgrimsson bir merdivenden düştü, bir bacağını kırdı, mikrop kaptı, öldü ve Kopenhag Mezarlığı'na gömüldü. Yıl 1845'ti. Doksan dokuz yıl sonra, 1944'te

İzlanda Cumhuriyeti ilan edildi. O zamandan itibaren olayların akışı hızlandı. 1946'da, şairin ruhu İzlandalı zengin bir sanayiciyi, uykusunda ziyaret edip içini açtı: "Yüz bir yıldan beri kemiklerim yabancı ellerde, düşman ülkede yatıyor. Artık özgürleşen İthakası'na geri dönmesinin vakti gelmedi mi?"

Bu gece ziyaretinden gururu okşanan ve heyecanlanan yurtsever sanayici, şairin kemiklerini düşman topraklardan aldırıp onu, şairin doğduğu güzelim vadiye gömmeyi düşünerek İzlanda'ya getirtti. Ama olayların delice akışını kimse durduramadı: Çiçeği burnunda Cumhuriyet'in bakanları, anlatılmaz güzellikteki Thingvellir'in (bin yıl önce, ilk İzlanda parlamentosunun açık havada toplandığı kutsal yer) manzarası içinde vatanın büyük adamları için bir kabristan kurdurmuşlardı. Şairi, sanayicinin elinden kaptılar ve onu, o sırada başka bir büyük şairin, Einar Benediktsson'un (küçük uluslar büyük şairlerle dolup taşar) mezarından başka bir mezarın bulunmadığı Pantheon'a gömdüler.

Ama olaylar daha da hızlandı ve çok geçmeden bütün dünya, yurtsever sanayicinin itiraf etmeye cesaret edemediği şeyi öğrendi. Kopenhag'da, açılmış mezarın karşısında dikilmiş, kendini çok rahatsız hissetmişti. Şair yoksullar arasına gömülmüştü, mezarında hiçbir isim yoktu, sadece bir numara vardı ve yurtsever sanayici kucak kucağa atılmış bir yığın iskelet arasından hangisini seçeceğini bilememişti. Katı ve sabırsız mezarlık görevlilerinin karşısında, tereddüt ettiğini göstermeye cesaret edememiş, böylece, İzlanda'ya İzlandalı şairi değil, Danimarkalı bir kasap getirmişti.

İzlanda'da, önce bu uğursuz ama komik yanılgı gizli tutulmak istenmiş, ama olayların akışı devam etmiş ve 1948'de, boşboğaz Halldór Laxness bir romanında büyük sırrı ifşa etmiş. Ne yapmalı? Susmalı. Yani

Hallgrimsson'un kemikleri İthakası'ndan iki bin kilometre uzakta hâlâ düşman ülkede yatarken, şair olmasa da, aynı derecede yurtsever biri olan Danimarkalı kasabın naaşı, hayatı boyunca kendisinde korku ve tiksintiden başka bir şey uyandırmayan buz gibi bir adaya sürülmüş bulunuyormuş.

Gizli tutulsa da, gerçeğin bilinmesi güzelim Thingvellir Mezarlığı'na artık kimsenin gömülmemesi sonucunu getirmiş; sadece iki mezarı barındıran Thingvellir böylece, dünyadaki bütün Pantheonlar, bütün o grotesk kibir müzeleri arasında bizi duygulandırabilen tek mezarlık olmuş.

Çok uzun zaman önce, bu hikâyeyi Josef'e karısı anlatmıştı, hikâyeyi komik buluyorlardı ve bundan kolayca bir ahlak dersi çıkacak gibiydi: Bir ölünün kemiklerinin nerede bulunduğu, hiç önemli değildir.

Buna rağmen, Josef karısının ölümü yaklaşıp kaçınılmaz bir hale gelince fikrini değiştirdi. Bir anda, zorla İzlanda'ya taşınan Danimarkalı kasabın hikâyesi ona komik değil, dehşet verici geldi.

32

Onunla aynı anda ölmek fikri uzun zamandır aklından çıkmıyordu. Romantik bir taşkınlıkla ilgisi yoktu bunun, daha çok mantıklı bir düşünceden kaynaklanıyordu. Karısının ölümcül bir hastalığa yakalanması halinde, onun acısını kısaltmaya karar vermişti; cinayetle suçlanmamak için, kendisi de ölmeyi planlıyordu. Sonra karısı gerçekten ağır hasta düştü, korkunç ıstırap çekti ve Josef artık intiharı düşünmedi. Kendi hayatı için korktu-

ğundan değil, ama bu çok sevdiği bedeni yabancı ellerin hoyratlığına teslim etmek düşüncesi ona katlanılmaz gibi göründü. O da ölürse, ölmüş kadını kim koruyacaktı? Bir ceset başka bir cesedi nasıl savunacaktı?

Yıllar önce, Bohemya'da, ölmeden önceki son günlerinde annesinin yanında bulunmuştu; onu çok severdi, ama artık hayatta olmadığı andan itibaren, bedeni onu ilgilendirmemeye başladı: Onun için, cesedi artık annesi değildi. Zaten, iki hekim ve ağabeyi ölmek üzere olan kadının bakımını üstleniyorlardı ve o, önem sırasına göre, ailede ancak üçüncü geliyordu. Bu defa ise her şey farklıydı. Can çekiştiğini gördüğü kadın sadece ona aitti. Onun bedenini kıskanıyordu ve ölümünden sonra başına geleceklerle de ilgilenmek istiyordu. Hatta kızmıştı kendi kendine, karısı karşısında uzanmış, hâlâ yaşıyordu, onunla konuşuyordu, oysa o şimdiden onun öldüğünü düşünüyordu; karısı ona bakıyordu, gözleri her zamankinden daha iriydi ve onun aklı onun tabutu ve mezarıyla meşguldü. Bunu utanç verici bir ihanet, bir sabırsızlık, için için karısının ölümünü çabuklaştırma arzusu gibi görüp kendini suçluyordu. Ama başka türlü davranamıyordu. Vefattan sonra, ailenin gelip aile kabristanı diye tutturacaklarını biliyordu ve bu düşünce onu dehşete sürüklüyordu.

Cenaze işlerini önemsemediklerinden, yıllar önce vasiyetlerini hazırlarken son derece ihmalci davranmışlardı, mal varlıklarıyla ilgili hükümlerde daha sade olunamazdı, cenazelerin gömülmeleriyle ilgili hükümler vasiyette yer bile almamıştı. Karısı ölürken, bu ihmal hiç aklından çıkmadı, ama mademki onu ölümü yeneceği yolunda ikna etmek istiyordu, susmak zorunda kaldı. Hâlâ iyileşeceğine inanan zavallıcığa nasıl itiraf etmeli, düşündüğü şeyi ona nasıl itiraf etmeli? Ona vasiyetten nasıl bahsetmeli? Üstelik o şimdiden sayıklamalarla kendinden geçer ve aklı gidip gelirken.

Karısının ailesi, nüfuzlu büyük bir aile; Josef'i hiçbir zaman sevmemişlerdi. Karısının cesedi için patlak verecek mücadelenin o zamana kadar verdiği en zorlu ve en önemli mücadele olacağını hissediyordu. O vücudun yabancı, kayıtsız, başka vücutlarla edepsizce bir dip dibelik içinde kapatılması düşüncesine ve kendisinin de öldükten sonra kim bilir nerede ve hiç kuşku yok ki, ondan uzakta olacağı düşüncesine katlanamıyordu. Buna izin vermek, ona sonsuzluk kadar büyük bir yenilgi, asla bağışlanamayacak bir yenilgi gibi geliyordu.

Korktuğu başına geldi. Darbeyi savuşturamadı. Kayınvalidesi karşısına geçip haykırdı: "O benim kızım! O benim kızım!" Bir avukat tutmak, aileyi sakinleştirmek için büyük bir meblağ ödemek, süratle mezarlıktan bir yer satın almak, son mücadeleyi kazanmak için daha çabuk harekete geçmek zorunda kaldı.

Uykusuz geçen bir haftanın hummalı etkinliği acı çekmesini önledi, ama çok daha tuhaf bir şey oldu: Karısı kendilerine ait (iki kişilik mezar, tıpkı iki kişilik araba gibi) mezara indirildiğinde, hüznünün karanlığı içinde bir ışık, titrek, zayıf, zorlukla seçilen bir mutluluk ışığı görür gibi oldu. Sevgilisini hayal kırıklığına uğratmamanın, kendisi ve onun için, geleceklerini güvenceye almanın mutluluğunun ışığı.

33

Bir saniye önce, ışıltılı mavilikte erimişti! Cisimsizleşmiş, aydınlığa dönüşmüştü.

Sonra, aniden, gökyüzü karardı. Ve o, tekrar yere düşüp ağır ve karanlık bir cisim oldu. Neler olduğunu

anlamakta güçlük çekiyor, bakışını yukarılardan alamıyordu: Gökyüzü karaydı, karaydı, acımasızca kara.

Vücudunun bir tarafı soğuktan tir tir titriyordu, öteki hissizdi. Bu onu dehşete sürükledi. Ayağa kalktı. Uzun birkaç saniyeden sonra hatırladı: dağda bir otel, sınıf arkadaşları. Allak bullak, vücudu titreyerek, yolu buldu. Otelde bir ambulans çağrıldı, onu götürdüler.

Sonraki günler boyunca, hastane yatağında, önce hissiz olan parmakları, kulakları, burnu korkunç acı verdi. Doktorlar onu yatıştırdılar, ama bir hastabakıcı donmanın akla gelebilecek tüm sonuçlarını büyük bir zevkle ona anlattı: Parmakları kesilebilirdi. Dehşet içinde bir balta hayal etti; bir cerrah baltası; bir kasap baltası: Elinin parmaksız olduğunu ve kesilen parmaklarını, yanına bir ameliyat masasının üzerine, gözünün önüne koyduklarını hayal etti. Akşam yemekte ona et getirdiler. Yiyemedi. Tabakta kendi etinden parçalar olduğunu hayal etti.

Parmakları ağrılar içinde hayata döndü, ama sol kulağı kararmış. Yaşlı, üzgün, merhametli operatör ona kulağının kesileceğini söylemek için yatağının kenarına oturdu. Haykırdı! Sol kulağı! Kulağı! Tanrım, diye haykırdı. Yüzü, o güzel yüzü, kesik bir kulakla! Onu kimse sakinleştiremedi.

Oh, her şey nasıl da istediğinin tersine olup bitmişti! O bütün geleceği silip yok edecek bir sonsuzluk olmayı düşünmüştü ve bunun yerine, gelecek, tıpkı önünde kıvrılan, bacaklarına sürtünen ve ona yol göstermek için sürünerek ilerleyen, alt edilmez, iğrenç, tiksindirici bir yılan gibi karşısındaydı.

Lisede, yolunu kaybettiği ve donmuş bir halde otele zor döndüğü haberi yayıldı. Zorunlu programı hiçe sayıp aptal aptal serserilik eden disiplinsiz biri gibi ayıplandı, üstelik uzaktan göründüğü halde oteli bulamayacak kadar en basit yön duygusundan bile yoksundu.

Eve döndükten sonra, sokağa çıkmayı reddetti. Tanıdığı insanlarla karşılaşmaktan dehşet duyuyordu.

Umutsuzluğa kapılan ailesi, onu gizlice komşu bir kentteki başka bir liseye kaydettirdi.

Oh, her şey nasıl da, istediğinin tersine olup bitmişti! O gizemli bir şekilde ölmek istemişti. Ölümünün bir kaza mı, yoksa bir intihar mı olduğunu kimsenin bilmemesi için her şeyi yapmıştı. O çocuğa, gizli bir işaret gibi, sadece onun anlayabileceği, öteki dünyadan gelen bir aşk işareti göndermek istemişti. Her şeyi önceden düşünmüştü, belki de uyku haplarının sayısı dışında, belki de içi geçmişken yükselen ısı dışında. Uykuda her yanının donacağını ve öleceğini düşünmüştü, ama uykusu çok hafifti; gözlerini açmış ve kara gökyüzünü görmüştü.

İki gökyüzü hayatını iki bölüme ayırmıştı: mavi gök, kara gök. Ölümüne, sahici ölümüne, yaşlılıktaki uzak ve sıradan ölümüne başka bir göğün altında yürüyecekti.

Ya çocuk? Çocuk, kız için var olmayan bir göğün altında yaşıyordu. Artık onu aramıyordu, kız da onu aramıyordu. Çocuğun anısı onda ne aşk, ne nefret uyandırıyordu. O aklına geldiğinde, ne düşünce vardı, ne heyecan; uyuşmuş gibi oluyordu.

34

İnsan hayatı ortalama seksen yıldır. Herkes hayatını bu süreyi hesaplayarak hayal eder ve düzenler. Bu söylediğimi herkes bilir, ama bize bağışlanan yıl sayısının basit bir nicel veri, bir dış özellik (burnun uzunluğu ya da gözlerin rengi gibi) olmayıp insan tanımının bir parçası olduğunun farkına nadiren varılır. Bütün gücüyle, iki

defa daha uzun, yani diyelim ki, yüz altmış yıl yaşayabilen biri bizimle aynı türe ait olmayacaktır. Hayatında hiçbir şey aynı olamayacaktır, ne aşk, ne hırsları, ne duygular, ne özlemleri, hiçbir şey. Eğer bir göçmen yirmi yıl yabancı bir ülkede yaşadıktan sonra, önünde daha yüz yıllık bir hayatla doğduğu ülkeye geri dönse, bir Büyük Dönüş'ün heyecanını hiç duyamayacaktır, muhtemelen bu onun için hiç de bir dönüş değil, sadece uzun hayat yolundaki sayısız dönemeçlerden biri olacaktır.

Çünkü, sözcüğün soylu ve duygusal anlamı içinde vatan kavramı başka bir ülkeye, başka ülkelere, başka dillere bağlanabilmemiz için bize çok az zaman tanıyan hayatımızın görece kısalığına bağlıdır.

Erotik ilişkiler bütün bir yetişkinlik hayatını doldurabilir. Ama, eğer bu hayat çok daha uzun olsaydı, fiziksel gücün çökmesinden de önce, bıkkınlık tahrik olma kapasitesini boğmayacak mıydı? Çünkü birinci, ikinci, yüzüncü, bininci ya da on bininci sevişme arasında son derece büyük bir fark var. Tekrarın gülünçleştiği, hatta olanaksızlaşmasa da kalıplaştığı uç sınır nerede bulunuyor? Ve bu sınır aşıldığında bir kadınla bir erkeğin aşk ilişkileri ne olacak? Yok mu olacak? Yoksa, tersine, âşıklar hayatlarının cinsel dönemini, gerçek bir aşkın barbar tarihöncesi olarak mı kabul edecekler? Bu sorulara cevap vermek, bilinmeyen bir gezegende yaşayanların psikolojisini hayal etmek ne kadar kolaysa o kadar kolay.

Muhtemelen aşk kavramı (büyük aşk, biricik aşk) da, bize verilen zamanın dar sınırlarından doğdu. Eğer, bu zaman sınırsız olsaydı, Josef ölen karısına bu derece bağlı kalır mıydı? Erkenden ölmek zorunda olan bizler, bu konuda hiçbir şey bilmiyoruz.

35

Bellek de, matematik bir yaklaşımla anlaşılamaz. Temel veri, yaşanan hayat zamanı ile bellekte stoklanan hayat zamanı arasındaki sayısal ilişkidir. Bu ilişki asla hesaplanmaya kalkışılmamıştır ve zaten bunu yapmanın teknik bir yolu da yoktur; gene de, büyük bir yanılma riskine girmeden, belleğin yaşanan hayatın sadece milyonda birini, milyarda birini, kısaca, son derece küçük bir parçacığını sakladığını ileri sürebilirim. Bu da insanın özüne ait bir şeydir. Eğer biri, yaşadığı her şeyi belleğinde tutabilseydi, herhangi bir anda geçmişinden herhangi bir bölümü hatırlayabilseydi, insanlarla hiçbir ilgisi olmazdı; ne aşkları, ne dostlukları, ne öfkeleri, ne bağışlama ya da öç alma özellikleri bizimkilere benzerdi.

Geçmişi çarpıtan, yeniden yazan, bozan, bir olayın önemini şişiren, bir başkası hakkında susup geçenleri eleştirmenin sonu asla gelmeyecektir; bu eleştiriler haklıdır (başka türlü olamazlar) ama eğer daha temel bir eleştiriden sonra gelmiyorlarsa, büyük bir önem taşımazlar; bu temel eleştiri, insan belleğinin bir bellek olarak eleştirisidir. Çünkü zavallının elinden gerçekten ne gelir? Geçmişin ancak küçücük sefil bir kırıntısını tutabilmektedir; bu seçim, her birimizde irademiz ve ilgi duyduğumuz şeyler dışında, gizemli olarak yapıldığından, neden ille de şu parça da, bu değil; bunu kimse bilemeyecektir. Eğer en açık gerçekliklerin en birincisi yok sayılmakta direnilirse, insan hayatından hiçbir şey anlaşılmayacaktır: Varken olduğu haliyle bir gerçeklik, artık yoktur: Onu geri getirmek olanaksızdır.

En zengin arşivler bile bu konuda bir şey yapamaz. Josef'in eski günlüğünü, bir geçmişin hakiki tanığının notlarını barındıran bir arşiv bölümü olarak düşünelim:

Notlarda, yazarının inkâr etmesi için bir nedenin olmadığı ama belleğinin de doğrulayamayacağı olaylardan söz edilmektedir. Günlükte anlatılanlardan sadece tek bir ayrıntı, net ve elbette kesin bir anıyı aydınlatabilmiştir. Kendini bir orman yolunda liseli bir kıza Prag'a taşınacakları yalanını atarken görmüştür. Bu kısa sahne, daha doğrusu bu sahne karaltısı (çünkü sadece sözlerinin genel anlamını ve yalan söylemesini hatırlıyor), hayatının, uykuya dalarak, belleğinde stoklanan tek parçacığı. Ama kendinden önce gelen ve onu izleyen parçacıktan kopuk, liseli kız acaba hangi hareketiyle onu bu palavrayı uydurmaya itti? Daha sonraki günlerde neler oldu? Kendisi yalancılığında ne kadar direndi? Ve bundan nasıl kurtuldu?

Bu anıyı, anlamı olan küçük bir anekdot gibi anlatmak isteseydi, onu başka olaylardan, başka eylem ve başka sözlerden oluşan bir nedensellik zinciri içine yerleştirmek zorunda kalacaktı ve mademki bunları unuttu, ona kalan bunları uydurmak olacaktı: hile yapmak için değil, ama anıyı kavranabilir hale getirmek için: Zaten, hâlâ günlüğün satırlarına eğilmiş durumdayken, kendisi için farkında olmadan yaptığı da buydu:

Sümüklü, liseli sevgilisinin aşkında hiçbir coşku izine rastlamadığı için umutsuzdu; kalçalarına dokunduğunda, kız elini kaldırıyordu. Kızı cezalandırmak için, ona Prag'a taşınacağını söyledi; çok üzülen kız, kendini onun kollarına bıraktı ve ölünceye kadar sadık kalan şairleri anladığını açıkladı, yani her şey sümüklünün keyfine göre oldu, ta ki bir iki hafta sonra kız, arkadaşının taşınma planlarından zaman geçirmeden yerine bir başkasını bulması gerektiği sonucunu çıkarıncaya kadar; kız aranmaya koyuldu, velet bunu anladı ve kıskançlığına hâkim olamadı; kızın, onsuz gitmek zorunda olduğu bir dağ tatilini bahane ederek, karşısında patırtı çıkardı, kendini gülünç düşürdü: Kız onu bıraktı.

Josef, gerçeğe olabildiğince yakın olmak istese de, içinden geçirdiği anekdotun, gerçekten yaşadığıyla aynı olduğunu iddia edemezdi; bunun unutulmuş bir olayın üzerine yamanan gerçeğe benzer bir olaydan başka bir şey olmadığını biliyordu.

Yıllar sonra tekrar görüşen iki insanın heyecanını hayal ediyorum. Bir zamanlar sık sık görüşmüşlerdir ve bu yüzden de, aynı yaşanmışlıklarla, aynı anılarla bağlı olduklarını düşünürler. Aynı anılar mı? Yanlış anlamalar burada başlar: Anıları aynı değildir, ikisi de geçmişten iki ya da üç durum hatırlamaktadır, ama herkesinki kendinedir; anıları birbirine benzemez, birbiriyle örtüşmez; hatta, nicel olarak bile birbirleriyle kıyaslanamazlar; biri öteki hakkında, onun kendisi hakkında hatırladığından çok daha fazla şey hatırlar; önce, belleğin kapasitesinin bir bireyden ötekine farklılık göstermesi (bu da her biri için kabul edilebilir bir açıklama olurdu) yüzünden, ama aynı zamanda (ve bunu kabul etmek daha zordur), birbirleri için aynı derecede önem taşımamaları yüzünden. Irena, Josef'i havaalanında gördüğü zaman, geçmişteki maceralarının her ayrıntısını hatırlamıştı; Josef hiçbir şey hatırlamıyordu. Daha ilk saniyeden itibaren karşılaşmaları haksız ve isyan ettirici bir eşitsizlik üzerine kurulmuştu.

36

İki insan aynı evde yaşadığı zaman, birbirlerini her gün görür ve dahası, birbirlerini sever, günlük konuşmaları ikisinin belleğine bir düzen verir: Sessiz ve bilinçdışı bir kabullenişle, hayatlarından geniş kesimleri unutuşun

içinde bırakır ve haklarında aynı hikâyeyi anlattıkları birkaç olayı konuşur da konuşurlar; hikâye dallar arasından esen hafif bir rüzgâr gibi, başlarının üstünde mırıldanıp durarak, onlara birlikte yaşadıklarını hatırlatır.

Martin öldüğünde, dertlerin şiddetli akıntısı, Irena'yı ondan ve onu tanıyanlardan uzaklara sürükledi. Martin konuşulmaz oldu, hatta o hayattayken çok küçük olan iki kızı onunla artık hiç ilgilenmediler. Irena bir gün Gustaf'a rastladı; Gustaf görüşmelerini uzatabilmek için ona kocasını tanıdığını açıkladı. Bu, Martin'in güçlü, önemli, nüfuzlu yanıyla, Irena'yla gelecekteki sevgilisi arasında bir köprü işlevi görerek onunla son kez birlikte oluşuydu. Bu misyonu tamamladıktan sonra sonsuza kadar silindi.

Çok uzun zaman önce, Prag'da düğün günü, Martin, Irena'yı villasına yerleştirmişti: Kitaplığı ve bürosu birinci katta olduğundan, zemin katını eş ve babalık hayatına ayırmıştı; Fransa'ya gitmeden önce, villasını kayınvalidesine bırakmış, o da yirmi yıl sonra aradan geçen zaman içinde mobilyaları tamamen yenilenen birinci katı Gustaf'a sunmuştu. Milada, Irena'yı görmeye geldiğinde eski iş arkadaşını hatırladı: "Martin burada çalışırdı," dedi dalgın dalgın. Buna rağmen, bu sözlerden sonra Martin'in gölgesi bile görünmedi. O uzun zamandan beri evden çıkartılmıştı, o ve bütün gölgeleri.

Josef, karısının ölümünden sonra, günlük konuşmalar olmadan geçmişteki hayatlarının mırıltısının hafiflediğini fark etti. Şiddetlendirmek için, karısının hayatını yeniden yaşatmaya gayret etti, ama sonucun fukaralığı onu üzüntüye boğdu. Karısının on kadar farklı gülümsemesi vardı. Hayal gücünü zorlayıp onları yeniden çizmeye çalıştı. Yapamadı. Karısının çok hoşuna giden komik hazırcevaplıkları vardı. Bir tanesini bile hatırlayamadı. Bir gün kendi kendine sordu: Ortak hayatlarından ona

kalan bu azıcık anıyı toplasa, bu ne kadar zaman ederdi? Bir dakika mı? İki dakika mı?

İşte belleğin bir bilmecesi daha, ötekilerden daha temel nitelikte: Anıların ölçülebilir bir zaman hacimleri var mıdır? Bir süre içinde mi gelişirler? İlk karşılaşmalarını gözünün önüne getirmek istiyor: Kaldırımdan bir birahanenin mahzenine inen bir merdiven görüyor. Sarı bir loşlukta tek tük çiftler görüyor ve onu görüyor, elinde bir bardak su, mahcup bir gülümsemeyle, bakışlarını üzerine dikmiş karşısında oturan müstakbel karısını; Josef dakikalarca onu seyrediyor, gülümseyen o yüzü, bardağı tutan o eli inceliyor ve o bütün o zaman boyunca öylece hareketsiz kalacak, bardağı ağzına götürmeyecek, gülümsemesini hiç bozmayacak. Ve korkunç olan da bu: Hatırlanan geçmiş, zamandan yoksundur. Bir aşkı, bir kitabı yeni baştan okur ya da filmi tekrar seyreder gibi yeniden yaşayamazsınız. Josef'in karısı öldüğünden, ne maddesel ne de zamansal olarak hiçbir boyutu yok.

Böylece, onu zihninde diriltme gayretleri çok geçmeden işkenceye döndü. Unuttuğu şu ya da bu anı tekrar keşfettiği için sevineceği yerde, o anın etrafını kuşatan boşluğun uçsuz bucaksızlığı karşısında umutsuzluğa kapıldı. Bir gün artık, kendine geçmişin koridorlarında acıyla dolaşmayı yasakladı ve onun eskiden olduğu gibi yeniden doğması için gösterdiği boş çabalara bir son verdi. Hatta kendi kendine, geçmişteki hayatına takılıp kalarak, karısını kalleşçe bir kayıp eşyalar müzesine bıraktığını ve şimdiki hayatından uzaklaştırdığını bile söyledi.

Zaten, ikisi de hatıralara oldum olası fazla düşkün değillerdi. Kuşkusuz, özel mektuplarıyla görevlerini ve buluşmalarını not ettikleri ajandaları yırtıp atmamışlardı. Ama bunları okumak hiçbir zaman akıllarına gelmemişti. Yani, canlısıyla nasıl yaşadıysa, ölüsüyle de öyle yaşamaya karar verdi. Artık mezarına onu hatırlamak için

değil, onunla beraber olmak için gidiyordu; ona bakan, ama geçmişten değil, şimdiki andan ona bakan o gözleri görmek için gidiyordu.

O zaman onun için yeni bir hayat başladı: ölüyle birlikte yaşamak. Zamanını yeni bir duvar saatine göre düzenlemeye koyuldu. Karısı temizlik delisiydi, onun her yeri dağınık bırakmasına kızardı. Artık ev işlerini tek başına yapacak, titizlikle. Çünkü evlerini onun sağlığındakinden daha çok seviyor. Küçük kapısıyla alçak tahta perde; bahçe, koyu kırmızı tuğlalı evin önündeki çam ağacı, iş dönüşü karşılıklı oturdukları iki koltuk; bir tarafına hep bir saksı çiçek, öbür tarafına bir lamba koyduğu pencere pervazı; bu lambayı eve dönüşlerinde uzaktan, sokaktan görebilmek için yoklukları sırasında açık bırakırdı. Josef bütün bu alışkanlıklara uyuyor ve her sandalyenin, her vazonun onun sevdiği yerde durmasına dikkat ediyor.

Sevdikleri mekânlarda dolaşıyor tekrar: patronun, karısının en sevdiği balıkları hatırlatmayı asla unutmadığı, deniz kıyısındaki restoran; küçük komşu kasabada kırmızı, sarı, mavi boyalı, onlara bir sihir katan alçakgönüllü güzellikteki evleriyle dikdörtgen meydan; ya da Kopenhag'a gittiklerinde, her gün saat akşam altıda, büyük bir yolcu gemisinin denize açıldığı rıhtım. Orada, dakikalarca hareketsiz kalıp, gemiyi seyrederlerdi. Geminin hareketinden önce müzik çalardı, eski caz, yolculuğa davet. Karısı öldüğünden beri sık sık oraya gidiyor, onu yanında hayal ediyor ve ikisinin de arzusu olan bu beyaz gece gemisine binme, orada dans etme, orada uyuma ve uzaklarda, çok uzaklarda, kuzeyde bir yerde uyanma isteğini yeniden hissediyor.

Karısı onun şık olmasını ister ve gardırobuyla bizzat ilgilenirdi. Onun hangi gömleklerini tercih ettiğini, hangilerini sevmediğini unutmadı. Bu Bohemya yolculuğu

için, yanına onun pek önemsemediği bir takımını aldı. Bu yolculuğa fazla ilgi göstermek istemedi. Bu ne onun için, ne de onunla yapılan bir yolculuk.

37

Aklı tamamen ertesi günkü randevusunda olan Irena o cumartesiyi, karşılaşma öncesindeki bir sporcu gibi sakin geçirmek istiyor. Gustaf kentte, öğlende tatsız bir iş yemeği var ve akşam da evde olmayacak. Irena yalnızlığından yararlanıyor, uzun uzun uyuyor ve annesiyle karşılaşmamaya çalışarak, daha sonra da evden çıkmıyor; annesinin zemin katından gelen gidiş-gelişleri ancak öğlene doğru kesiliyor. Sonunda şiddetli bir kapı çarpılması duyulup da, annesinin dışarı çıktığından emin olunca, aşağı iniyor, mutfakta gelişigüzel bir şeyler yiyor ve o da dışarı çıkıyor.

Kaldırımda, büyülenmiş gibi kalakalıyor. Sonbahar güneşinin altında küçük villaların serpiştirildiği bu bahçeli semt yüreğini burkuyor ve onu uzun bir geziye davet ediyor. Yurtdışına gidişinden önceki son günlerde bu kente, sevdiği bütün sokaklara veda etmek için, böyle uzun ve düşüne düşüne yürümeyi arzu ettiği aklına geliyor.

Onun çıktığı yerden, Prag iki yanı ağaçlarla çevrili dar sokaklarıyla, sakin semtlerden geniş yeşil bir kuşak. Onun bağlı olduğu Prag bu, merkezdeki görkemli Prag değil, geçen yüzyılın sonunda doğan Prag, Çek küçük burjuvazisinin Prag'ı, kışın inişli çıkışlı yollarında kayak yaptığı, çocukluğunun Prag'ı, etraftaki ormanların günbatımında gizlice o hoş kokularını yaymaya başladıkları Prag.

Hülyalara dalarak yürüyor; birkaç saniyeliğine Paris beliriyor gözlerinin önünde. İlk kez düşman gibi: geniş caddelerin o soğuk geometrisi. Champs-Elysées'nin kibri; Eşitlik ya da Kardeşliği temsil eden dev taş kadınların asık suratları ve hiçbir yerde, bu sevimli samimiyetten tek bir renk, burada soluduğu bu mutluluktan tek esinti yok. Zaten, bütün göçmenliği boyunca, kaybettiği ülkesinin bu görüntüsünü bir amblem gibi içinde saklamıştı; vadilerle bezeli bir toprak üzerinde göz alabildiğine uzanan bahçeler içindeki küçük evler. Paris'te kendini buradakinden daha mutlu hissetmişti, ama gizli bir güzellik bağıyla sadece Prag'a bağlıydı. Bir anda bu kenti ne kadar çok sevdiğini ve buradan ayrılmanın o sırada ona ne kadar acı vermiş olması gerektiğini anlıyor.

O hummalı son günleri hatırlıyor; işgalin ilk aylarındaki kargaşa içinde ülkeden ayrılmak kolaydı ve dostlarıyla hiç korkmadan vedalaşabiliyorlardı. Ama hepsini göremeyecek kadar azdı zamanları. Zaman sıkışıklığı yüzünden, hareketlerinden iki gün önce eski bir arkadaşlarını ziyarete gittiler ve bekâr olan bu arkadaşlarıyla duygulu birkaç saat geçirdiler. Bu adamın onlara karşı uzun zamandan beri böylesine ilgi göstermesinin nedeninin, polisin Martin'i ispiyonlamak için onu seçmesi olduğunu ancak çok geç, Fransa'da öğrendiler. Ülkeden ayrılmadan bir gün önce, habersizce bir kız arkadaşının kapısını çalmıştı. Onu başka bir kadınla bir tartışmanın ortasında yakaladı. Tek kelime etmeden, uzun bir süre, onu ilgilendirmeyen bir konuşmada hazır bulunmak zorunda kaldi; bir jest bekledi, yüreklendirici bir cümle, bir veda sözcüğü: boşuna. Gideceğini unutmuş olabilirler miydi? Yoksa unutmuş gibi mi yapıyorlardı? Yoksa artık o varmış, yokmuş, umurlarında mı değildi? Ya annesi. Ayrılık anında, annesi onu öpmemişti. Martin'i öpmüştü, ama onu öpmemişti. Sıkı sıkı, Irena'nın bir omzunu tutmuş

ve çınlayan sesiyle ahkâm kesmişti: "Biz duygularımızı sergilemeyi sevmeyiz!" Sözcükler, erkekçe bir mertlik taslıyordu, ama buz gibiydiler. Şimdi bütün bu vedaları (sahte vedalar, yapma vedalar) hatırlarken kendine şöyle dedi: Vedalarda başarısız olan kavuşmalardan pek büyük bir şey bekleyemez.

İşte iki üç saattir bu yeşillikli mahallelerde yürüyor. Prag üstlerinde, küçük bir parkı çevreleyen korkuluğa geliyor. Buradan şatoyu arkadan görüyorsunuz, gizli köşeden; bu, Gustaf'ın varlığından bile haberdar olmadığı bir Prag; ve aynı anda, genç kızlığında onun için değerli olan isimler üzerine doğru koşmaya başlıyor: Mácha, ülkesinin bir su perisi gibi sisler arasından sıyrıldığı dönemin şairi; Neruda, yoksul Çek halkının masalcısı; Voskovec ve Werich'in şarkıları, o daha bir çocukken ölen babasının o çok sevdiği, otuzlu yılların şarkıları; Hrabal ve Škvorecký, ilkgençliğinin romancıları ve altmışlı yılların nasıl da özgür, edepsiz mizahlarıyla, nasıl da neşeli ve özgür küçük tiyatro ve kabareleri... Bu ülkenin dile getirilemeyen parfümü bu, yanında Fransa'ya götürdüğü tinsel özü.

Parmaklığa dayanarak şatoya bakıyor: Oraya çıkması için on beş dakika yeterli. Kartpostalların Prag'ı, çıldıran tarihin, üzerinde sayısız yara izleri bıraktığı Prag, turistlerin ve fahişelerin Prag'ı, çok pahalı olduklarından, Çek dostlarının adım atamadıkları restoranların Prag'ı, projektörlerin altında döktüren dansöz Prag, Gustaf'ın Prag'ı oradan başlıyor. İçinden, kendine o Prag kadar yabancı başka hiçbir yer yok diye geçiriyor. Gustaftown, Gustafville, Gustafstadt, Gustafgrad...

Gustaf: Onu görüyor. Çizgileri pek iyi bilmediği bir dilin donuk camları arkasında silikleşmiş ve kendi kendine şöyle diyor, neredeyse sevinerek: Böylesi iyi, çünkü hakikat nihayet ortaya çıktı. Onu anlamak ve onun ta-

rafından anlaşılmak için hiçbir ihtiyaç hissetmiyor. Onu sırtında *Kafka is born in Prag* diye yırtınan tişörtüyle şen şakrak görüyor ve bedeninde gemlenemez bir sevgili bulma arzusunun yükseldiğini duyuyor. Hayatının şu anki halini yamayla onarmak için değil. Ama onu tepeden tırnağa değiştirmek için.

Çünkü o erkeğini hiçbir zaman kendi seçmedi. O hep seçilen oldu. Martin'i sonunda sevdi, ama başlangıçta o, annesinden kurtulmak için bir fırsattı. Gustaf'la olan macerasında, özgürlüğü bulduğunu sanıyordu. Ama bunun Martin'le olan ilişkisinin bir çeşitlemesi olduğunu şimdi anlıyor. O kendisini üstlenemeyeceği çok zor koşullardan çekip çıkarmak için uzatılan bir ele tutunmuştu.

Minnet duygusuna yatkın olduğunu biliyor. Bununla hep en büyük erdemi olarak övünmüştü; minnet emrettiğinde, bir aşk duygusu itaatkâr bir hizmetçi gibi koşa koşa geliyordu. Martin'e içtenlikle bağlıydı, Gustaf'a içtenlikle bağlıydı. Ama bunda gururlanacak ne vardı? Minnet duygusu, sadece zayıflığın, bağımlılığın bir başka adı değil miydi? Şimdi istediği, hiçbir minnet duygusu olmaksızın aşk! Ve böyle bir aşkın bedelinin cüretkâr ve çok tehlikeli bir eylemle ödenmesi gerektiğini biliyor. Çünkü, aşk hayatında, asla cüretkâr olamadı, hatta bunun ne anlama geldiğini bile bilmiyordu.

Birden, yüzüne rüzgâr çarpmış gibi oldu: eski göçmenlik düşlerinin, eski sıkıntıların hızla geçişi. Koşarak etrafını saran ve bira kupalarını havalara kaldırarak, hain hain gülerek onun kaçmasını engelleyen kadınları görüyor; başka kadınların, tezgâhtarların üstüne saldırdığı, ona vücudunda deli gömleğine dönüşen bir elbise giydirdikleri bir mağazada.

Uzunca bir an parmaklığa dayanıp kalıyor, sonra doğruluyor. İçi, gideceğinin kesinliğiyle dolu, artık bu

kentte kalmayacağının, ne bu kentte, ne de bu kentin ona hazırlamakta olduğu hayatta.

Yürüyor ve kendi kendine eskiden yapamadığı veda yürüyüşünü nihayet bugün gerçekleştirdiğini söylüyor; nihayet, bütün kentlerden daha fazla sevdiği ve kendi hayatını hak etmek için, bir kez daha pişmanlık duymadan kaybetmeye hazır olduğu kente Büyük Veda'sını yapıyor.

38

Komünizm Avrupa'dan çıkıp gittiğinde, Josef'in karısı, ülkesini görmeye gitmesi için ısrar etti. Onunla birlikte gitmek istiyordu. Ama öldü ve Josef o andan itibaren kaybettiği kadınla yeni hayatından başka bir şey düşünmez oldu. Bunun mutlu bir hayat olduğuna kendini inandırmak istiyordu. Ama mutluluktan söz edilebilir mi? Evet, kederinin içinden, boyun eğen, kanaatkâr, sakin ve hiç dinmeyen bir keder, zayıf, titrek bir ışık gibi geçen bir mutluluktan. Bir ay önce, kederini yenecek durumda değilken, ölenin söylediklerini hatırladı: "Oraya gitmemek, senin açından anormal olacak, hatta çirkin olacak." "Gerçekten de," dedi kendi kendine, "onun bu kadar teşvik ettiği bu yolculuk bugün yardımına koşabilirdi, hiç olmazsa birkaç gün, onu fena eden kendi hayatından uzaklaştırabilirdi."

Yolculuğuna hazırlanırken aklından çekingen bir düşünce geçti: Ya sonsuza kadar orada kalsa? Sonuçta, veterinerliğine Danimarka gibi, Bohemya'da da devam edebilirdi. O zamana kadar bu ona neredeyse sevdiği insana ihanet etmek gibi kabul edilmez görünmüştü. Ama kendine sordu: Bu gerçekten bir ihanet mi olur-

du? Eğer karısının varlığı madde dışı ise, neden tek bir yerin maddiliğine bağlansındı? Onunla Bohemya'da da Danimarka'daki kadar birlikte olamaz mıydı?

Otelden ayrıldı; arabayla dolaşıyor, bir kır hanında yemek yiyor, sonra tarlalar arasından yürüyor; küçük ara yollar, yabangülleri, ağaçlar, ağaçlar; tuhaf bir duygulanışla, ufuktaki ağaçlıklı tepelere bakıyor ve kendi hayatı süresince, sırf bu manzaranın kendilerinin olarak kalması için, Çeklerin iki defa ölmeye hazır oldukları aklına geliyor: 1938'de Hitler'e karşı savaşmak istediler; müttefikleri olan Fransızlarla İngilizler onların bunu yapmasını engelleyince, umutsuzluğa kapıldılar. 1968'de Ruslar ülkeyi işgal etti ve Çekler yeniden dövüşmek istediler, aynı teslimiyete mahkûm olup tekrar aynı umutsuzluğun içine yuvarlandılar.

Ülkesi için canını vermeye hazır olmak: Bütün uluslar bu kendini feda etme çağrısını tanımışlardır. Çeklerin düşmanları da tanıyorlardı: Almanlar, Ruslar. Ama onlar büyük uluslar. Onların yurtseverliği farklı: Onlar zaferleriyle, önemli oluşlarıyla, evrensel misyonlarıyla coşuyorlar. Çekler, vatanlarını, parlak zaferleri olduğu için değil, tanınmadığı için seviyorlardı; büyük olduğu için değil, küçük ve sürekli tehlikede olduğu için. Onların yurtseverliği ülkelerine karşı sonsuz bir merhamet duymaktı. Danimarkalılar için de öyle.

Josef'in sığınmak için küçük bir ülkeyi seçmesi bir rastlantı değil.

Duygulanarak manzaraya bakıyor ve şu son yarım yüzyıl boyunca onun Bohemyası'nın tarihi, büyüleyici, eşsiz, görülmemiş, yepyeni ve bununla ilgilenmemek dar kafalılık olacak. Yarın sabah, N.'yi görecek. Görüşmedikleri onca zaman acaba nasıl yaşadı? Rusların ülkeyi işgal etmesi hakkında ne düşündü? Eskiden içtenlikle, dürüstçe inandığı komünizmin sonunu nasıl yaşadı?

Marksist eğitimi, bütün bir gezegen tarafından alkışlanan kapitalizmin dönüşüyle nasıl uyum sağlayabiliyor? İsyan ediyor mu? Yoksa inandığı şeylerden vaz mı geçti? Vazgeçtiyse, bu onun için bir dram mı? Ya başkaları ona karşı nasıl davranıyor? Suçlu avcısı yengesinin, kuşkusuz onun bileklerine kelepçe vurulmuş olarak mahkemeye götürülmesini isteyen sesini duyuyor. N.'nin Josef'in ağzından, tarihin bütün çalkantılarına rağmen, dostluğun var olduğunu duymaya ihtiyacı yok mu?

Düşünceleri tekrar yengesine dönüyor. Kutsal mülkiyet hakkını sorguladıkları için komünistlerden nefret ediyordu. Ve bana gelince, dedi kendi kendine, tablom üzerindeki kutsal mülkiyet hakkını tanımayı reddetti. Kırmızı tuğlalı evinin bir duvarında hayal ediyor o tabloyu ve birden, şaşırarak, o işçi banliyösünün, o Çek Derain'in, tarihin tuhaflığının, evinde bir bozguncu, istenmeyen, gereksiz biri gibi duracağının farkına varıyor. Nasıl da onu yanında götürmek isteyebildi? Ölmüş karısıyla yaşadığı yerde, bu tabloya yer yok. Ona tablodan hiç bahsetmemişti. Bu tablonun onunla, onların hayatlarıyla hiç ilgisi yok.

Sonra düşünüyor: Eğer ölmüş karısıyla birlikteliğini küçücük bir tablo bozabiliyorsa, bütün bir ülkenin, onun asla görmediği bir ülkenin sürekli, ısrarcı varlığı kim bilir ne büyük yıkımlara yok açardı!

Güneş ufka doğru alçalıyor, o arabayla Prag yolunda; etrafındaki manzara kaçıyor, insanların uğrunda ölmeye hazır oldukları küçük ülkesinin manzarası ve o merhamet dolu aşkını daha çok hatırlatan çok daha küçük bir şeyin var olduğunu biliyor: Birbirlerine doğru çevrilmiş karşılıklı iki koltuğu, pencere pervazındaki lambayı ve çiçek saksısını ve karısının evin önüne diktiği narin çamı, ona uzaktan evlerini göstermek için kalkmış bir kola benzeyen çamı görüyor.

39

Skâcel üç yüz yıl boyunca hüzün evine kapandığında, bunun nedeni, onun ülkesinin sonsuza kadar Doğu İmparatorluğu tarafından yutulacağını düşünmesiydi. Yanılmıştı. Gelecek konusunda, herkes yanılır. İnsan ancak şimdiki andan emin olabilir. Ama gerçekten doğru mu? İnsan şimdiki zamanı gerçekten tanıyabilir mi? Onu yargılayacak yeteneği var mıdır? Elbette ki hayır. Çünkü, geleceği bilemeyen biri, şimdiki zamanın anlamına nasıl varacaktır? Şimdiki zamanın bizi hangi geleceğe götürdüğünü bilmezsek, şimdiki zamanın iyi ya da kötü olduğunu, onu benimsememizi, kuşku duymamızı ya da nefretimizi hak edip etmediğini nasıl söyleyebiliriz?

1921'de, Arnold Schönberg, kendisinin sayesinde, Alman müziğinin gelecek yüzyıllarda dünyaya hâkim olarak kalacağını ileri sürer. On beş yıl sonra Almanya'dan bir daha dönmemek üzere ayrılmak zorunda kalır: Savaştan sonra Amerika'da onurlarla yüceltilmişken, şan ve şöhretin eserlerini asla terk etmeyeceğinden hâlâ emindir. Fazlasıyla çağdaşlarını düşündüğü ve geleceğin yargısını göz ardı ettiği için Igor Stravinsky'ye suçlamalarda bulunur. Gelecek kuşakları en emin müttefiki olarak görür. Thomas Mann'a yazdığı kırıcı bir mektupta, sonunda ikisinden hangisinin, Mann'ın mı, kendisinin mi daha büyük olduğunun açıkça belli olacağı "iki ya da üç yüz yıl sonrası"nı tanık gösterir! Schönberg 1951'de öldü. Sonraki iki on yılda eserleri yüzyılın en büyük eserleri olarak selamlanır, kendilerini onun öğrencisi ilan eden en parlak genç besteciler tarafından saygıyla anılır, ama daha sonra, konser salonlarından da, belleklerden de uzaklaşır. Yüzyılın sonunda şimdi onu kim çalar? Kim onu dayanak alır? Hayır, kendini beğenmişliğiyle aptalca alay etmek

ve onun kendine fazla değer verdiğini söylemek istemiyorum. Bin kere hayır! Schönberg kendine fazla değer vermiyordu. O geleceğe fazla değer veriyordu.

Bir düşünce hatası mı yapmıştı? Hayır. Doğru düşünüyordu, ama fazla yükseklerde yaşıyordu. En büyük Almanlarla tartışıyordu, Bach'la, Goethe'yle, Brahms'la, ama ruhun yüksek alanlarında yürütülen tartışmalar, ne kadar zekice olsa da, nedensizce ve mantıksızca, aşağılarda olup bitene karşı her zaman miyop bakarlar. İki büyük ordu kutsal amaçlar uğruna ölümüne savaşmaktadır ama ikisini de yere seren minnacık bir veba mikrobu olacaktır.

Schönberg mikrobun varlığının bilincindeydi. Daha 1930'da şöyle yazıyordu: "Radyo bir düşman, karşı durulamaz biçimde ilerleyen ve karşısında her türlü direnişin umutsuz olduğu acımasız bir düşman..." "Dinlemek istiyor muyuz, istemiyor muyuz, onu algılama olanağımız var mı, yok mu diye sormadan /...../ bizi tıka basa müziğe boğuyor"; o kadar ki, müzik basit bir gürültü, gürültüler arasında bir gürültü haline geliyor.

Radyo, her şeyi başlatan küçük dere oldu. Arkasından sesi kaydetmek, çoğaltmak, yükseltmek için teknik yollar geldi ve derecik uçsuz bucaksız bir nehir oldu. Eskiden müzik, müziğe olan sevgi yüzünden dinlenirken, bugün "dinlemek istiyor muyuz, istemiyor muyuz diye sormadan" her yerde ve her an gümbürdüyor, hoparlörlerde, arabalarda, restoranlarda, asansörlerde, sokaklarda, bekleme salonlarında, jimnastik salonlarında, *walkman*'lerle tıkalı kulaklarda gümbür gümbür bağırıyor, yeniden yazılmış, yeni enstrümanlarla yeniden çalınmış, kısaltılmış, parçalara ayrılmış müzik, rock, caz opera parçaları, bestecisi kim (gürültü haline gelen müzik anonimdir) bilmeden, başı sonu belli olmadan (gürültü haline gelen müzik form tanımaz) her şeyin birbirine

karıştığı bir dalga, sel; içinde müziğin boğulduğu, müziğin çirkef suyu.

Schönberg mikrobu tanıyordu, tehlikenin farkındaydı, ama içinden buna pek de fazla önem vermiyordu. Dediğim gibi, ruhun yüksek katmanlarında yaşıyordu ve gururu bu çok küçük, çok bayağı, çok tiksindirici, çok nefret edilesi, aşağılık düşmanı ciddiye almasını engelliyordu. Onun şanına yaraşan tek büyük rakip, canla başla ve amansızca mücadele ettiği en yüce rakibi Igor Stravinsky'ydi. Geleceğin sevgi ve ilgisini kazanmak için onun müziğine karşı kılıç kuşanıyordu.

Ama gelecek bir nehir oldu, bestecilerin cesetlerinin kuru yapraklar ve kırılmış dallar arasında yüzdüğü bir notalar tufanı oldu. Bir gün Schönberg'in ölmüş bedeni kabaran dalgalarla sağa sola sürüklenirken, Stravinsky'nin ölmüş bedenine çarptı ve ikisi, geç kalmış, suçlu bir barışmayla, hiçliğe doğru (mutlak yaygara haline gelen müziğin hiçliğine doğru) yolculuklarına devam ettiler.

40

Hatırlayalım: Irena kocasıyla birlikte küçük bir Fransız taşra kentinin içinden geçen ırmağın yamacında durduğunda, karşı kıyıda kesilmiş ağaçlar görmüştü ve o anda, bir hoparlörden gelen hiç beklenmedik bir müzik darbesi onu irkiltmişti. Ellerini kulaklarına bastırmış ve hıçkıra hıçkıra ağlamaya başlamıştı. Birkaç ay sonra, ölümü yaklaşan kocasıyla birlikte evindeydi. Yandaki daireden bir müzik gümbürdedi. İki defa kapılarını çaldı, komşulardan cihazı kapatmalarını rica etti, boşuna iki defa. Sonunda avazı çıktığı kadar bağırdı: "Kesin şu kor-

kunç şeyi! Kocam ölmek üzere! Anlıyor musunuz? Ölmek üzere! Ölmek!"

Fransa'daki ilk yıllarında, onu dille ve Fransız yaşam biçimiyle yakınlaştıran radyoyu çok dinlerdi, ama Martin'in ölümünden sonra, sevmekten vazgeçtiği müzik yüzünden, artık hiç zevk almaz oldu; çünkü haberler artık eskisi gibi art arda birbirini izlemiyordu, her haber bir sonrakinden üç, sekiz, on beş saniyelik müziklerle ayrılıyordu ve bu küçük ara nağmeler yıldan yıla sevimsiz biçimde artıyordu. Böylece o da, Schönberg'in "gürültü haline gelen müzik" dediği şeyle yakından tanışmış oluyordu.

Yatakta Gustaf'ın yanına uzanmış; randevusunu düşündükçe aşırı heyecana kapılıyor, uykusu için korkuyor; daha önce bir uyku ilacı aldı, içi geçti ve gecenin bir yarısı uyanınca iki hap daha yuttu, sonra umutsuzluktan, sinir bozukluğundan başucundaki küçük radyoyu açtı. Uyuyabilmek için bir insan sesi duymak istiyor, düşüncelerine el koyacak, onu başka yerlere götürecek, sakinleştirip uyutacak bir söz; bir istasyondan ötekine geçiyor, ama *her yerde sadece müzik yayını var, müziğin* çirkef suyu, rock, caz, opera parçaları ve herkes şarkı söyleyip uluduğundan, kimseyle konuşamayacağı bir dünya bu, hepsi hoplayıp zıplayıp dans ettiğinden, kimsenin onlarla konuşmadığı bir dünya.

Bir tarafta müziğin çirkef suyu, ötekinde bir horlama ve Irena kuşatılmış, etrafında serbest bir alan istiyor, nefes alacak bir alan, ama kaderin bir çuval pislik gibi yoluna çıkardığı o soluk ve cansız vücuda çarpıyor. Vücudu kendi vücudunu ihmal ettiği için değil (ah hayır, artık onunla bir daha asla sevişemeyecek!) ama horlaması uykusunu kaçırdığı ve hayatının buluşmasını, sekiz saat kadar sonra gerçekleşecek buluşmasını mahvedebileceği için, içinde Gustaf'a karşı yeni bir kin dalgası yükseliyor. Çünkü sabah yaklaşıyor, uyku gelmiyor ve o

bu yüzden yorgun, sinirli, yüzü çirkinleşmiş, yaşlanmış görüneceğini biliyor.

Sonunda, nefretin yoğunluğu uyuşturucu etkisi yapıyor ve uykuya dalıyor. Uyandığında, Gustaf çoktan çıkmış, başucundaki küçük radyoda hâlâ gürültüye dönüşmüş müzik çalıyor. Başı ağrıyor ve kendini bitkin hissediyor. Biraz daha yatakta kalmak isterdi, ama Milada, onda geleceğini haber verdi. Ama neden bugün geliyor? Kim olursa olsun, Irena'nın içinden kimseyle beraber olmak gelmiyor!

41

Bir yamaç üzerine inşa edilen küçük ev, sokaktan sadece zemin katı varmış gibi görünüyor. Kapı açılınca, Josef büyük bir Alman çoban köpeğinin aşk dolu saldırılarına maruz kaldı. Ancak uzun bir andan sonra, gülerek köpeği sakinleştiren N.'yi fark etti. N., Josef'i bir koridordan, daha sonra uzun bir merdivenden geçirip karısıyla birlikte oturduğu, iki odalı bahçe katına götürdü; karısı oradaydı, ona dostça elini uzattı.

"Yukardaki daireler," dedi N. tavanı işaret ederek, "çok daha ferah. Kızım ve oğlum aileleriyle birlikte orada yaşıyorlar. Villa oğluma ait. O avukat. Evde olmaması üzücü. Dinle," diyor. Sesini alçaltarak, "tekrar ülkeye yerleşmek istersen, o sana yardım eder, her şeyi kolaylaştırır." Bu kelimeler Josef'e N.'nin kırk yıl kadar önce, sırdaşlık işareti olarak aynı alçaltılmış sesle ona dostluğunu ve yardımını sunuşunu hatırlattı.

"Onlara senden söz ettim..." diyor N. ve kuşkusuz torunlarına ait olan bir sürü isme sesleniyor, bu torunlar

ve torun çocukları hep birden aşağı indiğinde, bunların kimden olduğuna dair Josef'in hiçbir fikri yok. Ama, hepsi de güzel, şıktılar (Josef torunlardan birinin sevgilisi olan bir sarışından, tek kelime Çekçe konuşamayan bir Alman kızından gözlerini ayıramıyor) ve hepsi de, kızlar bile, N.'den daha uzun boylu görünüyorlardı, N. onların yanında, gözle görülür biçimde etrafında boy atıp ona tepeden bakan yabani otlar arasında kaybolan bir tavşana benziyordu.

Çocuklar bir defiledeki mankenler gibi hiçbir şey demeden gülümsediler, sonra N. arkadaşıyla onu yalnız bırakmalarını rica etti. Karısı evde kaldı ve onlar bahçeye çıktılar.

Köpek de onları izledi ve bu N.'nin dikkatini çekti. "Bir ziyaretçinin onu bu kadar heyecanlandırdığını hiç görmemiştim. Sanki senin mesleğini anlamış gibi." Sonra Josef'e meyve ağaçlarını gösterdi ve küçük yollarla ayrılan çimlerin düzenlenmesi için yaptığı işleri açıkladı, öyle ki, konuşmalar Josef'in girmeye kendi kendine söz verdiği konulardan uzun bir süre uzaklaşmış oldu. Sonunda dostunun botanik açıklamalarını kesmeyi başardı ve ona, görüşmedikleri o yirmi yıl boyunca nasıl yaşadığını sordu.

"Bundan konuşmayalım," dedi N. ve Josef'in soran bakışına cevap olarak, işaretparmağını kalbine götürdü. Josef bu hareketin anlamını anlamıyordu: Politik olaylar onu bu kadar derinden, "ta yüreğine kadar" mı etkilemişti, yoksa bir aşk dramı mı yaşamıştı, yoksa enfarktüs mü geçirmişti?

"Bir gün sana anlatacağım," diye ekledi, her türlü tartışmaya son vererek. Sohbet kolay değildi: Josef'in bir soru sormak için her duruşunda köpek üstüne atılıp sanki ayaklarını karnına dayamasına izin verilmiş gibi davranıyordu.

"Senin her zaman söylediğin şeyi hatırlıyorum," dedi N. "Hastalıklarla ilgilendiğin için doktor olursun. Hayvanları çok sevdiğin için de veteriner olursun."

"Gerçekten bunları söyledim mi?" diye hayret etti Josef. Önceki gün yengesine, ailesine karşı çıkmak için bu mesleği seçtiğini açıklamıştı. O halde, karşı çıkmak için değil de sevgiyle mi hareket etmişti? Tanıdığı bütün hasta hayvanlar belirsiz tek bir bulutun içinde gözünün önünden geçti: Sonra yarın (evet, sadece yirmi dört saat sonra!) günün ilk hastasını karşılamak için kapısını açacağı, kırmızı tuğlalı evinin arka bölümündeki muayenehanesini gördü; yüzünü geniş bir gülümseme kapladı.

Henüz başlamış konuşmaya dönmek için kendini zorladı: N.'ye, politik geçmişi yüzünden kendisine saldırıp saldırmadıklarını sordu; N. "hayır" diye cevap verdi, ona göre, insanlar onun rejimin sıkıştırdığı kimselere yardım ettiğini biliyorlardı. "Bundan kuşkum yok," dedi Josef (bundan gerçekten kuşkusu yoktu) ama ısrar etti. N. bütün geçmiş hayatını nasıl değerlendiriyordu; bir hata olarak mı, bir bozgun olarak mı? N. başını salladı, "Ne biri ne öteki," dedi. Sonunda kapitalizmin bu kadar süratle, şiddetle yerleşmesi konusunda ne düşündüğünü sordu. N. omuzlarını kaldırarak, "Duruma bakınca," diye cevap verdi, "başka bir çözüm yolu yoktu."

Hayır, sohbet bir türlü yerine oturamadı. Josef, önce N.'nin sorularını saygısızca bulduğunu düşündü. Sonra düzeltti: Saygısız olmaktan çok, artık geçerliliği kalmamıştı sorularının. Eğer yengesinin intikam rüzgârı gerçekleşseydi ve N. suçlanarak mahkemeye çıkartılmış olsaydı, bu durumda belki de açıklamak ve savunmak için komünist geçmişine dönerdi. Ama bu yargılama olmadığına göre, o geçmiş bugün ondan uzaktaydı. Artık o geçmişte yaşamıyordu.

Josef, o zamanlar bir küfür gibi gördüğü o çok eski düşüncesini hatırladı. Komünizme bağlılığın Marx'la ve onun kuramlarıyla hiç ilgisi yoktu. Sadece o devir, insanlara en çeşitli psikolojik ihtiyaçlarını tatmin etme fırsatını sağladı: düzenden yana olmadığını gösterme ihtiyacı ya da itaat etme ihtiyacı ya da kötüleri cezalandırma ihtiyacı ya da yararlı olma ihtiyacı ya da gençlerle birlikte geleceğe doğru ilerleme ihtiyacı ya da etrafını saracak büyük bir aileye sahip olma ihtiyacı.

Köpek keyifle havlıyordu ve Josef içinden şöyle dedi: İnsanlar bugün komünizmi, fikirleri değiştiği için, bir şoka maruz kaldıkları için değil, komünizm onlara ne düzen karşıtı olduklarını gösterme, ne itaat etme, ne kötüleri cezalandırma, ne yararlı olma, ne gençlerle birlikte geleceğe doğru ilerleme, ne de etraflarında büyük bir aileye sahip olma fırsatı sağladığı için terk ediyorlar. Komünizm inancı artık hiçbir ihtiyaca cevap vermiyor. O derece işe yaramaz hale geldi ki, herkes, farkında bile olmadan onu terk ediyor.

Ancak, ziyaretindeki ilk niyeti, giderilmeden içinde kalmıştı. N.'ye, hayalî bir mahkeme karşısında onu kendisinin, Josef'in savunacağını anlatmak. Bunu yapmak için, önce komünizmin çöküşünden sonra buraya yerleşen dünyadan körcesine heyecan ve sevinç duymadığını ona göstermek istiyordu ve doğduğu kentin meydanında gördüğü büyük reklam panosunu ele aldı; anlaşılmaz bir baş harfler kısaltmasıyla Çeklerle tokalaşan beyaz bir elle siyah bir eli göstererek hizmet sunan bir reklam: "Söylesene, bu da mı bizim ülkemiz?"

Gezegeni tektipleştiren küresel kapitalizme karşı bir veryansına hazırdı, ama N. susuyordu. Josef devam etti: "Sovyet imparatorluğu, egemen olmak isteyen ulusları dizginleyemez hale geldiği için yıkıldı. Ama bu uluslar egemenliklerinden şimdi her zamankinden de uzaklar.

Ne ekonomilerini, ne dış politikalarını, hatta ne de reklam sloganlarını seçebiliyorlar."

"Ulusal egemenlik çok uzun zamandan beri bir yanılsama," dedi N.

"Ama eğer bir ülke bağımsız değilse ve hatta bağımsız olmayı da istemiyorsa, acaba hâlâ onun uğruna ölmeye hazır biri olacak mı?"

"Ben çocuklarımın ölmeye hazır olmalarını istemiyorum."

"Başka türlü söyleyeceğim: Acaba hâlâ bu ülkeyi seven biri var mı?"

N. adımlarını ağırlaştırdı. "Josef," dedi duygulanarak, "sen nasıl iltica edebildin? Sen bir yurtseversin!" Sonra çok ciddi bir tavırla: "Ülkesi uğruna ölmek diye bir şey yok artık. Belki de dışardaki yılların boyunca zaman senin için durdu. Ama onlar, artık senin gibi düşünmüyorlar."

"Kimler?"

N. torunlarını göstermek istiyormuş gibi evin üst katlarına doğru başıyla bir işaret yaptı. "Onlar başka yerde."

42

Konuşmalarının son cümlelerinde, iki arkadaş aynı yerde kaldılar. Köpek bundan yararlandı, dikilerek patilerini Josef'e dayadı, Josef de onu okşadı. N. bu köpek ve insan ikilisini gitgide duygulanarak uzun uzun seyretti. Birbirlerini göremedikleri o yirmi yılın farkına sanki ancak şimdi varıyordu. "Ah, gelmen beni o kadar mutlu etti ki!" Omzuna vurdu ve onu bir elma ağacının altına oturmaya davet etti. Ve Josef bir anda anladı: Onu buraya kadar getiren ciddi, önemli konuşma olmayacaktı. Ve

kendine şaştı, bu bir rahatlamaydı, bu bir kurtuluştu! Sonuçta, buraya dostunu sorguya çekmeye gelmemişti ya!

Sanki bir kilit yerinden atmış gibi, sohbetleri özgürce, hoş bir şekilde yol almaya başladı, iki eski ahbap çavuş arasında bir sohbet: oradan buradan anılar, ortak dostlardan haberler, matrak yorumlar, saçmalıklar, şakalar. Sanki tatlı, sıcak, güçlü bir rüzgâr onu kollarına almıştı. Josef karşı durulmaz bir konuşma sevincine kapıldı. Ah, nasıl da hiç beklenmedik bir sevinç! Yirmi yıl boyunca, hemen hemen hiç Çekçe konuşmamıştı. Karısıyla sohbeti, Dancayı kendilerine ait karman çorman özel bir dil haline getirdiklerinden kolaydı. Ama başkalarıyla sürekli kelimelerini seçmek, bir cümle kurmak, aksanına özen göstermek için dikkat kesilmek zorundaydı. Ona, Danimarkalılar konuşurken süratle koşuyorlarmış gibi geliyordu. Oysa o yirmi kiloluk bir yükle tırıs tırıs onların arkasından gidiyordu.

Şimdi kelimeler, onları aramasına, kontrol etmesine gerek kalmadan ağzından kendiliklerinden çıkıyordu. Çekçe, doğduğu kentteki otelde onu hayrete düşüren o genizden gelen tınılı meçhul dil değildi artık: Nihayet onu tekrar bulmuştu, onun lezzetine varıyordu. Onunla kendini bir zayıflama küründen çıkmış gibi hafiflemiş hissediyordu. Uçar gibi konuşuyordu, geldiğinden beri ilk defa ülkesinde mutluydu ve onun kendi ülkesi olduğunu hissediyordu.

Dostunun saçtığı mutlulukla aşka gelen N.'nin tutukluğu iyice dağılmıştı; muzip bir gülümsemeyle o günlerdeki eski metresini hatırlattı, karısına karşı bir keresinde onu idare ettiği için de Josef'e teşekkür etti. Josef bunu hatırlamıyordu ve N.'nin onu bir başkasıyla karıştırdığından emindi. Ama N.'nin uzun uzun anlattığı şaşırtmaca hikâyesi o kadar hoş, o kadar matraktı ki Josef sonunda olaydaki önemli rolünü kabullendi. Başını

arkaya atmıştı ve yaprakların arasından süzülen güneş yüzündeki sonsuz mutluluğu aydınlatıyordu.

N.'nin karısı onları bu keyifli hallerindeyken yakaladı. "Öğlen yemeğinde bizimle olacak mısın?" diye sordu Josef'e.

Josef saatine bakıp kalktı. "Yarım saat sonra bir randevum var!"

"O halde, akşama gel! Birlikte yemek yeriz," diye rica etti N., içtendi.

"Bu akşam çoktan evimde olacağım."

"Evimde derken, demek istediğin..."

"Danimarka'da."

"Senin böyle söylediğini duymak o kadar tuhaf ki. Senin evin, yani, artık burası değil mi?" diye sordu N.'nin karısı.

"Hayır. Orası."

Uzun bir sessizlik oldu ve Josef ona sorular gelmesini bekledi: Madem Danimarka gerçekten senin evin, orada nasıl yaşıyorsun? Ve kiminle? Anlat! Evin nasıl? Karın kim? Mutlu musun? Anlat! Anlat!

Ama ne N. ne de karısı bu sorulardan hiçbirini sormadılar. Bir an için Josef'in gözünün önünde alçak tahta perdelerden bir çit ve bir çam ağacı belirdi.

"Gitmem lazım," dedi ve hep birlikte merdivene doğru yöneldiler. Yukarı çıkarken susuyorlardı ve bu sessizlikte, Josef birden karısının yokluğuyla sarsıldı, burada onun varlığından tek bir iz bile yoktu. Bu ülkede geçirdiği üç gün boyunca, kimse ağzını açıp onun hakkında tek kelime etmemişti. Anladı: Burada kalırsa, onu kaybedecekti. Burada kalırsa, o yok olup gidecekti.

Kaldırımda durdular, bir kez daha el sıkıştılar ve köpek patilerini Josef'in karnına dayadı.

Sonra üçü o uzaklaşıp gözden kayboluncaya kadar arkasından baktılar.

43

Milada, onca yıl sonra onu restoranın salonunda, öteki kadınların arasında gördüğünde, içinde Irena'ya karşı bir şefkat duydu; bir ayrıntı onu özellikle ona çekmişti. Irena ona, Jan Skácel'den bir dörtlük okumuştu. Küçük Bohemya'da bir şairle karşılaşmak ve ona yaklaşmak kolaydır. Milada, taştan oyulmuş gibi sert suratlı, bodur bir adam olan Skácel'le tanışmış, başka bir devirden gencecik bir kızın saflığıyla ona hayran olmuştu. Kısa süre önce şairin bütün şiirleri tek bir cilt halinde yayımlandı ve Milada onu arkadaşına armağan olarak getiriyor.

Irena kitabın sayfalarını karıştırıyor: "Bugün hâlâ şiir okunuyor mu?"

"Hiç okunmuyor," dedi Milada ve sonra, ezbere birkaç dize okudu: "*Zaman zaman, öğlende, gecenin kalkıp ırmağa gittiği görülür...* Ya da şunu dinle: *Havuzlar, sırtüstü devrilmişti.* Ya da, *öyle akşamlar var ki*, diyor Skácel, *hava o kadar yumuşak ve narindir ki, insan çanak çömlek kırıkları üstünde çıplak ayak yürüyebilir.*"

Irena onu dinlerken göçmenliğinin ilk yıllarında apansız kafasında beliren anlık resimleri hatırlıyor. Bunlar aynı manzaranın parçalarıydılar.

"Ya da şu imge: *bir atın üstünde ölüm ve bir tavuskuşu.*"

Milada bu sözcükleri hafifçe titreyen bu sesle telaffuz etmişti. Bu sözcükler gözünün önüne hep şu görüntüyü getirirdi: tarlalar arasında giden bir at; üstünde, elinde tırpanıyla bir iskelet ve terkisinde, sonsuz bir böbürlenme gibi açılmış, muhteşem ve göz kamaştırıcı kuyruğuyla bir tavuskuşu.

Irena, minnetle Milada'ya bakıyor, bu ülkede bulduğu tek dostu, onun saçlarıyla daha da yuvarlaklaşan gü-

zel yuvarlak yüzüne bakıyor; düşüncelere dalıp sustuğu için, teninin hareketsizliği içinde kırışıklıkları kaybolmuş ve o genç bir kadın gibi görünüyor; Irena içinden onun konuşmamasını, dizeler okumamasını, uzun süre hareketsiz ve güzel kalmasını diliyor.

"Sen saçını hep böyle yapardın, öyle değil mi? Seni hiç başka bir saç biçimiyle görmemişimdir."

Milada, sanki konuyu değiştirmek istermiş gibi şöyle diyor: "Ee söylesene, sonunda bir gün kararını verecek misin?"

"Biliyorsun, Gustaf'ın Paris'te de, Prag'da da bürosu var!"

"Ama, yanlış anlamadıysam, kalıcı olarak oturmak için Prag'a yerleşmek istiyor."

"Bak, Paris'le Prag arasında mekik dokumak işime geliyor. Burada da, orada da işim var, Gustaf benim tek şefim, ayarlıyoruz kendimizi, aklımıza estiği gibi yapıyoruz."

"Seni Paris'te tutan ne? Kızların mı?"

"Hayır. Onların hayatlarına yapışıp kalmak istemiyorum."

"Orada birisi mi var?"

"Hiç kimse yok. Sonra: kendi dairem. Sonra: bağımsızlığım." Ve sonra yavaşça: "Ezelden beri, hayatımı başkalarının yönlendirdiği izlenimine kapıldım. Martin'in ölümünden sonraki birkaç yıl dışında. En zor yıllarımdı, çocuklarımla tek başıma kalmıştım, başımın çaresine bakmak zorundaydım. Felaketti. Bana inanmayacaksın, ama bugün, anılarımda onlar benim en mutlu yıllarım."

Kocasının ölümünden sonraki yılları en mutlu yıllar olarak nitelemesinden kendisi de irkildi ve ağız değiştirdi:

"İlk defa hayatımın efendisi oldum, demek istedim."

Sustu. Milada sessizliği bozmuyor ve Irena devam ediyor:

"Çok genç yaşta, sırf annemden kurtulayım diye evlendim. Ama tam da bu yüzden, zorlama ve tam olarak özgür olmayan bir karardı. Üstelik, annemden kaçarken, onun eski dostu olan bir adamla evlendim. Çünkü annemin çevresi dışında kimseyi tanımıyordum. Bu yüzden, evli de olsam, annemin gözetimi altında kalmaya devam ettim."

"Kaç yaşındaydın?"

"Henüz yirmi yaşında. Ve o andan itibaren her şey sonsuza kadar kararlaştırılmıştı. İşte o an, bir hata işledim, tanımlaması zor, anlaşılmaz, ama bütün hayatımın hareket noktası olan ve asla onaramadığım bir hata."

"Cehalet çağında işlenmiş bir hata."

"Evet."

"İnsan o çağda evlenir, ilk çocuğuna sahip olur, mesleğini seçer. Bir gün pek çok şey bilecek ve anlayacaktır, ama artık çok geç olacaktır, çünkü bütün hayatına, insanın hiçbir şey bilmediği bir çağda karar verilmiştir."

"Evet, evet," diye onaylıyor Irena, "hatta benim Fransa'ya iltica etmem bile. Bu da daha önceki kararlarımın sonucundan başka bir şey değildi. İltica ettim, çünkü gizli polis Martin'i rahat bırakmıyordu. O artık burada yaşayamazdı. Ama ben yaşayabilirdim. Kocama destek oldum ve bundan pişmanlık duymuyorum. Gene de, yurtdışına iltica etmem benim meselem, benim kararım, benim özgürlüğüm, benim kaderim değildi. Annem beni Martin'e itti, Martin beni yurtdışına götürdü."

"Evet, hatırlıyorum. Buna sensiz karar verilmişti."

"Annem bile karşı çıkmadı buna."

"Tersine, bu onun işine geldi."

"Ne demek istiyorsun? Villa mı?"

"Her şey mülkiyet meselesi."

"Marksistleşiyorsun gene," dedi Irena hafifçe gülümseyerek.

"Burjuvaların kırk yıllık komünizmden sonra birkaç gün içinde nasıl buluştuğunu gördün mü? Ne yapıp edip hayatta kaldılar, kimi hapislerde yattı, kimi görevlerinden uzaklaştırıldı, işlerini çok iyi beceren kimileri de parlak kariyerlere sahip oldu, elçi, profesör oldu. Şimdi oğulları ve torunları gene beraberler, bir çeşit gizli kardeşlik tarikatı, bankalar, gazeteler, parlamento, hükümet onların elinde."

"Ama sahiden de, sen hâlâ komünist olarak kalmışsın."

"Artık bu kelimenin bir anlamı yok. Ama şurası doğru, ben hep yoksul bir ailenin kızı olarak kaldım."

Susuyor ve kafasından resimler geçiyor: zengin bir ailenin oğluna âşık yoksul bir aileden gelen genç kız, komünizmde hayatının anlamını bulmak isteyen genç bir kadın, 1968'den sonra muhaliflere katılan ve bu sayede öncekinden çok daha geniş bir dünyayla tanışan olgun bir kadın, sadece partiye karşı ayaklanan komünistlerle değil, ama rakiplerle, eski siyasi mahkûmlarla, çaptan düşmüş büyük burjuvalarla... Ve sonra, 1989'dan sonra, sanki bir düşten uyanırcasına, ne idiyse tekrar o oluveriyor: yoksul bir ailenin yaşlanmış genç kızı.

"Sorduğum için kızma," dedi Irena, "sen daha önce söz etmiştin ama unuttum: Sen nerede doğdun?"

Milada küçük bir kentin adını söyledi.

"Bu öğlen oradan biriyle yemek yiyorum."

"İsmi ne?"

İsmi işitince, Milada gülümsedi: "Görüyorum ki, bir kez daha şanssızlık getiriyor bana. Seni öğle yemeğine ben davet etmek istiyordum. Yazık."

44

Adam saatinde geldi, ama Irena otelin holünde çoktandır bekliyordu. Onu yemek salonuna götürdü ve ayırttığı masada karşısına oturttu.

Birkaç cümleden sonra, Irena sözünü kesti: "Eee, buradan hoşlanıyor musun? Kalmak ister miydin?"

"Hayır," dedi adam, sonra o sordu: "Ya sen? Seni burada tutan ne?"

"Hiçbir şey."

Cevabı o kadar kesin ve onunkine o kadar benziyor ki, ikisi de gülmekten kırılıyor. Anlaşmaları böylece mühürleniyor ve akıcı bir şekilde neşeyle konuşmaya başlıyorlar.

Adam yemek siparişini veriyor, garson şarap listesini getirdiğinde Irena listeyi kapıyor. "Yemekler senden, şarap benden!" Listede birkaç Fransız şarabı görüp bir tanesini seçiyor: "Şarap benim için bir onur sorunu. Vatandaşlarımız şaraptan anlamıyor, barbar İskandinavya'n senin aklını karıştırdığından, sen onlardan da kötüsündür."

Ona kadın arkadaşlarının, götürdüğü Bordeaux şarabını içmeyi nasıl reddettiklerini anlatıyor: "Düşün bir kere, 1985 rekoltesi! Ve onlar bana yurtseverlik dersi vermek için kasten bira içtiler! Daha sonra, bana acıdılar ve birayla çoktan kafayı bulmuşken, şarapla devam ettiler!"

Irena anlatıyor, komikliği üstünde, gülüyorlar.

"En kötüsü de, bana hiç bilmediğim şeylerden ve insanlardan söz etmeleri. Bunca zaman sonra, onların dünyalarının kafamdan uçup gittiğini anlamak istemiyorlardı. Unuttuğum şeylerle, kendimi ilginç göstermek peşinde olduğumu düşünüyorlardı. Kendimi farklı gös-

termek. Tuhaf bir sohbetti: Ben onların kim olduğunu unutmuştum; onlarsa benim ne olduğumla ilgilenmiyorlardı. Burada hiç kimsenin oradaki hayatım hakkında asla tek bir soru bile sormadığını düşünebiliyor musun? Tek bir soru bile! Asla! Burada her an hayatımın yirmi yılını benden koparıp almak istedikleri izlenimine kapılıyorum. Sahiden, bir yerim kesilmiş gibi oluyorum. Kendimi budanmış, kesilip küçültülmüş gibi, bir cüce gibi hissediyorum."

Adam Irena'dan hoşlanıyor, anlattıkları da hoşuna gidiyor. Onu anlıyor, söylediği her şeye katılıyor.

"Ya Fransa'da," diyor, "arkadaşların sana soru soruyorlar mı?"

Irena tam evet diyecek, ama sonra fikrini değiştiriyor; dürüst olmak istiyor ve yavaş yavaş konuşuyor: "Elbette hayır! Ama insanlar birbirlerini sık sık görünce, birbirlerini tanıdıklarını sanıyorlar. Birbirlerine soru sormuyorlar ve bundan da yüksünmüyorlar. Birbirleriyle ilgilenmiyorlar, ama tamamen masumca. Bunun farkında değiller."

"Doğru. Ancak uzun bir ayrılıktan sonra ülkeye dönünce bu açık gerçek insanı çarpıyor: İnsanlar birbirleriyle ilgilenmiyorlar ve bu normal."

"Evet, normal."

"Ama ben başka bir şey düşünüyordum. Seni değil, hayatını, kişiliğini değil. Ben senin deneyimini düşünüyordum. Gördüklerini, tanıdığın şeyleri, Fransız dostlarının bunlar hakkında hiçbir fikri olamaz."

"Bilirsin, Fransızların deneyime ihtiyaçları yok. Onlarda yargı deneyimden önce gelir. Biz oraya gittiğimizde, onların bilgiye ihtiyaçları yoktu. Stalinizmin bir felaket, iltica zorunluluğunun ise bir trajedi olduğu konusunda zaten bilgi sahibiydiler. Bizim ne düşündüğümüzle ilgilenmiyorlardı, onlar bizimle, düşündüklerinin canlı

kanıtı olarak ilgileniyorlardı. Bu yüzden bize karşı cömerttiler ve böyle olmaktan gurur duyuyorlardı. Günün birinde, komünizm çökünce, bana sorgulayan bakışlarla dik dik baktılar. Ve işte o zaman bir şeyler koptu. Onların beklediği gibi davranmamıştım."

Şarap içiyor, sonra: "Benim için gerçekten çok şey yapmışlardı. Bende bir göçmenin acısını görmüşlerdi. Sonra, bu acıyı dönüşümün sevinciyle doğrulamak zorunda olduğum an geldi. Ve bu doğrulama gerçekleşmedi. Onlar aldatıldıklarını hissettiler. Ben de öyle, çünkü, bu arada, onların beni acılarım için değil, kendim için sevdiklerini düşünmüştüm."

Ona Sylvie'den söz ediyor. "Daha ilk günden Prag'a barikatlara koşmadığım için hayal kırıklığına uğramıştı!"

"Barikatlar mı?"

"Elbette barikat falan yoktu, ama Sylvie öyle olduğunu hayal ediyordu. Prag'a olaylardan ancak aylar sonra gelebildim ve burada epey bir süre kaldım. Paris'e dönünce, onunla konuşmak için delice bir ihtiyaç hissettim, biliyor musun, onu gerçekten severdim ve ona her şeyi anlatmak, onunla her şeyi tartışmak, yirmi yıl sonra ülkeye dönmenin şokunu konuşmak isterdim, ama beni görmeye hiç de hevesli değildi."

"Darıldınız mı?"

"Yok canım. Sadece, ben artık bir sığınmacı değildim. Artık ilginç değildim. Yani, yavaş yavaş, gülümseyerek, beni aramayı kesti."

"O halde kiminle konuşabiliyorsun? Kiminle anlaşıyorsun?"

"Hiç kimseyle." Sonra: "Seninle."

45

Sustular. Irena neredeyse ciddi bir tonla tekrarladı: "Seninle." Ve ekledi: "Burada değil, Fransa'da. Ya da başka bir yerde. Nerede olursa."

Bu sözlerle ona geleceğini sunmuş oldu. Ve Josef gelecekle ilgilenmese de, son derece açık biçimde onu arzulayan bu kadınla kendini mutlu hissetti. Sanki Prag'a çapkınlık yapmaya gittiği yıllara geri dönmüştü. Sanki o yıllar, bıraktığı yerden devam etmesi için onu çağırıyordu. Tanımadığı bu kadının yanında kendini gençleşmiş hissetti ve birden, bu öğleden sonrayı üvey kızıyla buluşacağı için kısa kesmek düşüncesi ona kabul edilemez gibi geldi.

"İzin verir misin? Birini aramam lazım." Kalkıyor ve bir kulübeye gidiyor.

Irena ona bakıyor, hafifçe eğilerek telefonu kaldırmış; uzaktan, yaşını daha net olarak tahmin ediyor. Havaalanında gördüğünde, ona daha genç görünmüştü; şimdi, ondan on beş yirmi yaş daha büyük olduğunu tahmin ediyor; Martin gibi, Gustaf gibi. Bu yüzden hayal kırıklığına uğramadı, tersine, bu onda, bu maceranın, ne kadar cüretkârca ve gözükara da olsa, hayat düzenine uyduğuna ve göründüğü kadar çılgınca olmadığına dair rahatlatıcı bir izlenim bırakıyor (uyarıyorum· Bir zamanlar, Martin'in yaşını öğrendiğinde tıpkı Gustaf'a olduğu gibi cesaretinin arttığını hissediyor).

Daha kendini tanıtır tanıtmaz, üvey kızı saldırıya geçiyor: "Gelmeyeceğini söylemek için mi arıyorsun beni?"

"Anlamışsın. Bu kadar uzun yıldan sonra, yapacak yığınla işim var. Tek boş dakikam bile yok. Affedersin."

"Ne zaman gidiyorsun?"

Tam, "Bu akşam" diyecekti ki, aklına kızın onu bulmak için havaalanına gelebileceği geldi. Yalan söylüyor: "Yarın sabah."

"Beni görmek için vaktin yok, öyle mi? İki randevu arasında bile mi? Bu akşam geç saatte olsa bile mi? Sen ne zaman istersen ben serbestim!"

"Hayır."

"Gene de ben senin karının kızıyım!" Kızın son cümleyi haykırırkenki hışmı, ona bir zamanlar bu ülkede tüylerini diken diken eden ne varsa, hepsini hatırlatıyor. İtiraz ediyor ve iğneleyici bir cevap arıyor.

Kız ondan hızlı: "Susarsın! Ne diyeceğini bilemiyorsun! Bil diye söylüyorum, anneciğim, seni aramamamı söylemişti zaten. Senin ne kadar bencil biri olduğunu söylemişti! Ne biçim sefil, pis bir bencil olduğunu!"

Ve telefonu kapatıyor.

Josef masaya dönüyor ve kendini üzerine pislik sıçramış gibi hissediyor. Birden, hiç mantığı yokken, aklından bir cümle geçiyor: "Bu ülkede çok kadın tanıdım, ama hiçbir kız kardeşim olmadı." Bu cümle ve "kız kardeş" kelimesi onu şaşırtıyor, bu çok huzur verici kelimeyi içine çekmek için adımlarını yavaşlatıyor; bir kız kardeş. Gerçekten de bu ülkede, asla bir kız kardeş bulamamıştı.

"Tatsız bir şey mi?"

"Ciddi bir şey değil," diye cevap veriyor, otururken. "Ama tatsız, evet."

Susuyor.

Irena da. Uykusuz gecenin uyku ilaçları yorgunlukla kendini belli ediyor. Yorgunluğunu atmak için kalan şarabı bardağına doldurup içiyor. Sonra elini Josef'in eline koyuyor: "Burada mutlu değiliz. Seni bir şeyler içmeye davet ediyorum."

Güçlü bir müziğin yükseldiği bara doğru gidiyorlar.

Sendeliyor, sonra kendine hâkim oluyor. Alkol isti-

yor canı. Tezgâhta ikisi de birer kadeh konyak içiyorlar.

Josef ona bakıyor: "Ne var?"

Irena başıyla bir hareket yapıyor.

"Müzikten mi? Haydi bana gidelim."

46

Prag'da olduğunu Irena'nın ağzından öğrenmek çok tuhaf bir tesadüftü. Ama belli bir yaşa gelince tesadüfler büyüsünü kaybeder, şaşırtmaz olur, sıradanlaşır. Josef'in anısı artık onda heyecan yaratmıyor. Acı bir mizahla, sadece onun kendisini yalnızlıkla korkutmaktan hoşlandığını ve gerçekten de, şimdi onu öğlen yemeğini tek başına yemeye mahkûm ettiğini hatırlıyor.

Yalnızlık hakkındaki sözleri. Belki bu kelime, o zaman ona çok anlaşılmaz geldiği için, belleğinde kaldı. Genç kızlığında, iki erkek ve iki kız kardeşi olduğundan kalabalıktan tiksinirdi; çalışmak için, okumak için kendine ait bir odası yoktu ve yalnız kalabileceği bir köşe bulmakta çok zorlanırdı.

Dertleri açıkça aynı değildi, ama o, arkadaşının ağzında "yalnızlık" kelimesinin daha soyut ve daha soylu bir anlam kazandığını anlıyordu: kimseyi ilgilendirmeden hayatın içinden geçip gitmek; kimse dinlemeden konuşmak, merhamet uyandırmadan acı çekmek, yani, daha sonra kendisinin gerçekten yaşadığı gibi yaşamak.

Evinden uzak bir mahallede arabasını park etti ve bir bistro aramaya koyuldu. Beraber yemek yiyeceği biri olmazsa, asla restorana gitmez (orada, yalnızlık boş bir sandalyede karşısında oturup onu seyrederdi), tezgâha dayanıp bir sandviç yemeyi tercih eder. Bir vitrinin

önünden geçerken, bakışları kendi aksiyle karşılaşıyor. Duruyor. Kendine bakmak, onun kötü bir huyu, belki de tek kötü huyu. Sergilenen şeyleri inceler gibi yapıp kendini inceliyor: kahverengi saçlar, mavi gözler, yüzün yuvarlaklığı. Güzel olduğunu biliyor, ezelden beri biliyor ve bu onun tek mutluluğu.

Sonra, gördüğünün sadece hafifçe yansıyan kendi yüzü değil, ayrıca bir kasap vitrini olduğunu fark ediyor: Asılı bir gövde, kesik butlar, iç burkucu ve dostça suratıyla bir domuz kellesi, sonra daha ötede, dükkânın içinde, tüyleri yolunmuş, ayakları kaldırılmış, çaresizce, insan gibi kaldırılmış kümes hayvanları ve birden dehşete kapılıyor, yüzü allak bullak oluyor, yumruklarını sıkıyor ve karabasanı kovmaya çalışıyor.

Bugün Irena ona, zaman zaman duyduğu soruyu sordu: Saç biçimini neden değiştirmemişti? Hayır, değiştirmemişti ve değiştirmeyecekti, çünkü o ancak saçlarını, başının etrafında tarandığı biçimiyle korursa güzel. Berberlerin boşboğazlıklarını bildiğinden, kendine arkadaşlarından hiçbirinin yolunun düşemeyeceği uzak bir semtte bir berber buldu. Sol kulağının sırrını, sonsuz bir disiplin ve bütün bir önlemler sistemi pahasına korumak zorundaydı. Erkeklerin arzularıyla, kendi gözlerinde güzel olma arzusunu nasıl bağdaştıracaktı? Önce bir ara yol bulmaya çalıştı (kimsenin onu tanımadığı ve hiçbir dedikodunun onu ele veremeyeceği yurtdışına umutsuz seyahatler), sonra daha sonra kesin tavır aldı ve erotik hayatını güzelliğine feda etti.

Bir tezgâhın önünde, ayakta yavaş yavaş birasını içiyor ve peynirli sandviç yiyor. Acele etmiyor; yapacak işi yok. Tıpkı bütün pazarlar gibi. Öğleden sonra okuyacak ve akşam evde tek başına yemek yiyecek.

47

Irena yorgunluğun peşini bırakmadığını fark etti. Bir süre odada yalnızdı, minibarı açtı ve içinde çeşitli içkiler olan üç küçük şişe çıkardı. Birini açıp içti. Diğer ikisini çantasına attı, çantayı komodinin üzerine koydu. Orada Danca bir kitap fark etti: *Odysseia.*

"Ben de, Odysseus'u düşündüm," dedi geri gelen adama.

"O da senin gibi ülkesinden uzak kaldı. Yirmi yıl boyunca."

"Yirmi yıl mı?"

"Evet, yirmi yıl, tamı tamına."

"En azından o döndüğü için mutluydu."

"Bu kesin değil. Yurttaşlarının ona ihanet ettiklerini gördü ve pek çoğunu öldürdü. Onun sevildiğini sanmıyorum."

"Gene de, Penelope onu seviyordu."

"Belki."

"Emin değil misin bundan?"

"Kavuşmalarıyla ilgili bölümü tekrar tekrar okudum. Önce, Penelope onu tanımıyor. Ardından, her şey herkese malum olduğu zaman, talipler öldürüldükten, hainler cezalandırıldıktan sonra da, gerçekten o olduğundan emin olmak için Odysseus'u tekrar tekrar sınıyor. Ya da daha doğrusu yatakta kavuşacakları anı geciktirmek için."

"Bu da anlaşılır bir şey, öyle değil mi? Yirmi yıldan sonra insan uyuşur kalır. Penelope bütün bu zaman boyunca ona sadık kalmış mı?"

"Kalmaması imkânsız. Herkesin gözü üzerinde. Yirmi yıllık iffet. Aşk geceleri zor geçmiş olmalı. Bu yirmi yılda, Penelope'nin cinsel organının sıkışıp büzüştüğünü düşünüyorum."

"Tıpkı benim gibiymiş!"

"Nasıl!"

"Hayır, korkma," diye bağırdı, gülerek. "Cinsel organımdan söz etmiyorum ben! Büzüşmüş değil!"

Ve birden cinsel organının açık bir şekilde konu edilmesinden esriyerek, daha alçak bir sesle ona tane tane müstehcen kelimelerle tercüme ettiği son cümleyi tekrarlıyor. Ve sonra, bir kere daha, çok daha yavaş bir sesle, çok daha müstehcen kelimelerle. Bu hiç beklenmedik bir şey oldu! Bu baş döndürücüydü! Josef, yirmi yıldan beri ilk defa bu Çekçe ayıp sözleri işitiyor ve anında tahrik oluyor, bu ülkeyi terk edip gittiğinden beri hiç olmadığı kadar, çünkü bütün bu açık saçık, pis, müstehcen sözler onu ancak anadilinde (İthaka dilinde) etkileyebiliyor, çünkü kuşakların ve kuşakların tarihi, bu dille, onun derinlerdeki kökleriyle ona doğru yükseliyor. O ana kadar, öpüşmemişlerdi bile. Şimdiyse harikulade tahrik olmuş bir halde, on on beş saniye içinde sevişmeye koyuldular.

Uyumları tam, çünkü Irena da, yıllardan beri ne telaffuz ettiği, ne işittiği kelimelerden tahrik olmuş durumda. Bir açık saçıklık patlaması içinde tam bir uyum! Ah hayatı, nasıl da zavallıydı! İşlemediği bütün günahları, gerçekleştiremediği bütün sadakatsizlikleri, bütün hepsini, açgözlülükle yaşamak istiyor. Asla yaşayamadan hayal ettiği her şeyi yaşamak istiyor, röntgencilik, teşhircilik, sevişirken başkalarının varlığı, ayıp sözler; şimdi gerçekleştirebileceği her şeyi gerçekleştirmek istiyor ve gerçekleştiremeyeceklerini, onunla birlikte yüksek sesle hayal ediyor.

Uyumları tam. Çünkü Josef içinden bu erotik seansın onun için son olduğunu biliyor (ve belki de böyle olmasını arzu ediyor); hiç o da sanki, her şeyi, geçmiş maceralarını ve artık yaşamayacaklarını, her şeyi özetlemek

istermiş gibi sevişiyor. Bu her ikisi için de hızlandırılmış cinsel hayatlarında bir parkur; sevgililerin yıllardan sonra değilse de, birçok kez beraber olduktan sonra cüret edecekleri aşırılıkları, onlar kaçırdıkları ve kaçıracakları her şeyi tek bir öğleden sonrada yoğunlaştırmak istercesine, birbirlerini tahrik ederek büyük bir süratle yapıyorlar.

Sonra, soluk soluğa yan yana sırtüstü uzanıyorlar ve Irena şöyle diyor: "Oh! Sevişmeyeli yıllar olmuştu! Bana inanmayacaksın, sevişmeyeli yıllar oldu!"

Bu içtenlik onu tuhaf bir şekilde, derinden derine duygulandırıyor; gözlerini kapatıyor. Irena bundan yararlanıp çantasına doğru eğilerek küçük bir şişe çıkarıyor; hızla, belli etmeden içiyor.

Josef gözlerini açıyor: "İçme, içme! İyice sarhoş olacaksın!"

"Bırak beni," diye savunuyor kendini Irena. Yorgunluğunu üzerinden atamadığını hissettiğinden, duyularını alabildiğine uyanık tutmak için ne olursa olsun yapmaya hazır. Bu yüzden, onun bakışları altında da olsa üçüncü şişeyi kafasına dikiyor, sonra derdini açıklamak istermiş, özür dilemek istermiş gibi, uzun zamandan beri aşk yapmadığını tekrarlıyor ve bu defa bunu doğduğu İthakası'nın açık saçık sözleriyle söylüyor ve müstehcenliğin tılsımı Josef'i yeniden tahrik ediyor, tekrar sevişmeye başlıyor.

Irena'nın kafasında alkolün iki rolü var: Fantezilerini özgür kılıyor, cüretini cesaretlendiriyor, cinselliğini artırıyor ve aynı zamanda belleğini perdeliyor. Vahşice, şehvetle sevişiyor ve aynı zamanda unutuşun perdesi kösnüllüklerini her şeyi silen bir geceyle gizliyor.

Bir şairin en büyük şiirini anında silinen bir mürekkeple yazması gibi.

48

Anne, plağı büyük bir cihazın içine koydu ve sevdiği parçaları seçmek için birkaç düğmeye bastı, sonra banyo küvetine girdi ve kapıyı açık bırakıp müzik dinledi. Bu onun sevdikleriydi, dört dans müziği, bir tango, bir vals, bir çarliston, bir rock and roll; cihazın teknik inceliği sayesinde bu müzikler, hiçbir müdahale olmaksızın sonsuza kadar başa dönüp tekrar tekrar çalıyordu. Küvette doğruldu, uzun uzun yıkandı, çıktı, kurulandı, bornozunu giydi ve salona gitti. Sonra, Prag'a uğrayan birkaç İsveçliyle uzun bir öğle yemeğinden dönen Gustaf geldi ve ona Irena'nın nerede olduğunu sordu. Anne cevap verdi (kötü bir İngilizce ve onun için basitleştirilmiş bir Çekçeyle karışık): "Telefon etti. Akşama kadar dönmeyecekmiş. İyi yedin mi?"

"Tıka basa!"

"Bir dijestif al," ardından iki bardağa likör doldurdu.

"Asla reddedemeyeceğim bir şey," diye bağırdı Gustaf ve içti.

Anne ıslıkla vals melodisini çaldı ve kalçalarını kıvırdı, sonra hiçbir şey demeden, ellerini Gustaf'ın omuzlarına dayadı ve onunla birlikte birkaç dans adımı attı.

"Tam formundasın," dedi Gustaf.

"Evet," diye cevap verdi anne ve o kadar abartılı, o kadar tiyatrovari hareketlerle dansına devam etti ki, Gustaf da, kısa, utangaç kahkahalar atarak abartılı figürlerle ona katıldı. *Hiçbir şakayı bozmak istemediğini* kanıtlamak ve aynı zamanda, çekingen bir kendini beğenmişlikle, bir zamanlar mükemmel bir dansçı olduğunu, hâlâ da öyle olduğunu hatırlatmak için bu sözde komediye ayak uydurdu.

Anne bir yandan dans ederken, bir yandan da onu duvarda asılı büyük aynaya doğru götürdü ve ikisi birden başlarını çevirip aynada birbirlerine baktılar.

Sonra kadın onu bıraktı ve birbirlerine dokunmaksızın, aynanın karşısında doğaçlama figürler yaptılar; Gustaf elleriyle dans hareketleri yapıyor ve tıpkı anne gibi, bakışlarını aynadaki görüntülerinden ayırmıyordu. O an annenin elinin organına konduğunu gördü.

Yaşanan sahne, baştan çıkartıcılık rolünü benimseyerek, ancak arzu edebilecekleri kadınları kaale alan erkeklerin çok eski bir hatasının kanıtıdır; çirkin ya da yaşlı ya da sadece onların erotik imgeleminde yeri olmayan bir kadının da onlara sahip olmak isteyebileceği hiç akıllarına gelmez; Irena'nın annesiyle yatmak, Gustaf için o derece akla gelmez, fantezilerin ötesinde, gerçekdışı idi ki, kadının dokunuşuyla afallayıp ne yapacağını bilemiyor. İlk refleksi elini kaldırmak oluyor, ama cesaret edemiyor, ta ilkgençliğinden beri içine kazınmış bir emir: Bir kadına kaba davranmayacaksın, bu yüzden dans hareketlerine devam ediyor ve şaşkınlıktan ağzı bir karış açık, bacaklarının arasına sokulan ele bakıyor.

Anne, eli hâlâ onun organında, olduğu yerde sallanıyor ve aynada kendine bakmaktan vazgeçmiyor, sonra bornozunu aralıyor ve Gustaf iri ve dolgun göğüsleri ve alttaki siyah üçgeni fark ediyor, rahatsız, cinsel organının irileştiğini hissediyor.

Anne, gözünü aynadan ayırmadan, nihayet elini çekiyor ama hemen arkasından pantolonun içine sokup çıplak organı parmaklarının arasına alıyor. Organ dikleştikçe dikleşiyor ve anne, dans hareketlerine devam ederek ve aynaya bakarak, o çınlayan alto sesiyle hayranlığını haykırıyor: "Oh, oh! Bu gerçek olamaz, bu gerçek olamaz!"

49

Josef sevişirlerken, arada bir belli etmeden saatine bakıyor: İki saat daha, bir buçuk saat daha, bu öğleden sonra büyüleyici, hiçbir şey kaybetmek istemiyor, hiçbir jest, hiçbir söz, ama kaçınılmaz son yaklaşıyor ve o geçen zamana dikkat etmek zorunda.

Irena da kısalan zamanı düşünüyor; bu yüzden müstehcenliği hızlanıp daha da ateşleniyor; artık çok geç olduğunu, bu sayıklamanın sonuna yaklaştığını ve geleceğinin çorak kalacağını sezerek, bir fanteziden ötekine atlayarak konuşuyor. Birkaç müstehcen söz daha söylüyor, ama bunları ağlayarak, sonra hıçkırıklarla sarsılarak söylüyor, artık dayanamıyor, hareketsiz kalıyor ve onu üzerinden itiyor.

Yan yana uzanıyorlar ve Irena şöyle diyor: "Bugün gitme, biraz daha kal."

"Yapamam."

Irena uzun bir an susuyor, sonra: "Seni tekrar ne zaman göreceğim?"

Josef cevap vermiyor.

Irena ani bir kararla yataktan çıkıyor, artık ağlamıyor; ayakta, ona dönerek, duygusal bir tonda değil, ama ani bir hırçınlıkla şöyle diyor: "Öp beni!"

Josef yatakta, tereddüt ediyor.

Irena hiç kıpırdamadan, geleceği olmayan bir hayatın bütün ağırlığıyla gözlerini dikerek, onu bekliyor.

Onun bakışına dayanamayan Josef, teslim oluyor, kalkıyor, yaklaşıyor, dudaklarını dudaklarına yapıştırıyor.

Irena onun öpüşünü tadıyor, soğukluk derecesini ölçüyor ve diyor ki: "Kötüsün sen!"

Sonra komodinin üzerine koyduğu çantasına doğru

dönüyor. Çantadan küçük bir sigara tablası çıkartıp ona gösteriyor. "Bunu tanıdın mı?"

Josef tablayı alıp bakıyor.

"Tanıdın mı?" diye tekrar ediyor Irena, haşin.

Josef ne diyeceğini bilemiyor.

"Yazıya bak!"

Bu Prag'da bir barın ismi. Ama Josef'e hiçbir şey hatırlatmıyor ve o susuyor. Irena onun sıkıntılı halini dikkatli ve gitgide artan düşmanca bir kuşkuyla izliyor.

Josef bu bakışın altında kendini rahatsız hissediyor ve o an, gözünün önünden çok kısa bir görüntü halinde, yanan bir lambanın yanında bir çiçek saksısının durduğu pervazıyla bir pencere geçiyor. Ama görüntü siliniyor ve o yeniden karşısındaki düşman gözleri görüyor.

Irena her şeyi anladı: O sadece barda karşılaştıklarını unutmamış, gerçek daha da beter. O, onun kim olduğunu bilmiyor! Onu tanımıyor, uçakta kiminle konuştuğunu bilmiyordu. Ve birden, kafasına dank ediyor: Ona hiç ismiyle hitap etmedi.

"Sen benim kim olduğumu bilmiyorsun!"

"Nasıl?" diyor Josef, umutsuzca bir sersemlik içinde.

Irena onunla bir sorgu yargıcı gibi konuşuyor: "O halde, bana ismimi söyle!"

Josef susuyor.

"İsmim ne? Bana ismimi söyle!"

"İsimlerin hiçbir önemi yok!"

"Bana hiç ismimle hitap etmedin. Sen beni tanımıyorsun."

"Ne!"

"Biz nerede tanışmıştık! Ben kimim?"

Josef onu sakinleştirmek istiyor, elini eline alıyor, Irena onu itiyor: "Sen benim kim olduğumu bilmiyorsun! Sen yabancı bir kadını tavladın! Sana kendini sunan

yabancı bir kadınla seviştin! Bir yanlış anlamayı istismar ettin! Bana bir orospu gibi sahip oldun! Ben senin için bir orospuydum, meçhul bir orospuydum, meçhul bir orospu!"

Irena kendini yatağa attı ve ağlıyor.

Josef yere atılmış, üç boş içki şişesini görüyor: "Çok fazla içtin. Bu kadar içmek saçmalıktı!"

Irena onu dinlemiyor. Yüzükoyun uzanmış, vücudu hıçkırıklarla sarsılıyor, kafasında onu bekleyen yalnızlıktan başka bir şey yok.

Sonra, yorgunluktan bitkin düşmüş gibi, ağlamayı kesiyor ve sırtüstü dönüyor, bacaklarını rahatça iki yana açtığının farkında değil.

Josef yatağın ayakucunda ayakta, boşluğa bakar gibi, Irena'nın organına bakıyor ve birden önünde çam ağacıyla tuğlalı evi görüyor. Saatine bakıyor. Yarım saat kadar daha otelde kalabilir. Giyinmesi ve onu da giyinmeye zorlaması gerekiyor.

50

Gustaf, annenin vücudundan sıyrıldığında sustular ve hiç durmadan tekrarlayan dört müzik parçasından başka bir şey duyulmuyordu. Uzun bir andan sonra, anne, sanki bir antlaşmanın hükümlerini açıklarcasına, net ve neredeyse resmî bir sesle, o Çekçe-İngilizce bozması diliyle şöyle diyor: "Biz güçlüyüz, sen ve ben. *We are strong.* Ama aynı zamanda iyiyiz, *good*, kimseye bir kötülük yapmayacağız. *Nobody will know.* Hiç kimse bir şey bilmeyecek. Sen özgürsün. Ne zaman istersen yapabilirsin. Ama mecbur değilsin. Benimle, özgürsün. *With me you are free!*"

Bunu bu kez mahsusçuktan değil, daha ciddi olunamayacak bir tonda söyledi ve Gustaf da ciddi ciddi cevap verdi: "Evet, anlıyorum."

"Benimle, özgürsün." Bu sözler içinde uzun uzun çınlıyor. Özgürlük: Onu annenin kızında aramış ama bulamamıştı. O ağırlıksız bir hayat yaşamayı arzu ederken, Irena kendini hayatının bütün ağırlığıyla ona vermişti. Gustaf onda bir kaçış aramıştı ve o bir meydan okuma gibi karşısına dikiliyordu; bir bilmece gibi; yerine getirilmesi gereken bu kahramanlık gibi; karşısına çıkılacak, yüzleşecek bir yargıç gibi.

Yeni metresinin, divandan kalkan vücudunu görüyor; anne ayakta, vücudunu sırtından gösteriyor ona, selülitle sarmalanmış iri kalçalar: sanki selülit, dalgalanan, titreyen, konuşan, şarkılar söyleyen, kıpır kıpır, kendini teşhir eden bir derinin canlılığını ifade ediyormuş gibi. Onu kendinden geçiriyor. Anne, yere attığı bornozunu almak için eğildiğinde kendini tutamıyor ve çıplak olarak uzandığı divandan bu muhteşem kabarıklıktaki kalçaları okşuyor, cömertçe kendini verişiyle onu teselli eden ve sakinleştiren bu anıtsal, haşmetli eti elliyor. İçini bir huzur duygusu sarıyor. Hayatında ilk defa, cinsellik her türlü tehlikenin dışında, çatışma ve dramların dışında, her türlü işkencenin dışında, her türlü suçlamaların dışında, tasaların dışında yer alıyor: Onun bir şeyle uğraşmasına gerek yok. Onunla uğraşacak olan aşk, hep istediği ama asla sahip olmadığı gibi bir aşk: huzur-aşk, unutuş-aşk, firar-aşk, aldırmazlık-aşk, anlamsızlık-aşk...

Anne banyoya geçti ve o yalnız kaldı: Birkaç saniye önce çok büyük bir günah işlediğini düşünmüştü; ama şimdi, aşk eyleminin kötülükle, yasakları çiğnemekle ya da bir sapıklıkla hiçbir ilgisi olmadığını, bunun son derece normal bir normallik olduğunu biliyor. Onunla, anneyle, hoş bir şekilde, bayağı, doğal, uygun bir çift oluşturuyor,

yaşını başını almış dingin insanların oluşturduğu bir çift. Banyodan su sesleri geliyor, Gustaf divana oturuyor ve saatine bakıyor. İki saat sonra çiçeği burnunda metresinin oğlu gelecek, ona hayran bir genç adam. Gustaf bu akşam onu iş arkadaşlarıyla tanıştıracak. Bütün hayatı boyunca etrafı hep kadınlarla çevriliydi. Nihayet bir oğlunun olması ne büyük bir zevk! Gülümsüyor ve yere dağılmış giysilerini toplamaya başlıyor.

Anne elbisesiyle banyodan çıktığında, o da çoktan giyinmiş. İlk sevişmelerinden sonra, âşıkların birden kendilerini üstlenmek zorunda oldukları bir gelecekle yüz yüze buldukları durumlarda hep olduğu gibi, bu birazcık ciddi ve tabii insanı bocalatan bir durum. Müzik hâlâ çalıyor ve o nazik anda sanki imdatlarına koşmak ister gibi, rock'tan tangoya geçiyor. Bu çağrıya boyun eğiyor, birbirlerine sarılıp kendilerini bu uyuşuk, tekdüze sesler dalgasına terk ediyorlar; hiçbir şey düşünmüyorlar, kendilerini ileri geri salınmaya bırakıyorlar: ağır ağır, uzun uzun, hiçbir taklit oyununa kalkışmadan.

51

Hıçkırıkları uzun süre devam etti ve sonra, sanki bir mucizenin etkisiyle kesildi, ardından derin bir soluk aldı: Uyuyordu; bu değişiklik şaşırtıcı ve hüzün verici biçimde komikti; Irena derin derin, önüne geçilmez biçimde uyuyordu. Yatış şeklini değiştirmemişti, bacaklarını ayırmış, sırtüstü yatıyordu.

Josef, hâlâ onun cinsel organına bakıyordu, hayran olunacak bir alan tutumluluğuyla dört muhteşem işlevi yerine getiren o küçücük yere: kışkırtmak, çiftleşmek,

doğurmak, işemek. Uzun uzun bu zavallı, neşesiz yere baktı ve içini sonsuz bir keder kapladı.

Yatağın kenarına diz çöktü, tatlı tatlı horlayan başına eğildi; onunla kalmayı, onunla ilgilenmeyi hayal edebilirdi; uçakta birbirlerine özel hayatları hakkında bir şey sormamak için söz vermişlerdi; yani, onun hakkında hiçbir şey bilmiyordu, ama bir şeyi açık olarak görüyordu: Kadın ona âşıktı, onunla gitmeye, her şeyi terk etmeye, her şeye yeniden başlamaya hazırdı. Onun kendisini yardıma çağırdığını biliyordu. Önünde birine yararlı olmak, ona yardım etmek ve gezegeni tıklım tıklım dolduran bu yabancılar kalabalığı içinde bir kız kardeş bulmak için bir fırsat, kuşkusuz son bir fırsat vardı.

Onu uyandırmamak için bir köşede sessizce giyinmeye başladı.

52

Her pazar akşamı olduğu gibi, mütevazı, yoksul, tek odalı bilimci lojmanında yalnızdı. Odada gidip geliyor ve öğlen yediği şeylerden yiyordu: peynir, tereyağı, ekmek, bira. Vejetaryen olduğundan, bu tek yönlü beslenmeye mahkûmdu. Dağdaki hastanede yattığından beri, et ona belki vücudunun da tıpkı bir dananın gövdesi gibi yenilip çiğnenebileceğini hatırlatıyor. Elbette, insanlar insan eti yemezler, bu onları dehşete boğardı. Ama bu dehşet, bir insanın yenebileceğini, çiğnenebileceğini, yutulabileceğini, dışkıya dönüşebileceğini yalnızca doğruluyor. Ve Milada, yenme dehşetinin bütün hayatın içyüzü olan daha genel bir dehşetin uzantısından başka bir şey olmadığını biliyor: beden olmanın, bir beden şeklinde var olmanın dehşeti.

Akşam yemeğini bitirdi ve banyoya ellerini yıkamaya gitti. Sonra başını kaldırdı ve lavabonun üzerindeki aynada kendini gördü. Daha önce bir vitrinde güzelliğini seyrederkenki bakış, bambaşka bir bakıştı. Bu kez bakışı gergin, yanaklarına düşen saçlarını yavaşça kaldırdı. Hipnotize edilmiş gibi, uzun süre, çok uzun süre kendine baktı, sonra saçlarını indirdi, yüzünü saracak biçimde düzeltti ve odaya geri döndü.

Üniversitede, başka yıldızlara yolculuk düşleri onu büyülerdi. Evrende uzaklara, hayatın buradakinden başka türlü kendini gösterdiği ve bedene ihtiyacı olmayan bir yerlere kaçıp gitmek ne mutluluktu! Ama bütün o şaşkınlık verici füzelerine rağmen, insanoğlu evrende asla daha uzağa gidemeyecek. İnsan hayatının kısalığı, gökyüzünü, insanın hep kafasını çarpıp kırdığı ve tekrardan yaşayan her şeyin yemek yediği ve belki de yendiği yeryüzüne düşeceği kara bir kubbe haline getiriyor.

Sefalet ve kibir: "Bir atın üstünde bir ölü ve bir tavuskuşu." Pencerenin önünde ayaktaydı, gökyüzüne bakıyordu. Yıldızsız bir gök, kara kubbe.

53

Bütün eşyalarını valizine koydu, hiçbir şey unutmamak için odaya bir göz attı. Sonra masaya oturup otelin antetli kâğıtlarından birine şunları yazdı:

"İyi uyu. Oda yarın öğlene kadar senin..." Ona sevgi dolu bir şeyler daha söylemek isterdi, ama bir yandan da yanlış tek söz söylemeyi kendine yasaklıyordu. Sonunda ekledi: "... kız kardeşim."

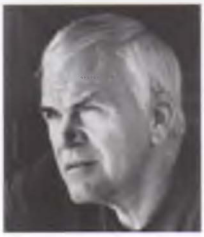
Kâğıdı göreceğinden emin olmak için, yatağın kenarındaki halının üstüne koydu.

"Rahatsız etmeyin, don't disturb" yazılı kartonu aldı: Çıkarken uyumakta olan kadına tekrar dönüp baktı ve koridorda kartonu kapının tokmağına astıktan sonra, kapıyı sessizce kapattı.

Otelin girişinde, her yerden Çekçe konuşma sesleri geliyordu ve bu gene o tekdüze, tatsız bir uyuşukluk içindeki, bezgin, meçhul dildi.

Hesabı öderken dedi ki: "Odamda bir bayan kalıyor. Daha sonra ayrılacak." Ve kimsenin ona kötü bakışlarla bakmayacağından emin olmak için resepsiyoncu kızın önüne beş yüz kron bıraktı.

Bir taksiye binip havaalanına hareket etti. Akşam olmuştu bile. Uçak simsiyah bir göğe doğru havalandı, sonra bulutlara gömüldü. Birkaç dakika sonra, gökyüzü açıldı, sakin ve dostça, yıldız dolu. Uçağın penceresinden bakarken, göğün derinliklerinde alçak bir tahta perde ve tuğladan bir evin önünde, kalkmış bir kola benzeyen ince uzun bir çam ağacı gördü.

Çek asıllı yazar Milan Kundera, yalnız edebiyatçı kişiliğiyle değil, uygarlığı, sanatı, insanın varoluş sorunlarını tartışan eserleriyle de çağımızın önde gelen aydınlarından biri oldu.

1968. Prag'da Sovyet tankları. Prag Baharı'nın sonu gelmiştir. Yurdundan ayrılan pek çok göçmenden biri de Irena'dır. Kocasıyla birlikte Paris'e yerleşen Irena, onun ölümüyle yalnız kalır. Kendine yurt edindiği bu yerde duygularını, özlemlerini anlayacak, "bilecek" kimse yoktur. Yıllar sonra, soğuk savaşın bitimiyle memleketini sık sık ziyaret etmeye başlar. Bu yolculuklarından birinde havaalanında yine eski bir göçmen olan Josef'le karşılaşır. Josef, onun bir türlü kopamadığı ama yabancılaştığı geçmişinden bir sayfadır. Bütünüyle farklı nedenlerle çıktıkları Prag yolculuğu, Irena ile Josef'in yurtsuzluklarına, özlemlerine yeni halkalar ekleyecektir. Milan Kundera'nın en önemli yapıtlarından sayılan *Bilmemek*, hatırlama yalnızlık, yabancılaşma, yurtsuzluk, bellek ve unutuş üzerine bir roman.

Kapak resmi: JOHANNES NORPOTH

ISBN 978-975-07-0122-1

11 TL
KDV DAHİL